

T.C.

KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME ANABİLİM DALI

**Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta
Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa TORLAK

İstanbul, 2010

T.C.

KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME ANABİLİM DALI

**Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta
Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa TORLAK

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Uğur ÖZGÖKER

İstanbul, 2010

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TABLO LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xii
1.GİRİŞ	1
2. ORTADOĞU'YA GENEL BİR BAKIŞ	3
2.1. Ortadoğu'nun Tanımı ve Sınırları.....	5
2.2. Ortadoğu'nun Uluslararası Sistem Açısından Önemi.....	5
2.2.1 Petrol Bölgesi.....	9
2.2.2. Semavi Dinlerin Çıkış Noktası.....	11
2.2.3. Coğrafi İşlevi.....	13
2.3. Bir Çatışma Alanı Olarak Ortadoğu ve Filistin Sorununun Ortaya Çıkışı.....	15
2.3.1. Siyonizm.....	19
2.3.2. Siyonist Faaliyetler.....	20
2.3.2. Balfour Deklarasyonu.....	29

3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ORTADOĞU'DA GÜÇ DENGESİ (1947 - 1991)	38
3.1. Dış Aktörler.....	38
3.1.1. ABD.....	38
3.1.2. SSCB.....	43
3.1.3. İngiltere.....	45
3.1.4. Fransa.....	46
3.2. İç Aktörler.....	47
3.2.1. İsrail.....	47
3.2.1.1. 1973 Petrol Krizi	47
3.2.1.2. Camp David Anlaşmaları	49
3.2.1.3. 1980–1990 Filistin Sorunu	49
3.2.2. Mısır.....	51
3.2.3. Suriye.....	53
3.2.4. Irak.....	55
3.2.5. İran.....	56
3.2.6. Türkiye.....	58
3.3. Arap – İsrail Savaşları.....	61
3.3.1. 1948 Savaşı.....	61
3.3.2. Süveyş Krizi.....	63
3.3.3 Altı Gün Savaşları.....	66

3.3.4. Yom Kippur Savaşı.....68

3.3.5. Lübnan'ın İşgali.....70

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ORTADOĞU'DA GÜÇ DENGESİ

(1991'DEN GÜNÜMÜZE).....73

4.1. Dış Aktörler.....73

4.1.1. ABD.....73

4.1.2. Rusya.....76

4.1.3. AB.....78

4.1.4. Çin Halk Cumhuriyeti.....79

4.2. İç Aktörler.....80

4.2.1. İsrail.....80

4.2.1.1. Madrid Konferansları.....81

4.2.1.2. Oslo Anlaşmaları.....82

4.2.1.3. Gazze- Eriha (Kahire) Anlaşması.....84

4.2.1.4. Oslo 2 veya Geçici Anlaşma (1995).....85

4.2.1.5. Hebron (El Halil) Protokolü.....86

4.2.1.6. Wye Memorandumu.....87

4.2.2. Suriye.....88

4.2.3. Irak.....89

4.2.4. İran.....91

4.2.5. Türkiye.....	92
5. SONUÇ	94
ORTA DOĞU OLAYLARININ KRONOLOJİSİ.....	96
EKLER.....	108
KAYNAKÇA.....	114

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1:	Orta Doğu'da Nehirler.....	8
-----------------	----------------------------	---

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİK	: Arap İşbirliği Konseyi
ARAMCO	: Arap-Amerikan Petrol Şirketi
AT	: Avrupa Topluluğu
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
CENTO	: Central Treaty Organization – Merkezi Antlaşma Örgütü
CFP	: Fransız Petrol Şirketi
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
EEC	: Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
EGPC	: Mısır Petrol Şirketi
ENI	: İtalya Petrol Şirketi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
INOC	: Irak Ulusal Petrol Şirketi
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi

- KNPC*** : Kuveyt Ulusal Petrol Şirketi
- KVB*** : Kürdistan Vatansever Birliği
- MRP*** : Cumhuriyetçi Halk Hareketi Partisi
- NIOC*** : İnan Ulusal Petrol Şirketi
- OAPEC*** : Organisation of Arab Petroleum Exporting Countries – Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
- OECD*** : Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
- OPEC*** : Organisation of Petroleum Exporting Countries – Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
- SSCB*** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- TPAO*** : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
- UNCCP*** : BM Uzlaştırma Komisyonu
- UNHCR*** : BM Mülteciler Yüksek Komiserliği
- UNRWA*** : BM Yardım ve Çalışma Örgütü
- UNSCOP*** : BM Filistin Özel Komitesi

ÖZET

İçinde yaşadığımız 21. yüzyılda Uluslararası arenada gündem o kadar hızlı değişmektedir ki kamuoyu bir gün yaşananları ertesi gün unuttur ve gündemine yeni problemler alır ve onlarla meşgul olur. Bu kadar hızlı bir değişim ve gelişim süreci içinde olunmasına rağmen yüzyıllardır tarih sahnesinde olan ve tarihe mürekkep yerine kanla yazılan bir konu vardır ki bu da “Orta Doğu”dur.

Orta Doğu olarak adlandırılan coğrafyanın sınırları, bu alanda çalışan uzmanlara ve siyasilere göre değişiklik arz etmektedir. Ancak, bu bölgenin, coğrafi konumu ve stratejik öneminden dolayı, bölge halkına hep sıkıntı yaşattığı aşikârdır. Çünkü bu topraklarda, çetrefilli ilişkilerle sürekli beslenmiş, ihanetler ve dostluklar aynı çatı altında filizlenmiştir.

Bölgede, dünya rezervleri açısından hatırı sayılır miktarda petrol yataklarının bulunması, bu petrole duyulan ihtiyacın her geçen gün artması ve bu petrolerin dünya piyasasına sürülmesi sonucunda elde edilen büyük kazançlar, uluslararası arenada söz sahibi olmak isteyen güçlü devletlerin bu bölgeye sahip olma ve petrol bölgelerini kontrol altlarında tutma isteklerini hep arttırmıştır. Bu kontrol altında tutma istekleri karşımıza kan ve gözyaşı olarak çıkmaktadır.

Orta Doğu, insanlığın doğduğu topraklar olması açısından da büyük önem taşımaktadır. Hıristiyanlık, Yahudilik ve Müslümanlık gibi üç büyük semavi din burada yeşermiştir. Bu dinlere ait kutsal kabul edilen mekânlar Orta Doğuda dır. Bu nedenle bu dinlere mensup insanlar topraklarına geri dönme ya da özgürce girip çıkabilme hakkını istemektedir. Bu hakkın kazanılmasının bedeli de savaşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle üç semavi dinin kutsal kabul ettiği Kudüs, sürekli sıkıntılara gebe kalmıştır. Avrupa’da 19. yüzyılda baskı altında olan ezilen ve horlanan Yahudiler dini inançları gereği kendilerine vaat edilmiş topraklar olarak kabul ettikleri Orta Doğuya geri dönme istekleri Siyonist faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu Siyonist faaliyetler sonucunda İsrail Devletinin kurulması ile bölgede yaşayan Araplar ve Yahudiler arasında çatışmalar başlamış bu çatışmalar zamanla bölgesel bir savaşa dönüşmüştür. Bu savaşlar sonucunda Filistin toprakları üzerinde kurulan İsrail

devletinin baskıcı ve yayılmacı politikaları yüzünden binlerce Filistinli Arap topraksız kalmış ve mülteci olarak yaşamaya başlamıştır.

Filistin meselesinin sonucunda ortaya çıkan savaşlar, kimi bilim adamlarına göre bölgedeki güç dengesinin belirlenmesinde önemli bir unsur iken, kimi bilim adamlarına göre ise bu durum bölgedeki güç dağılımının oluşmasında sınırlı etkiye sahiptir. Bize göre, Orta Doğu'daki güç dengesinin belirlenmesinde baskın olan bölgesel savaşlardan çok uluslararası sistemdir. Çünkü bölgesel sorunlar incelendiğinde hepsinin temelinde uluslararası sistemin büyük devletleri kendi çıkarları doğrultusunda bölgede yaşayan halkları kullanmaktadırlar. Kendi çıkarları doğrultusunda bölgede yaşayan Araplara bağımsız Arap devletinin kurulacağı yönünde vaatlerde bulunulurken diğer taraftan Siyonist gruplara bağımsız İsrail'in kurulması yönünde yardımda bulunacaklarını söyleyerek iki halkıda kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak bölgedeki petrol yataklarının ve ticaret yollarının güvenliğini sağlama yoluna gitmişlerdir. Bir dönem Fransa, bir dönem İngiltere ve günümüzde ABD bu bölgede söz sahibi olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Dinî çeşitliliğin yanında etnik çeşitlilik de bu bölgede dikkati çekmektedir. Bölge ağırlıklı olarak Türkler, Araplar ve Farslar'dan oluşmakta ama bunların yanında Kürtler ve Yahudiler de bölgede belirleyici rol üstlenmektedir.

Petrolün ve dinin dışında bölgeyi önemli kılan bir diğer etken ise; bölgenin, dünya deniz ticaret yollarına hâkim olması, doğu ile batıyı kavuşturan köprü durumunda bulunmasıdır. İngiltere ve ABD'nin bu topraklara göz dikmesinin temel nedenlerinden biride budur.

Gerek dinden, gerek petrolden, gerekse de etnik farklılıklardan ötürü bu bölgede devamlı anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bu anlaşmazlıklar, tarihe Arap-İsrail Savaşları, İran-Irak Savaşları, Körfez Savaşı gibi isimlerle yazılmıştır. Bunların içinde en yoğun yaşananları Arap-İsrail Savaşlarıdır ve Filistin Sorunu olarak günümüze kadar gelmiştir. Arap-İsrail Savaşları, bölgedeki güç dağılımı üzerinde etken rol üstlenmiştir. Bölünmenin, ihanetlerin, şiddetin, acının ve gözyaşının nedeni ne olursa olsun ülkeyi hem maddi hem de manevi olarak derin bir biçimde sarstığı ve kapanmaz yaralar açtığı,

bunun sonucunda kimi ÷lkelerin zenginleŖtiđi kimilerinin ise hızla yoksullaŖtıđı konusunda kuŖku yoktur.

ABSTRACT

In the 21st century we are in, the agenda of the international arena changes so fast that public opinion forgets what happens today and finds another concern for the other day's agenda very soon. Though we are passing through such volatile times, there is a topic that never changes and has been written in history by blood than ink, which is the "Middle East".

The geographical boundaries of the Middle East vary from every analyst and politician to another. Because friendship and betrayal have developed under one roof, as a result of complicated relations, obviously people of the region have suffered due to region's geographic and strategic importance.

Powerful countries, aiming to be arbiters of the international arena, have always longed for acquiring this region and controlling the oil reserves, which have been demanded more and more every day. This instinct of control has confronted with tear and blood.

Middle East is also the heart of the civilizations. Three Abrahamic religions Judaism, Christianity and Islam have blossomed there, as well as their sacramentals. Thereof, appertains of these 3 religions would like to stop by those holy places freely. But unfortunately this will resulted in bloody wars. Jerusalem, a city sacramental to all 3 Abrahamic religions, has always conceived of problems. Jews have always considered Middle East as their pledged land. Beginning from the 19th century, especially after being defeated and despised in Europe, Jews wanted to return to their lands by following a series of Zionist activities. As a result of these Zionist activities of Jews, establishment of Israel as a state initiated a regional battle between Arabs and Jews, which still goes on. In the wake of oppressive and expansionist policies of Israel, the state founded on Palestinian lands, many Palestinian Arabs were left out landless and became immigrants spread around the world.

Experts still argue whether the Arab – Israeli Wars have a great or limited impact on the designation of regional balance of power. For us, the dominant variant of regional balance of power designation is more likely to be the international system

itself, rather than the regional wars. Because when we look at the regional challenges, the international system has always been manipulating the people of the region on behalf of their benefits beneath. On one side, the system promises an independent Arab state to each Arab community in the region, but on the other side they promise support to the Zionist groups fighting for an Israel state. At the end of the day, the international system used both nations for its regional interests which were to secure the oil reserves and their accessibility. Once upon France, then Britain was and today USA is the arbiter of the region.

The region is also ethnically diversified, as well as pertaining to religion. Arabs, Turks and Persians are the most prominent ethnic identities, but Kurdish and Jews are significant players in the region as well.

The region has always witnessed challenges depending on religion, ethnicity and oil issues. These controversies are scratched on the history under the names of *Arab – Israeli Wars*, *Iran – Iraq War*, and the *Gulf War*. The most intense among them were the Arab – Israeli Wars that have been carried out today as the “*Palestinian Conflict*”. The Arab – Israeli Wars have been very influential on the regional power diffusion. There is no doubt that division, betrayals, violence, tears devastate and wound nations. And at the end while some countries prosper, some other grow poor.

1. GİRİŞ

Orta Doğu kimi zaman sahip olduğu zengin fosil enerji kaynaklarından (petrol ve doğalgaz), kimi zaman peygamberler bölgesi olarak nitelendirilmesinden, kimi zamansa sömürgelere ulaşılacak yolda köprü görevi üstlenmesinden ötürü tarihin çalkantılı sayfalarında hiç kabuk bağlamayan bir yara olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa, Orta Doğu ile anlatılmak istenilen coğrafya bile, bunu konu edinmiş kimselere göre değişiklik arz etmektedir.

Tarih'in karanlık, kanlı sayfalarına baktığımızda en sık kullanılan isimler arasında Orta Doğu'yu görmek mümkündür. Bunun nedeni bölgenin coğrafi öneminden çok, sahip olduğu jeopolitik ve stratejik konumu gibi nedenlere dayanmaktadır. Jeopolitik nedenler ile anlatılmak istenilenlerin başında, özellikle dünya petrol rezervlerinin büyük bir çoğunluğuna sahip olması bulunmaktadır. Ayrıca Orta Doğu'nun önemi ve cezbediciliği farklı dinlere ev sahipliği yapmasına dayanır. Burada Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Yahudilik yeşermiş ancak bu yeşerme dinlerin algılanışındaki yorum farklılıklarından ve kışkırtmalardan ötürü yerini sayısız insanın öldürülmesine bırakmıştır. Geçmişe şöyle bir göz attığımızda Arap - İsrail, İran - Irak Savaşları, Süveyş Sorunu, Lübnan Meselesi bölgeyi hem maddi hem de manevi olarak çökertmiştir. Bu sorunlar varlığını bugün bile sürdürmekte, İsrail - Filistin Olayları, İran- Irak, Lübnan Meselesi dönem dönem dünya gündemine tekrar düşmektedir.

Orta Doğu bir hayalci için cennettir: Öyle bir yer düşünün ki en ünlü şehrinin ismi Barış şehri ama en önemli özelliği de bitmez tükenmez bilmeyen savaşlar olsun. Bu durum, bölge topraklarının çetrefilini çok net biçimde ortaya koymaktadır. Bu çetrefil, bu topraklarda hep bir dinamizmi, bu dinamizm de buralara yönelik merakların, ilgilerin hiçbir zaman dinmeyeceğini göstermiştir. Bu nedenle biz de Orta Doğu'nun neresi olduğunu, bölgenin jeopolitik önemini, bölgenin savaşlarını, bu savaşların bölgedeki güç birliğine etkisinin hangi yönde olduğunu bir de kendi penceremizden sergilemek istedik.

Bu çalışmayı yaparken amacımız: Orta Doğu'daki güç dengesinin belirlenmesinde uluslararası sistemin mi, yoksa bölgesel savaşların mı etkili olduğunu

ortaya koymaya çalışmaktır. Bunun için öncelikle Orta Doğu'da gücü bulunan devletlerden, bu devletlerin bölgede yer alan güç dengesine etkilerinden söz etmemiz gerekmektedir. Ancak bunu ortaya koyabilmek için bölgede savaşların olmasının nedenlerini belirlemek, böylece de bölgenin önemini saptamak gerekir. Çünkü bu savaşları anlayabilmek için coğrafi, siyasal ve toplumsal bir profil çizilmelidir. Yapılan bu savaşlar, soğuk savaş dönemi uluslararası sistemin yüzünden mi yoksa bunu yapan başka dinamikler mi var buna yanıt aramaya çalışacağız. Soğuk savaş bittikten sonra bölge de güçler dengesinin nasıl dağıldığını ve bu dönemde etkin rol oynayan aktörlerin kimler olduğunu belirterek bu dönemde savaşların neden azalmış olduğunu yanıtını bulmaya çalışacağız.

Bu çalışmayı seçmemizin nedenlerinin başında konunun güncelliği, beraberinde kaynak sıkıntısı çekilmeyeceği anlamına gelmesi, önemli rol oynamıştır. Konu, yalnızca bir ülkeyi, bir bölgeyi değil dünyanın gidişine yön veren uluslararası bir çerçeveyi içine aldığından, karmaşasının dinmeyecek olmasına inanmış durumdayız. Ve bu karmaşaya biz de farklı bir pencereden bakıp bizden önce yapılanlara destek olacak nitelikte bir çalışma oluşturmak istedik. Bunu yaparken öncelikle Orta Doğu üzerine çalışmış kimseleri izlediğimiz için isimlerini burada saymamızın mümkün olmadığı tüm kıymetli Orta Doğu uzmanlarına, siyaset bilimcilere, uluslararası ilişkiler uzmanlarına, iş arkadaşlarıma, sınıf arkadaşlarıma özellikle benden yardımını esirgemeyen Tez danışmanım Yrd. Doç. Dr.Uğur ÖZGÖKER hocama ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

2. ORTA DOĞU'YA GENEL BİR BAKIŞ

Orta Doğu kavramı ile nereden söz edildiği, harita üzerinde sınırlarının net olarak nereleri içerdiği, bu konuda çalışan herkese göre farklılık göstermektedir. "Orta Doğu" kavramını 1902 yılında ilk kez Alfred Thayer Mahan, "The Persian Gulf and International Relations" adlı yazısında Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmış ve Orta Doğu ile Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan bir bölgeyi anlatmıştır.¹

Orta Doğu tanımının üç değişik biçimi ortaya konulabilmektedir. Orta Doğu'nun en çok kullanılan tanımı şu beş deniz tarafından çevrili kara parçasıdır: Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi, Kızıldeniz ve Arap veya İran Körfezi. 'Bu kara parçası kuzeybatıda Türkiye, doğuda İran, batıda Kuzey Sudan ve Mısır'ı kapsamaktadır.' Orta Doğu'nun daha geniş bir tanımı Kuzey Afrika'da Fas'tan, doğuda Afganistan ve Pakistan'a; Türkiye'den güneyde Sudan'a kadar uzanan toprakları içermektedir. Üçüncü ve daha geniş bir tanım Lewis tarafından daha önceki dönemlerde Büyük Arap, Pers ve Türk İmparatorluklarını; Semerkand, Buhara, Bağdat, Kahire, İsfahan ve İstanbul gibi büyük Müslüman şehirleri içeren topraklar olarak yapılmıştır.²

Yapılan adlandırmada Avrupa özellikle İngiltereyi merkez kabul etmiş³ ve doğu; "uzak, yakın, orta" biçiminde nitelendirilmiştir. Bu nedenle, orta kavramı üzerinde durabilmek için, yakın ve uzak kavramlarını da aydınlatmak gerekir. Çünkü orta ile anlatılmak istenilen yakın ile uzak arasında kalan bölgedir. Avrupa ülkeleri özellikle İngiltere, "Uzak Doğu" ile Hindistan ve Çin ülkelerini anlatmak isterken, "Yakın Doğu" ile Osmanlı İmparatorluğunun bulunduğu toprakları belirtmektedir.

Süveyş Kanalı'nın açılması, Arap Yarımadasındaki limanların önemini artırmış ve İngilizlerin hedefinin, Arap Yarımadası'nın güneyine doğru yönelmesine neden olmuştur. Bu yönelme ile önem kazanan, Yakın Doğu ve Uzak Doğu'nun arasında kalan bu bölge için, Orta Doğu (The Middle East) kavramı kullanılmıştır. Böylece

¹ Lewis Bernard, **Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII, 1964, s.75.

² Kirişçi Kemal, Ali Çarkoğlu ve Mine Eder, **Türkiye ve Orta Doğu'da Bölgesel İşbirliği**, İstanbul: TESEV, 1998, s. 19.

³ Dursun Davut, **Orta Doğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi**, Birinci Orta Doğu Semineri, Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkez Yayınları: 2004, s. 22.

İngiliz kaynaklarına giren Orta Doğu ile özellikle petrolün olduğu bölgeler ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. Buna göre bölgenin sınırları; doğuda İran, kuzeyde Türkiye, batıda Mısır ve güneyde Yemen ülkelerinin çerçevelediği, kabaca bir dikdörtgeni içine alan bölge ile belirlenmektedir.⁴ Orta Doğu bölgesini tanımlayan bir diğer görüşte ise; batıda Fas'tan başlayarak, doğuda Afganistan ve Pakistan'a, hatta Hindistan'a, kuzeyde Türkiye'den ve güneyde Habeşistan'a kadar uzanan bir alanı içine aldığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşından sonra da bu kavram resmîyet kazanmış ve artık devletin resmî söylemlerinde yer almaya başlamıştır. İngiltere hükümetinde Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde "Middle Eastern Department" adında bir idari teşkilatın oluşturulması, bu resmîyeti gerçekleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşın'dan sonra ise kullanımı Anglo Sakson etkisindeki yerlerde, Yakın Doğu kavramının kullanımına oranla, Orta Doğu kavramının kullanımı oldukça artmıştır.

Davut Dursun ise bu bölgede bulunan ülkeler arasında; Türkiye, İran, Afganistan, Suriye, Suudi Arabistan, Lübnan, Irak, Ürdün, Umman, Körfez Emirlikleri, Yemen, Mısır, Sudan, Libya, İsrail, Katar, Bahreyn ve Kuveyt'i sıralamaktadır.⁵

Prof. Dr. Ramazan Özey bu bölgeyi şöyle tanımlamaktadır: Orta Doğu, Eski Kara kütellerinin tam ortasında yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle Orta Doğu, eski kara kütellerinin kavuşum noktasındadır. Orta Doğu bir bütün olarak; kuzeyden Rusya Federasyonu, doğudan Hindistan, güneyden Hint Okyanusu, güneybatıdan Afrika ülkeleri ve kuzeybatıdan ise Avrupa ülkeleriyle sınırlıdır. Orta Doğu bölgesi, harita üzerinde ise, batı-doğu doğrultusunda uzunluğu yaklaşık 4900 km, kuzey-güney doğrultusunda genişliği 3100 km.'yi bulan bir dikdörtgeni oluşturmaktadır. Orta Doğu ülkelerinin yüzölçümü ise, yine harita üzerinde 5.178.000 km². kadardır. Bugün bu bölgede, 18 ayrı bağımsız devlet bulunmaktadır. Bu 18 ülkenin toplam yüzölçümleri 7,3 milyon km²'yi aşar.⁶

⁴ Sander Oral, **Siyasi Tarih 1919-1990**, 3.Baskı, İstanbul: İmge Yayınları, 1991, s. 46-47.

⁵ Dursun, s. 16-17.

⁶ Özey Ramazan, **Dünya Denkleminde Orta Doğu (Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar)**, 3.Baskı, İstanbul: Aktif Yayınları, 2004, s.75

2. 1. Orta Doğu'nun Tanımı ve Sınırları

Orta Doğu, üç büyük kıtanın (Asya, Afrika ve Avrupa) kesiştiği noktada yer almaktadır. Başka bir deyişle, bu kıtaların birbirine kavuştuğu, ulaştığı bölgedir. İngiltere için burası, Asya'daki sömürgelere geçişi sağlayan bir yoldur. Bölge, dünya ticaretinin geçiş noktasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Yani Uzak Doğu'nun, Avrupa'nın ve Amerika'nın tüm ticari malları, Orta Doğu bölgesinde sergilenir ve buradan dünya pazarlarına sunulur.

Bunların yanı sıra Orta Doğu; insanlığın başlangıç noktası olması, dinlerin (Yahudilik, Hristiyanlık, Müslümanlık) ortaya çıktığı topraklar olarak bilinmesi, yıllar öncesinde bu topraklarda çok kan akıtılmış olması, büyük imparatorlukların kurulduğu bölge olarak adlandırılması, tarihî öneminin büyüklüğü ve zengin fosil enerji kaynaklarına sahip olması bakımından hayati önem taşıyan jeopolitik konuma sahiptir. Bu nedenle, Orta Doğu'nun coğrafyasından çok, jeopolitik konumunun önemi büyüktür. Çünkü coğrafi anlamda baktığımızda çöllerden, vahalardan, dağlardan ve bozkırlardan oluşmaktadır. İklimi ise oldukça kuraktır.⁷ Bu nedenle yakın çağda Orta Doğu'nun önemi, özellikle sahip olduğu zengin doğal kaynaklara dayanmaktadır.

2. 2. Orta Doğu'nun Uluslararası Sistem Açısından Önemi

Petrolün, doğalgazın ve uranyum zenginliklerinin yanında son dönemde Orta Doğu'nun önemini artıran nedenler arasında "su" da yer almaktadır. Çünkü dünyada yaşanan su sıkıntısı karşısında, Orta Doğu'daki su kaynaklarının geliştirilmesi gerektiği düşüncesi vardır.

ABD'deki bir 'Stratejik Araştırmalar Merkezinin yayınında şu görüşler ifade edilmektedir: 'Orta Doğu'daki jeopolitik ilgilerimiz, bugüne kadar petrol ağırlıklıydı. Şimdi su da bölgede önemli bir politik silah haline gelmektedir. Batılıların Körfez petrollerine olan bağımlılığı devamlı artmakla beraber, iddia edebiliriz ki, bu asrın

⁷ Orta Doğuda tarım sektörü hızla artan nüfusun büyüyen gıda ihtiyacını karşılayacak derecede üretim yapamamaktadır. Bu durumun başlıca sorumlusu, batıda Fas'tan, doğuda Arap Yarımadasına kadar uzanan bölgenin elverişsiz iklimsel ve coğrafi özellikleridir. Konuyla ilgili bkz. Kirişçi ve diğerleri, s. 42

sonuna kadar, bu bölgenin politik durumunu su şekillendirecektir. Orta Doğu'daki su kaynaklarının geliştirilmesi, Amerika için en kritik dış politika konusudur.⁸

Orta Doğu'da ki su sorunu dünyadaki su sorunundan daha hızlı ve daha ani bir şekilde ortaya çıktı. Orta Doğu'da su kıtlığı aslında 1950'lerden bu yana son derece ciddi boyutlarda yaşanan bir durum iken 1940'lardan itibaren İsrail, Ürdün Krallığı ve Filistin toprakları su açıklamalarıyla, su açıklarıyla yaşamaktadır. Orta Doğu'da su kıtlığı; bu bölgenin kurak ve yarı kurak bir iklim kuşağında olması, bölgede düzensiz ve son derece az yağış olmasından, öte yandan yer altı sularının yüzyıllarca tüketilmiş olmasından kaynaklanmakta. Diğer yandan bu su kıtlığını ve su kıtlığının yol açtığı stresi belki de daha da ciddi boyutlara taşıyan Orta Doğu'nun sularının büyük ölçüde sınır aşan sular olmasından kaynaklanmaktadır.⁹

Son yıllarda dünyada küresel ısınmanın baş göstermiş olması, aşırı ve özensiz kullanım gibi nedenler, inanılmaz ölçüde su sıkıntısının yaşanmasına neden olmaktadır. Ancak kaynakların, yeryüzüne adil olarak dağılmamış olmasından ötürü her ülke bu sıkıntıdan aynı biçimde etkilenmemektedir. Bu dağıtımla ilgili sıkıntıyı yoğun olarak yaşayan bölgelerin başında Orta Doğu gelir. Aslında Orta Doğu'da bugüne dek sulara yönelik bir çatışmanın çıkmamış olması şaşırtıcıdır. Ancak herhangi bir çatışmanın geçmişte çıkmamış olması, gelecekte çıkmayacağı anlamına gelmez. Çünkü nüfusun artmasından kaynaklı olarak su gereksinimi artarken buna ters orantılı olarak küresel ısınmadan ötürü sular azalmaktadır. Geçmişte suların gereksinimi karşılaması, ancak her geçen gün sıkıntının artması ve artacak olması, gelecekte savaşların yaşanacak olmasının bugünden habercisidir. Çünkü su artık bu bölge için hemen hemen petrol kadar stratejik öneme sahiptir.

Suyun Orta Doğu'da stratejik bir meta haline gelmiş olması, işbirliğinin doğal sonucu olan karşılıklı bağımlılık temelinde bir ilişkiler ağının Arap ülkeleri tarafından bir tehdit unsuru gibi algılanmasına yol açmaktadır. Arap ülkelerinin bu yaklaşımında

⁸ Pusula Dergisi, **Orta Doğu Petrol ve Su**, 57. sayı, <http://www.dho.edu.tr/pusula/57/>

⁹ Kibaroğlu Ayşegül, **Orta Doğu'da Barışın ve Çatışmaların Sebepleri- Tarihi ve Geleceği, Orta Doğu'nun Siyasi ve Stratejik Durumu**, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı, 2004, s. 7.

önemli bir etken, yine stratejik bir meta olan petrolü bizzat kendilerinin 1973'te siyasal bir araç olarak üstelik de çok etkili bir biçimde kullanılabilmiş olmasıdır.¹⁰

Orta Doğu'nun su kaynakları Tablo I.'de de görüleceği gibi Dicle, Fırat, Ası, Şeria ve Nil nehirleridir. Bu nehirlerin doğuş yeri ile denize döküldükleri yerlerin farklı farklı olması ve bu ülkelerin mücadele halinde olması bu kaynaklarla ilgili "sahip olma ve paylaşım" tartışmasını beraberinde getirmektedir. Örneğin Nil nehri; Mısır'dan, Sudan ve Etiyopya'dan geçmektedir. Ası nehri de Lübnan, Suriye ve Türkiye toprakları için önem arz etmekte ve bu ülkelere ait barajları üzerinde barındırmaktadır. Ası nehri; ile ilgili sıkıntı da özellikle Türkiye ve Suriye arasında yaşanmaktadır. Suriye, nehrin sularının çoğunluğunu, Türkiye'ye bildirmeksizin kullanmakta ve bu konuyla ilgili yapılacak anlaşma çağrılarında katılım göstermemektedir. Dicle ve Fırat'a yönelik de sıkıntılar yaşanmakta olup Türkiye, Keban Barajı'nı yapacağı sırada Irak ve Suriye ile görüşmek istemiştir. Ancak görüşmede Ası'den de söz edilince toplantıda herhangi bir sonuca ulaşamamıştır. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile birlikte Suriye ve Irak'la yaşadığı sorun oldukça artmıştır. Tüm bunların yanında:

17 Temmuz 1987'de Türkiye ile Suriye arasında Şam'da imzalanan Ekonomik İşbirliği Protokolü çerçevesinde Türkiye, Suriye'ye Fırat nehrinden saniyede 500 m³ su bırakmayı kabul etti. Yine aynı tarihte iki devlet aralarında yaptıkları Güvenlik İşbirliği Protokolü ile de birbirlerinin toprak bütünlüğüne karşı yıkıcı faaliyetlerin engellenmesini yüklediler.¹¹

Şeria nehrine gelince, aralarında sürekli mücadele olan Ürdün, Suriye ve İsrail sınırlarından geçip oralara hayat vermektedir. Bu nedenle su, Ürdün, Suriye ve İsrail arasında 1970'lerde başlayan ve hızla devam eden bir anlaşmazlığın nedenidir. Şeria nehri, bu ülkeler arasında sorun oluşturduğu gibi bir de İsrail ile Filistin arasında da paylaşımaya yönelik soruna neden olmaktadır.

¹⁰ Kut Gün, **Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye, Orta Doğu Sorunları ve Türkiye**, İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 1991, s. 119.

¹¹ Soysal İsmail, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, TTK Yay., c.II, Kesim A, Ankara 1991, s. 794.

Tablo 1. Orta Doğu'da Nehirler¹²

Nehir	Sulama Alanı (000 km²)	Uzunluk (km)	Kıyıdaş ve Havza Ülkeleri
Nil	2900	4800	Uganda, Mısır, Etiyopya, Sudan
Dicle	258	1718	Türkiye, Irak, Suriye
Fırat	444	2330	Türkiye, Irak, Suriye
Şeria	18	360	Ürdün, İsrail, Suriye, Lübnan
Asi	17	511	Lübnan, Suriye, Türkiye
Litani	2	145	Lübnan

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere nehirlerin, su kaynaklarının çoğu Batı Şeria'dan geçmektedir. Bu yüzden İsrail, bugün Orta Doğu'nun tek memba ülkesidir. Geçmişten günümüze'dek süren Arap-İsrail Savaşları ve Filistin sorunu dikkate alındığında Şeria'nın paylaşılmasına yönelik ya da buradaki su kaynaklarının kullanımına yönelik bir uzlaşmaya varılamayacağı ortadadır. Bu bağlamda suyun yeni bir bölgesel çatışmaya neden olacağı da şimdiden öngörülmektedir.

Kısacası bölgenin stratejik önemini vurgulayan şu cümlelere burada yer vermek çok yerinde olacaktır. Dünyada hiçbir bölge Orta Doğu kadar çelişkili bir görüntü arz etmez. Üç büyük dinin doğum yeri olan bu bölgede din, kültür ve tarih benzersiz bir şekilde farklılaşmıştır. Bölge zengin petrol rezervleriyle dünyanın en değerli doğal kaynaklarından birine sahiptir. Aynı zamanda Arap ülkeleriyle İsrail, muhafazakârlarla radikaller, İran ile Irak, Irak ile Körfez Savaşı koalisyonu, petrol zengini ülkelerle petrolü olmayan ülkeler, sekülaristlerle İslami köktendinciler arasındaki tarihsel çatışmaların da ev sahibidir.¹³

Orta Doğu, yukarıda sıraladığımız jeopolitik konumu itibarı ile stratejik bir noktadır ve bu nedenle bölgede kan akışı hiç dinmemiştir.

¹² Kirişçi ve diğerleri, s. 43.

¹³ a.g.e., s. 15.

2. 2. 1. Petrol Bölgesi

Sanayi Devrimi'nin hemen ardından hammadde olarak petrole ihtiyaç artmış ve petrol önemli bir fosil enerji kaynağı durumuna geçmiştir. Ne yazık ki petrol yatakları yeryüzüne adil bir biçimde dağılmadığından ve her ülkenin petrole olan gereksinimi eşit olmadığından kimi ülkeler petrollerini, sahip ülkelerden edinmek zorunda kalmış ve böylece petrol ticareti söz konusu olmuştur.

Orta Doğu; petrolün en zengin olduğu bölgedir çünkü dünyadaki petrol gereksiniminin % 65'i Orta Doğu'dan sağlanmaktadır. Orta Doğu'nun dünya ham petrol üretiminde önemli bir yer tutmasını sağlayan etmenler, bölgenin büyük rezervlere sahip olması ve üretim maliyetinin öteki bölgelere göre düşük olmasıdır. Deniz yatakları, petrol rezervleri açısından da Orta Doğu öteki bölgelere göre üstündür. 158.6 milyar varil olarak tahmin edilen karalar dışındaki dünya petrol rezervlerinin 87 milyar varili Orta Doğu'da bulunmaktadır.

Ayrıca tüm bunların yanında Amerika'nın petrol gereksiniminin, dünyada tüketilenin önemli bir kısmına karşılık gelmesi, Amerika için Orta Doğu'nun önemini son yüzyılda iyice artırmıştır.

Economist Intelligence Unit verilerine göre Suudi Arabistan ekonomisi ham petrol ihracatına dayanıyor. Körfez Savaşından bu yana GSYİH'nin nominal fiyatlarla %30'undan fazlasını petrol oluşturuyor. Bu oran, ham petrol fiyatlarında yaşanan artış nedeniyle 2007 yılında % 55'e yükseldi. Kamu gelirlerinin % 85,90'ı, ihracat gelirlerinin ise % 90'ı petrol sektöründen elde ediliyor.¹⁴

Mustafa Özel "Büyük Orta Doğu Neresi?" adlı makalesinde yukarıda vermeye çalıştığımız rakamsal değerleri bir rapora dayalı olarak bizlere sunmaktadır.

Kasım 2003'te Washington'daki Nixon Center tarafından yayınlanan ve başlığı: 'Amerika, Rusya ve Büyük Orta Doğu'. olan rapora göre; dünya petrol rezervlerinin üçte ikisi Basra Körfezi'nde bulunuyor (674 milyar varil); doğal gaz rezervinin ise yüzde 35'i (1,9 trilyon küp). 2002 yılında Basra Körfezi günde ortalama 22 milyon varil petrol çıkarmış, dünya üretiminin yüzde 32'si, ABD üretiminin ise

¹⁴ http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=3933

neredeşey üç misli. Körfez`in petrol üretiminin 2015`te günde 29 milyon varile, 2025`te ise 41 milyon varile yükseleceği tahmin ediliyor. Buna, Orta Asya petrol ve doğal gazını ilave ettiğimizde, dünya sisteminde haraç kesmek için hangi köprübaşlarının tutulması gerektiği gün gibi açığa çıkar. Orta Doğu kavramı coğrafi değil, politiktir.¹⁵

Dünyanın en önemli petrol yatakları Basra Körfezi çevresinde, İran'da (Nafti-Schah, Lali, Mescid-i Süleyman, Whiteoilspings, Haft, Kel, Agazari, Gah Saran), Suudi Arabistan'da, Irak'ta, Kuveyt'te ve Katar'da bulunmaktadır. Suriye, İsrail ve Lübnan'da ise önemli petrol yatakları bulunmamış ancak buralar da sınırları içindeki taşıma hatları sayesinde önem kazanmıştır. Ayrıca geçimi petrole dayalı Orta Doğu ülkelerinde, kişi başına düşen gelirin dünya standartlarının üzerinde olması da bölgenin dikkat çeken değerlerinden biridir.

Günümüzde ise dünyada kişi başına düşen milli gelirin 6000 dolar iken; Katar'da 34.810 dolar, BAE'de 24.730 dolar, Kuveyt'te 24.040 dolar, Suudi Arabistan'da ise 11.770 dolar olarak görülmesi, azımsanmayacak bir stratejik değerdir.¹⁶ Petrolün bu denli önemli olması uluslara, Orta Doğu petrollerinde söz sahibi olma kaygısını beraberinde getirmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası dönem, her şeyden önce nükleer şemsiye altında belirlenmiş iki kutuplu bir uluslararası ortam doğurmuştu. Bu ortamda daha önce Orta Doğu petrolleri konusunda söz sahibi olan Fransa, tümüyle sahneden çekilirken İngiltere de uygulamada etkinliğini yitirmiş; Batı dünyasının bölgedeki tek ve etkili siyasi denetim kolu olarak yalnız ABD kalmıştır. Buna karşın bölge petrollerinde daha önce hiç söz sahibi olmayan Sovyetler Birliği, muhtemel uluslararası stratejisi içinde petrol bölgelerinin etkili denetimini öngören genişlemeci bir yaklaşım içine girmiştir.¹⁷

Aslında, petrolün varlığı ve önem kazanması, bölge içi devletlerden daha çok, dış güçlerin politik projeksiyonlarında yer almaktadır. Bölge içi devletler daha dar bir bakış açısıyla petrolü kısa dönemli planlamalarla değerlendirirken; dış güçler bölgede hegemonyalarını kurarken petrolü hep stratejik, uzun dönemli bir etken olarak ele

¹⁵ Özel Mustafa, **Büyük Orta Doğu Neresi?**, www.tumgazeteler.com

¹⁶ Peköz Mustafa, **Orta Doğu'nun Coğrafik, Demografik Ve Ekonomik Yapısı Ve Küresel Güçlerin Yönelimi**, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=9710-09/07/2007

¹⁷ İlseven Nebil, **Petrol Sorunu**, Orta Doğu Sorunları ve Türkiye, Ed. Halük Ülman, İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 1991, s. 82.

almaktadırlar. Petrolün kullanımı ve güvenliği zaman içinde bölge devletleri tarafından da göz önüne alınmaya başlanmış ve ilerleyen safhalarda petrol politikalarının çatışma ortamlarının oluşmasında etkin olduğu örnekler yaşanmıştır.¹⁸

Petrolün yanı sıra uranyum ve doğalgaz rezervlerinin de oldukça büyük bir bölümünün bu topraklardan çıkıyor olması, Orta Doğu'nun jeopolitik konumunu hem olumlu hem de olumsuz yönde ortaya koymaktadır.

2. 2. 2. Semavi Dinlerin Çıkış Noktası

Din, bölgeler için jeopolitik konum kadar önem arz etmektedir. Yahudilerin ilk yerleşim yerleri, ilk kurulan Yahudi Devletinin başkenti ve Hz. Süleyman Mabedi'nin burada bulunması gibi nedenlerle Yahudiler için oldukça önemli olan Kudüs, diğer dinler açısından da en az bu kadar önemlidir ve bu açıdan bakıldığında stratejik bir değer taşımaktadır.

Nasıl ki, enerji kaynakları, toprakların stratejik durumu, iklim koşulları, ekonomi gibi nedenler savaşların oluşmasına neden oluyorsa inanışlar uğruna da dünyada büyük savaşlar verilmiştir. Bunu en yoğun yaşayan bölgelerin başında Orta Doğu yer alır. Çünkü Orta Doğu Yahudilik, Hristiyanlık, Müslümanlık gibi üç büyük dinin doğduğu, güçlendiği topraklardır. Roma İmparatorluğu döneminde Hristiyan olan bölge, 636 yılında Hz. Ömer'in fethetmesinin sonucunda İslamlaşmaya başlamıştır. Moğolların Orta Doğu'ya girişi ve zaten Dört Halife döneminde meydana gelmeye başlayan parçalanmalar, dinin farklı, farklı yorumlanmasına neden olmuştur. Dinin yorumlanmasındaki bu farklılıklar, bölgeye ilişkin siyasi emellerle birleşince dinin birleştirici, bütünleştirici niteliği bir kenara atılmış ve Orta Doğu'da din, ideolojik bir kavram halini almıştır.

Üç büyük dinin bu bölgede ortaya çıkması ve bu üç din için de kutsal kabul edilen Kudüs şehrinin Filistin sınırları içinde yer alması bölgenin önemini artırmıştır.¹⁹

¹⁸ Kona Güngörmüş Gamze, **Orta Doğu'da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi**, Antalya: Akdeniz Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi cilt 4, sayı 8, 2004, s. 119.

¹⁹ Kılıç Davut, **Orta Doğu'nun Dinî Jeopolitiği Ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme**, İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 13/1, 2008, s.65-86.

İnsanlığı etkileyen inanç tarihi açısından en köklü dinî düşünce açılımlarının bu bölgede gerçekleşmiş olması, stratejik analiz tahlilinde dinî coğrafyayı ziyadesiyle öne çıkarmaktadır. Bunun en çarpıcı örneği Orta Doğu barış sürecinin düğümlendiği Kudüs meselesinde görülür. Dünyanın üç önemli Orta Doğu kökenli evrensel dininin en mühim merkezlerinden birisi olan Kudüs, bu yönüyle sadece bölgesel nitelikli bir bunalım alanı değildir. Müzakere masasındaki taraflar, Kudüs söz konusu olduğunda iki siyasi aktörün aracısı olmaktan çıkarak dünya satına yayılmış üç büyük dinin temsilcileri niteliğini kazanmaktadır.²⁰

Yahudiler; Müslümanlar gibi kendilerinin Hz. İbrahim'in soyundan geldiğine inanmaktadır. Allah'ın Hz. İbrahim'in rüyasına girip "Nil'den Fırat'a kadar olan bölgeyi kendine ve nesline verdiğini, kavmini çoğaltacağını ve onu bir millet yapacağını, dolayısıyla buradan Kenan (Filistin) olarak da bilinen El-Halil'e göç etmesinin doğru olacağını bildirdiği görüşü vardır.²¹

Yahudilik inancına göre, Yahudiler (İsrailoğulları) Tanrı tarafından seçilmiş olan kimselerdir ve bu nedenle doğduğu topraklar kutsal sayılır. Bundan dolayıdır ki Yahudiler, tarihin her döneminde bu topraklara dönme arzusu içinde olmuşlardır. Ayrıca yıkılan Süleyman Mabedi'nin de burada bulunması ve bu mabedin tekrar inşa edilmesi gerektiği inancı, toprakların Yahudiler için önemini artırmıştır. "Mesih'in gelişinden önce Yahudilere göre üç şeyin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar; vaat edilen topraklarda büyük ve yeterli sayıda Yahudilerin yerleşip devlet kurması, Kudüs'ün ele geçirilmesi ve Süleyman Mabedi'nin yeniden inşa edilmesidir."²²

Hıristiyanlık; inancına göre en önemli ziyaret yeri Kudüs'tür. Çünkü Kudüs'ün hemen güneyinde ilk yerleşim yeri olan Beytullahim'de doğan Hz. İsa aslen Filistin'in kuzeyinde bulunan ve 1948'de İsrail tarafından işgal edilen Nâsiriye'dir. Hıristiyan dünyası Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından Kudüs'te çarmıha gerildiğine inanır. Haçlı Seferlerinin başlamasının temeli de Kudüs'ün alınmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Reform ve Rönesans hareketlerinin ardından, Avrupalı

²⁰ Davutoğlu Ahmet, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul : Küre Yayınları 2001, s.327.

²¹ Geoff Simons, **Iraq: From Sumer to Saddam. 2nd ed.** (London: Macmillan Pres, 1994), s. 130-133.

²² İsrail Shahak ve Norton Mezvinsky, **İsrail'de Yahudi Fundemantalizmi**, (nşr. Mehmet Emin Dağ), İstanbul 2002, s.123

Hıristiyanlar, Yahudilik ve Yahudilerle daha çok ilgilenmeye başlamışlardır ve bunun sonucunda Avrupalı Hıristiyanların bir kısmı da kutsal sayılan topraklara dönmek gerektiğine inanmaya başlamıştır.

İslamiyet; kabul edilmeden önce Araplar Arap Yarımadasında bedevi bir yaşam sürmektedir. Arap Yarımadası Müslümanlar için Hz. Muhammed'in dünyaya gelmesiyle önem kazanır. İslamiyet, 7. yüzyılda Arap Yarımadasında yayılmaya başlamıştır. Orta Doğu ve özellikle Kudüs diğer dinlerde olduğu gibi Müslümanlık için de kutsal kabul edilmektedir. Çünkü Kudüs, Müslümanların ilk kıblesi olarak nitelendirilmekte ve Hz. Muhammed'in Miraca çıktığı yer olduğu için de özel görülmektedir. Bunun yanında Kâbe, Mekke, Medine ve Mescid-i Aksa'nın yer aldığı Orta Doğu, İslam dünyasının merkezi kabul edilmektedir. İslam'ın şartları içinde Mekke'ye giderek Kâbe'yi ziyaret etmenin (hacca gitmek) yer alması da Orta Doğu'nun Müslümanlar için önemini ortaya koymaktadır.

Müslümanlıkta yaşanan halifelik dönemleri, yer yer olumlu yer yer olumsuz biçimlerde Müslümanlığa yansımıştır. Özellikle dördüncü halife Hz. Ali Arap Müslümanlar ile Arap olmayan Müslümanlar arasında ayırım gözetmemesine rağmen, bu dönemde Cemel Savaşı ve Siffin Savaşı ile Müslümanlar arasında ciddi bölünmeler olmaya başlamış ve bu dönemden itibaren Sünni ve Şii çatışmaları başlamıştır.

Orta Doğu'nun dini anlamda bu çeşitliliği, bu dinlerde insanların dini farklı biçimlerde yorumlamaları, dini siyaset aracı haline getirmeleri ve hepsinden önemlisi Orta Doğu'nun bu dinlerin tümü için de kutsal sayılması ve bu nedenle bu toprakları elde etmek isteği, tarihte bu topraklarda büyük savaşların yaşanmasına neden olmuştur. Günümüzde de bu savaşlar sürmektedir.

2. 2. 3. Coğrafi İşlevi

Orta Doğu, coğrafi konum itibarıyla pek çok etnik grubun bir arada yaşadığı topraklardır. Etnik grup; seçilebilir, ayırt edilebilir, dil, din, örf ve adetler, müesseseler arasındaki farka göre yaşayan insanlar olarak tarif edilebilir.²³ Başka bir deyişle bir toplumu oluşturan toplulukların ortak yaşantıları doğrultusunda sahip oldukları

²³ Erkal Mustafa, **Sosyoloji**, İstanbul: Der Yayınları, 1996, s..33.

toplumsal ve kültürel değerlere göre ayrılmasından oluşan topluluk yapısına verilen ada “etnik yapı” denir. Kimi bilim adamları bunu ırk özelliklerine dayandırırken kimi ise dil, din, kültür özellikleri olarak ele almaktadır. Orta Doğu etnik gruplar bakımından oldukça renkli ve karmaşıktır. Bu durumun nedeni, bölgenin tarihi geçmişinin çok eski zamanlara dayanmasındandır. Bölgede özellikle Türkler, İranlılar, Araplar, Kürtler ve Yahudiler büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Bir ülkedeki etnik çeşitlilik, o ülkedeki kültürel birikimin zenginliğini gösterir ancak bu ülkede sürekli çatışmaların yaşanmasına da davetiye çıkarır.

Orta Doğu'da, toplumu oluşturan temel unsur olan aile hiyerarşik bir yapı arz eder. Aile içinde tüm otorite en yaşlı kişinin elinde toplanmaktadır... Ailelerin oluşturduğu etnik ve dini birliğe dayalı kabilelerde de hiyerarşik yapı hâkimdir. Kabilenin önde gelenlerinin kararları kabile mensupları için bağlayıcı olur. Bölgede kabilelerin, aşiretlerin, dini cemaatlerin toplumun temel yapısını oluşturduğu düşünüldüğünde bu hiyerarşik yapıyı genele yaymak yanlış olmaz. Hükümet yöneticileri, büyük mal sahipleri, dini çevreler, yönetimde söz sahibi aile ya da kabileler, ordu mensupları ve iş çevreleri bölgede yönetici sınıfı oluşturmaktadır.²⁴

Tayyar Arı'nın bu sözleri etnik yapının Orta Doğu'daki önemini bize yansıtmaktadır. Orta Doğu'da insanlar yönetici sınıfa bağlı olmaktan çok etnik yapıya ve dine bağlıdırlar. Özhan Uluatam, bu durumun nedenlerini tarihe dayandırmakta ve bunu tarihteki kabile anlayışının varlığıyla açıklamaktadır.

Orta Doğu benzer özelliklere sahip insanların yaşadığı, karşılaştıkları sorunlara benzer tepkiler verdiği, fiziksel ve kültürel bir devamlılığı olan bir coğrafyadır. Kültürel merkezini İslamiyet'in belirlediği, coğrafi olarak çöllerin baskın olduğu, demokrasinin bir türlü yeşeremediği, cihat ve küreselleşme arasına sıkışmış, irrasyonel tutkuların akli çıkarların önüne geçtiği, bolca çay, kahve ve nargile içilen bir yerdir.²⁵

Orta Doğu, etnik yapı açısından oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Bunun temelinde ilk insanın bu topraklarda vücut bulması, ilk mabedin burada

²⁴ Arı Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa: MKM Yayınları, 2008, s.13.

²⁵ Çalışkan Koray, **Orta Doğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. 39, 2007, s. 1 – 21.

yapılandırılması, dinlerin merkezi haline gelmiş olması ve pek çok uygarlığın beşiği olmasının rolü büyüktür. Bu topraklarda en yoğun nüfus Araplara, sonra Kürtlere ve ardından Türklere aittir. Arapların en yoğun yaşadığı yerler arasında Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün yer almaktadır. Bunun yanında Ermeni ve Rum nüfusa da rastlanmaktadır. Ancak sayıları oldukça azdır. Ermeni ve Rumlar özellikle Suriye ve Lübnan'da yaşamaktadır. 1948 yılında işgal edilmiş olan Filistin'de ise yoğunlukla Yahudiler bulunmakta; Filistinliler ise Batı Yaka'da yaşamaktadır. Bölgede yoğun olarak yaşayan etnik grup Araplar olduğu için, öncelikle onlardan söz etmek yerinde olacaktır. "Bölgede baskın etnik grup olan Arapların etnik kimliklerinin, dille (Arapça) ve soyağacıyla tanımlanmış akrabalığa dayanmakta olduğu ve tarih boyunca büyük ölçüde aileler ve aşiretler topluluğu olarak kaldıkları söylenebilir."²⁶

Etnik yapı çatısı altında Tayyar Arı güç dengesini kavrayabilmek adına, Irak ve İran'daki Kürtlerin, Körfez ülkelerindeki yabancıların da göz önünde bulundurulması gerektiği düşüncesine sahiptir. Arı'ya göre Irak nüfusunun yüzde 20'sini oluşturan Kürtler, her yerde ve her zaman bağımsız bir Kürdistan hayali kurmuşlardır. Ancak bu düşleri hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Bu çabalarında onlara 1979 yılına dek Molla Mustafa Barzani önderlik etmiş; ölümüyle birlikte oğlu Mesut Barzani'yi (KDP) ve Celal Talabani'yi (KVB) seçenler olmak üzere Kürtler 2'ye ayrılmıştır. Irak dışında İran'da da Kürtler yaşamakta ancak onların rejime yönelik sürekli çatışma haline girdiğine çok fazla rastlanmamaktadır. Kürtlerin dışında Musul'da, Kerkük'te, Erbil ve Süleymaniye'de Türkler; İsfahan'da, Şiraz'da, Kermen'de Farslar yoğunluklu olarak yaşamaktadır. Kürtlerin geneli Sünni, Farslar Şii, bölgede azınlık halinde olan Azerilerde tıpkı Farslar gibi Şii olarak yaşamını sürdürmektedir.²⁷

2.3. Bir Çatışma Alanı Olarak Orta Doğu ve Filistin Sorununu Ortaya Çıkışı

Milliyetçilik akımının toplumlar üzerinde bıraktığı etki ile pekişen ırkçılık, Anti-Semitizm adı altında eski Yahudi düşmanlıklarının yeniden faaliyet göstermesine neden oldu. XIX. yüzyıl öncesinde özgürlüklerini kazanan Yahudiler toplumsal ve

²⁶ Sandra Mackey, "1920-2002 Çatışmalar Yüzyılı", Orta Doğu'da Tarih ve İnanç, National Geographic Society, Washington, 2003 (Türkçe: Doğu Grubu İletişim Yayıncılık, 2003), s.130

²⁷ Arı Tayyar, **2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999, s.71

sanayi alanlarında başarı göstererek vatandaş sıfatını aldıkları ülkelerde köşe başlarını tutmuşlardır. Büyük devletlerin ırk ayırımından ötürü baskı uyguladıkları ve bu ayrımı milliyetçilik anlayışı ile örttükleri Yahudi aleyhtarlığı, gerçekte bu topluluğun ekonomik alanda güçlenmelerinden ve nüfuslarının göçlerle artış göstermesinden kaynaklanmaktaydı. Öte yandan, kendi ülkelerinde anti-semitizm yapan emperyalist güçler, Filistin bölgesinde nüfuzlarını artırarak çıkarları çatışan rakiplerine karşı üstünlük sağlamak ve sömürgelerine geçiş noktası olan bölgeyi kontrolleri altında tutmak için Yahudi toplumunun bu bölgeye göç etmelerini teşvik eden bir tutum takınmışlardır. Bu sebeple Filistin bu devletlerin kıyasıya rekabet ettiği bir arena haline almıştır.

Filistin’de Yahudilerle ilgili emperyalist planları yapan ilk devlet Fransa olmuştur. İngiltere ile bölge üzerinde rekabeti dolayısıyla bu ülkenin sömürgeleri ile irtibatını kesmeye çalışarak Filistin projesinde başı çeken Fransa, I. Napolyon’un 1798 Mısır çıkarması ile bölge hakimiyetini ele geçirmeyi hedeflemiştir. Ancak Napolyon’un Osmanlı ve İngiliz birliklerine yenilmesi sonrasında Fransa ile Akdeniz üzerinden bağlantısı kesildiği için, bölgedeki Yahudilerden faydalanarak birliklerini takviye etmeyi planlamıştır.²⁸ Napolyon’un Filistin’de Yahudi devletini yeniden kuracağına ilişkin 22 Mayıs 1799’da yayınladığı bildiri, Yahudiler tarafından destek görmemiştir. Bunun nedeni ise Yahudilerin, 1807 Suriye seferi başarısızlığa uğrayan Napolyon’un bu bildiri ile sağlayacağı destek sayesinde Mısır topraklarında ve Ürdün’de etkin olmaya çalıştığını düşünmeleriydi.²⁹ Napolyon Mısır ve Filistin seferi ile İngiltere’nin Hindistan ile bağlarını kesmeyi planlıyordu. İngiltere Fransa’nın yürütemediği planına dikkati çekerek, Filistin üzerinde var olan Yahudi emellerini politik araç olarak kullanıp Filistin’i kontrolü altında tutma hırsı peşine düşmüş, Hindistan bağlantısını güvence altına almayı hedeflemiştir. Filistin’de misyoner faaliyetleri yürüten Fransızların Katoliklerin hamiliğini üstlenmiş olmaları, bölgede fırsat yakalama arayışı içinde olan İngiltere’yi Yahudilere yöneltmiştir. İngiltere, 1704’te Cebelitarık Boğazı’nı ele

²⁸ Marks John, **Reflections On The Middle East**, Studies In The Behavioral Sciences, Paris: 1970, s.183

²⁹ Marks John, s.183

geçirerek bu bölgede Yahudilerin yerleşmesine, İspanya'nın karşı çıkmasına rağmen göz yummuştur. Yahudilerin büyük bir bölümü iş bağlantılarının bulunduğu Fas'tan göç etmişlerdi.

İngiltere'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrikada ki Yahudilere gösterdiği bu tavizin nedeni, önemli iki emperyal rakiplerinden Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Roma Katolikleri üzerinde, Rusya'nın ise Ortodoks Hıristiyanları üzerinde himaye rejimleri kurmuş olmalarından kaynaklanmaktaydı.³⁰ Ortodokslar sayıca fazla olmalarına karşın özellikle Suriye ve Mısır'da hatırı sayılır nitelikte Katolik yaşamaktaydı. Her iki devletin bu topluluk üzerinde hamilik rolünü üstlenmeleri ile kurdukları özel ilişki onlara Osmanlı yetkililerine müdahalede bulunma fırsatı yanında Osmanlı nüfusunun etkin unsurları arasında ilişki kurma aracılığı sağlamıştı. Bu unsurlar güçlü devletler için çıkarlarının bekçileri, dış siyasetlerinin ileri karakollarıydı. İngiltere ise Osmanlı toprakları üzerinde sayıca az olan Protestanlar üzerinde koruma ihtiyacını karşılamanın önemsiz kalması nedeniyle böyle bir yarar ve ayrıcalıktan yoksun olduğunu bildiği için himaye altına alacak topluluklar aramış; Dürziler üzerinde durmuş ancak müdahale için etkin unsurlar olmamaları nedeniyle Yahudi topluluğuna yönelmiş, bu nedenle Yahudilerin Filistin'e gönderilmeleri fikriyle ilgilenmiştir. Filistin'in İngiltere için hayati değer taşıyan Hindistan'a giden karayolu üzerinde bulunması, deniz yolu ulaşımında Süveyş'e komşu olması bakımından stratejik bir noktadaydı. Suriye ve Filistin'in Mehmet Ali Paşa'nın işgalinde bulunduğu sırada emperyalist devletler fırsattan istifade ederek misyoner faaliyetlerine girişmişlerdir. Amerikalı ve İngiliz misyonerler ilk postahane, okul ve hastane açmışlar, ardından Rus ve Almanlar bölgede imtiyaz elde ederek rakiplerini takip etmişlerdir. Yine Kudüs'te İngiltere ilk konsolosluğunu açmış, 1839'da Rusya, 1843'te Fransa, Prusya ve İtalya, 1844'te Amerika, 1849'da Avusturya ve 1854'te de İspanya konsolosluklarını açarak sıralamayı takip etmiştir.³¹

1890'lara kadar İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunarak ulusal çıkarlarını korumayı amaçlamışsa da, Almanya ve Rusya Ortadoğu'da faaliyetlerini arttırarak Müslüman olmayan unsurları himayeleri altına alıp imparatorluk

³⁰Lewis Bernard, **İslam Dünyası'nda Yahudiler**, İstanbul: İmge Kitapevi, 1996, s. 183.

³¹ Kocabaş Süleyman, **Vaat Edilmiş Toprak Filistin için Mücadele Türkiye ve Siyonizm**, İstanbul: Vatan Yayınları, 1987, s.127.

dağıldığında kendilerine düşecek payı garantilemeye başlamışlardı. Böylelikle İngiltere için Yahudilerin Filistin üzerindeki niyetleri önem kazanmakta, himayesi altında Filistin’de kurulacak bir Yahudi devletinin Ortadoğu çıkarları için gerekliliğini derinleştirmekteydi. İngiltere 1838’de Kudüs’te açtığı konsolosluk aracılığıyla girişimlerde bulunmuş, Filistin’de Yahudi devleti kurulması projesi ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu projeyi yürürlüğe koyabilecek ve İngiltere’nin Yahudilerin hamiliğini sağlayabilmesine vesile olacak olay 1840’ta Şam’da meydana gelmiştir. Yahudilerin Fısıh bayramında ekmeklere insan kanı karıştırdıkları iddiası Hıristiyanlar ile Yahudileri birbirine düşürmüştür. İngiliz ve Fransız temsilcilerinden oluşan bir heyet, Yahudilerin can ve mal güvenliklerini koruyacağına dair Osmanlı Devleti’nden güvence almış, böylelikle İngilizler bu topluluğun hamiliğini üstlenen devlet olmuşlardır. İngiliz Yahudileri, Yahudi devletinin kurulmasına esas teşkil edecek kolonilerin kurulması için arazi alımı üzerinde durmuşlar, bu konudaki gayretleri sonucu 1855’te ilk kez Kudüs’ün batısında toprak satın almayı başarmışlardır. Faaliyetlerini İngiliz Yahudilerinin Siyonist Teşkilatı’nı kurarak hızlandıran Yahudiler, II. Abdülhamit’e Yahudi kolonizasyonu için izin alacak heyet göndermişlerse de girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Filistin’e Avrupa’dan Yahudi göçü başlamadan önce bu bölgede yaklaşık 10 bin civarında Yahudi yaşamaktaydı. Bunlar Kudüs ve Safed gibi şehirlerde toplanmışlardır. Filistin’de ilk kurulan Yahudi kolonileri Almanya’nın himayesinde kurulan kolonilerdi. Bölgede önce vakıf, kilise ve okul kuran Almanlar sayesinde Yahudiler 1860’tan itibaren Filistin’e yerleşmeye başlamışlar, Osmanlı Devleti’nin 1867’de çıkardığı karar ile toprak satın alma iznini elde etmişlerdi. Ancak durumun Osmanlı Devleti aleyhinde geliştiğini gören II. Abdülhamit, 1878’de Filistin’e bütün göçleri ve toprak alım satımını yasaklamıştır.³² Öte yandan Siyonizmi destekleyen emperyalist güçler, Osmanlı Devleti’nin aldığı kararlara baskı uygulayarak yasakların gevşetilmesine ve imparatorluk aleyhinde yürütülmesine neden olmuşlardır. Batı desteğini arkasına alan Siyonistler kendilerine sağlanan fırsatlar sayesinde adım adım planlarını yürütmeye koyulmuşlardır.

³² a.g.e., s.132

2.3.1. Siyonizm

Diaspora sonrası dünyanın dört bir tarafına dağılmış olan Yahudiler arasında milliyetçilik fikrinin gelişmesine neden olarak Avrupa'da bu fikrin yayılması gösterilebilir. Ancak bu dönem beraberinde Yahudi aleyhtarlığını daha da şiddetlendirmiştir. Yahudiler arasında milli duygularının uyanmasını sağlayan milliyetçilik fikri ile gözler Kudüs'e çevrilmiştir. XIX. yüzyılda Doğu ve Orta Avrupa'da ortaya çıkan Siyonizm, Yahudileri hedef alan baskılara karşı darmadağın yaşayan soydaşlarını ulusal bilinç etrafında birleştirmek ve Filistin'de ulusal bir Yahudi devleti kurmak amacıyla gelişim göstermiştir. Kudüs ile eş anlamlı olarak kullanılan Siyon sözcüğü, Kudüs'e hakim bir tepenin adıdır. Hz. Davud Kudüs'ü başkent yaptığı zaman bu tepe Kudüs için bir sembol olmuştur. Musevi tapınağının Babilliler tarafından yakılması ve Roma sürgünü sonrasında Yahudilerin dünyanın dört bir tarafına dağılması ile Filistin topraklarında tekrar toplanarak burada bir devlet kurma amacı Siyonizm olarak ifade edilmiştir. Mesih'in gelişi ile Davud'un krallığının yeniden kurulacağı inancı hahamlar tarafından sinagoglarda devamlı işlenmiştir³³. Siyasi Siyonizm'in varoluş gayesini oluşturan Sion'a geri dönme ideali din kaynaklıdır. Siyonizm siyasi kararları Tevrat hükümleri doğrultusunda almaya çalışmıştır.

Yahudiler için Filistin'e dönüş özlemi XVI. ve XVII. yüzyıllarda Yahudilerin Filistin'e dönüşünü sağlayacak önderler olduklarını iddia eden mesihlerin ortaya çıkması ile zayıflamış, Batı Avrupa'da Haskala (aydınlanma) hareketinin başlaması ile birlikte Yahudilerin yaşadıkları toplumla kaynaşmaları bu özlemin etkisini azaltmıştı. Öte yandan Çarlık Rusyası'nın baskısı altında yaşayan Doğu Avrupa Yahudileri arasında, Filistin'e dönüş özlemi etkisini sürdürmüştü.³⁴

XIX. yüzyılda gelişen milliyetçilik anlayışının azınlıklar üzerinde uyandırdığı etkiler ile birlikte Avrupa'da emperyalizm ile yoğrularak canlanan anti-semitik hareketler, Yahudilerde Siyonizm anlayışına hizmet ederek bu amacın gerçekleştirilmesini ateşleyen bir kıvılcım olmuş, Siyon'a dönüş için Mesih'i beklemenin gerekli olmadığı fikirleri ortaya atılmaya başlanmış, Mesihçi Siyonizm'den Siyasal Siyonizm'e geçiş dönemi bu gelişmeler ile birlikte ortaya çıkmıştır. 1882

³³ Kocabaş, s. 93.

³⁴ **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul 1988, s.70

yılında Zion'u Sevenler adlı örgütün girişimleri ile Filistin'de ilk Rus Yahudi yerleşimleri kurulmuş, bölgede Yahudi yerleşiminin temelleri atılmıştı. Filistin'de Yahudi kolonisinin yerleştirilmesi şeklinde başlayan Siyonist hareketin teorisyeni sayılan Yahudi kökenli gazeteci Theodor Herzl, Yahudi devletini kurma fikrini savunarak büyük devletleri bu harekete çeken bir kimlik oldu. Filistin topraklarında yaşayan Yahudiler tarafından değil de Avrupalı idealist Yahudiler tarafından yürütülen Siyonist faaliyetler, Osmanlı Devleti zamanında özellikle II. Abdülhamit döneminde engellenmiş ve bu nedenle hedeflediği başarıya ulaşamamış olsa da, sonrasında ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Yahudileri Avrupa'dan uzaklaştırma amacı taşıyan batılı devletlerin çıkarları Siyonist çabayla paralellik gösterdiği için bu ülkelerden destek görmüştür. Siyonistler arkalarına aldıkları büyük devletler sayesinde kabul ettikleri programları gereği toprak satın alarak nüfus arttırma politikasını hızlandırmışlar, Filistin'in başkaları ile paylaşamayacağı anlayışı gizli tutulmakla birlikte kökleştirilerek hedeflerine ulaşmak adına kapıyı aralamayı başarmışlardır.

2.3.2. Siyonist Faaliyetler

Fransız Devrimi'nin beraberinde getirdiği liberalleşme süreci Avrupa'da insan haklarının savunulduğu bir dönem olmuştu. Bu sayede Yahudiler kendilerine yönelik olarak yürütülen medeni kısıtlamaların kaldırılması ile meslek seçimi, seyahat özgürlüğü gibi haklara sahip olmuşlardı. Ancak XIX. yüzyıl ile birlikte yeşeren milliyetçilik akımları azınlıklar üzerindeki özgür havayı ters yöne çevirerek ırkçı bir nitelik kazanmasına neden oldu. Avrupa toplumunda Yahudilere yönelik var olan önyargılar, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesine neden olduklarına inanılan dinsel gerekçeler ile milliyetçilik akımının etkisiyle ırksal ayrıma ve Yahudilerin aşağı ırk olarak nitelendirilmesine kadar genişletilmiştir. Aynı zamanda ekonomik yönden güçlenen bu toplumun ticaret ve tefecilikle uğraşmaları, halk kitleleri tarafından suçlu gözle bakılmasına dolayısıyla Yahudi aleyhtarlığının tırmanışa geçmesine yol açmıştır. Toplumun Yahudiler üzerinde beliren baskısı ile bu durumdan kendilerine yer açılan büyük sermaye sahiplerinin fayda görmüş olması, anti-semitik hareketlerin nedenlerini açığa çıkarabilmektedir.

Almanya’da sanayi devriminin gerçekleşmesi ile büyük işletmelerle rekabet edemeyen orta sınıf iktisadi etkinliğini kaybetmeye başlamış, şimşekleri endüstrileşmeyi finanse ettikleri ileri sürülen Yahudi bankerlerin üzerine çekmişti. Sırf ırk yaratma fikri etrafında şekillenen Alman politikası Yahudilere yönelik kısıtlamalar getirmeye başlamıştı. Yahudileri ülkelerinden uzaklaştırmak isteyen Almanlar, aynı zamanda Siyonizm’i destekleyerek Filistin’e göç eden Yahudileri menfaatleri doğrultusunda himaye altında tutmayı amaçlıyorlardı. Stratejik öneme sahip olan Filistin, Almanlar için doğunun giriş kapısı olarak nitelendiriliyordu. Yahudi aleyhtarlığı yaparak kısıtlamalar uygulayan diğer bir ülke Avusturya-Macaristan İmparatorluğu idi. Ülkede Yahudilerin ekonomik alanda gösterdikleri üstünlükle artan güç ve nüfuzları yanında, Rusya ve Romanya’dan gelen göçmenler de Yahudi nüfusunun yoğunluk kazanmasına neden oluyordu. Fransa’da ise milliyetçilik duygularının Yahudi aleyhtarlığına kaymasına neden olan en önemli olay Dreyfus Davası olmuştur. Fransız ordusunda görev alan Yahudi asıllı Yüzbaşı Alfred Dreyfus’un Almanlar lehine casusluk yaptığı iddiası ile suçlu bulunması, Fransa’da yeni bir antisemitik hareketin başlamasına yol açmıştır. Rusya’da beliren Yahudi aleyhtarlığı ise Yahudilerin Çar’a karşı sosyalizmin gelişmesine öncülük etmeleri inancına dayanıyordu. Özellikle Yahudi işçi sınıfının devrimci hareketlere katılmaları, Çarlık Rusyası için büyük bir tehdit oluşturuyordu. Buna karşı Çar, baskı rejimi ile imparatorluk bünyesindeki azınlıkları Ruslaştırma politikası uyguladı. Çar II. Alexandre’in 1881’de bir cinayete kurban gitmesini fırsat bilen Yahudi aleyhtarlarının Bolşeviklerin yönetimi ele geçirdiği 1917 tarihine kadar bu topluluğu toplu katliama tabi tutmalarına, Rusya’nın Polonya’da işgal etmiş olduğu topraklara göç etmeye zorlanmalarına yol açtı.³⁵ Milliyetçilik hareketinin ve anti-semitik faaliyetlerin sebep olduğu baskılar etrafında şekillenen tüm bu olaylar, Yahudileri mesihin gelişiyle kutsal topraklara dönecekleri inancı beklentisinin yerine, Yahudi devletinin kuruluşunun kendileri arasında mümkün olabilecek örgütlenme ile gerçekleşebileceği fikrine sarılmalarına itmiştir. 1881 Çarlık Rusyası’nda Yahudilere karşı yoğunlaşan katliamların ve birçok ırkçı yasanın yürürlüğe konması ile Rusya’dan, Romanya’dan, Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinden Yahudilerin vatanı olarak addedilen Filistin’e

³⁵ Öke Kemal Mim, **Siyonizm ve Filistin Sorunu** (1880-1914) İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1982, s. 30-31.

göçler (aliyah) başlamışsa da bu topraklara göç az sayıda olmuştur. Yahudi göçlerinin yoğunluk taşıdığı ülkelerin başında Amerika yer almıştır³⁶.

Milliyetçilik akımları Avrupa’da etkisini sürdürürken Yahudiler arasında da fikirsel gelişimi sağlayıp ulusal bilinçlenmeyi harekete geçiren çabalar olmuştur. Doğu Prusya’da hahamlık yapan Zevi Hirsch Kalischer tanrısal kehanetin insan girişimiyle ileri götürülmesi gerektiğine ve Yahudilerin kutsal topraklara dönmeleri fikrine sahip çıkmıştır. Sınıf arkadaşı Karl Marx ile kendini sosyalizme adayan Moses Hess, Kalischer’den de etkilenerek 1862’de Roma ve Kudüs kitabını yazmıştır. Kitabında sosyalist bir Yahudi yurdu kurulmasını savunan Hess, Yahudileri gelişimci düşünceyi reddetmeksizin asimilasyondan kurtaracak bu programı uygulamaya çağırır.³⁷ Rusya’da başlayan soykırımdan etkilenen Dr. Pinsker ise 1882’de yazdığı “Kendi Kendine Kurtuluş” adlı eseriyle Yahudilerin kurtuluşu için kendi topraklarında kendi kaderlerini belirleyerek Yahudi sorununun çözümlenebileceğini ileri sürmüştür ancak bu yurdun neresi olması gerektiğini belirtmemiştir³⁸. Birbirlerinden etkilenerek gelişen fikirler neticesinde Yahudiler mesih inancının var olduğu dinsel beklentilerden farklı olarak örgütlenmeye başlamışlardır³⁹. Bu maksatla 1884’te Filistin’de Yahudilerin yerleşmesini gerçekleştirmeyi amaçlayan Sion Aşıkları Derneği kurulmuştur. Dolayısıyla Siyonizm terimi Yahudi milliyetçileri arasında kabul görerek kullanılmaya başlanmıştır. Dernek Yahudi toplumunun Filistin’e yerleşmesini sağlama amacı taşıması sebebiyle Siyonizm’in ilk adımını atmış oldu. Yahudiler arasında başlayan örgütlenme faaliyetleri Siyonizm’in atası kabul edilen ve Siyonizm’i siyasal tabana oturtan Theodor Herzl ile hız kazandı. Siyonizm öğretisini geliştirmeye ve kendisini bunu gerçekleştirmeye adanmış Herzl’i bu ülkü doğrultusunda yol almaya iten sebep, Yahudilere karşı sürdürülen ırkçı faaliyetler yanında Dreyfus olayı oldu. Dreyfus davasını yakından takip eden Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl, Yahudilerin geleceği konusuna eğilerek her şeyden önce Yahudilerin teşkilatlanmasının gerekliliği üzerinde durdu. Zengin Yahudilerden gerekli desteği alamayan Herzl, Yahudi kitlelerine yöneldi. Herzl’in çabaları ile kurulan Dünya Siyonist Örgütü ilk kongresini 1897’de İsviçre’nin

³⁶ Armaoğlu Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)**, Türkiye İşbankası Yayınları, Ankara 1991, s.78

³⁷ Tessler Mark, **A History of Israeli-Palestinian Conflict**, Indiana University Press, 1994, s.38

³⁸ Öke, s. 32-35

³⁹ Kocabaş, s. 99

Basel şehrinde yaparak, “Filistin’de bir yurt edinmek, organize olmak, Yahudi milli şuurunu kuvvetlendirmek ve gerekli devletlerin desteğini sağlamaya çalışmak” kararlarını aldı.⁴⁰ Kongrede alınan kararda Filistin’de bir devlet kurma kararı gizli tutularak yurt edinme ibaresinin kullanılmasına dikkat edilmiştir. Herzl, bu amacını gerçekleştirmek için önce Almanya ve Osmanlı Devleti ile diplomatik temaslarda bulunarak destek almaya çalışmıştır. Herzl Abdülhamit’e başvurmadan önce Alman İmparatoru’ndan Osmanlı Devleti’ni ziyareti sırasında, padişahla Yahudilerin Filistin’e yerleşme konusunu konuşmasını istemiş ancak Alman imparatorunun II. Abdülhamit’in Siyonizm’e karşı olduğunu bildirmesi sonucunda Herzl, padişah ile doğrudan doğruya görüşmesi gerektiğine inanmıştır. 1901’de II. Abdülhamit ile görüşme fırsatını yakalayan Herzl, padişaha Yahudilerin Filistin’e yerleşme iznini vermesine karşılık Avrupa’daki Yahudi bankerlerin Osmanlı Devleti’nin dış borçlarını ödeyeceğini ifade etmiş, ancak padişah’tan olumlu yanıt alamamıştır. 1902’de Herzl İstanbul’a çağrılarak, II. Abdülhamit’in Musevi göçmenlere Osmanlı uyruğuna geçmeyi başta kabul etme şartları ile imparatorluğun kapılarını Filistin dışında her yerde açarak kolonizasyon izni tanıyacağı, buna karşılık Osmanlı borçlarının tasfiye edilerek madenlerin işletilmesini üzerlerine alabilecekleri bildirilmişti. Filistinsiz bir imtiyazı kabul etmeyen Herzl, Osmanlı borçlarının tasfiyesi için Fransızların devrede olduğu haberini alınca padişaha yeni bir teklif götürerek Akka sancağının Siyonistlere verilmesini istemiş ancak olumlu yanıtı alamamıştır.⁴¹ Fransa ve Siyonistlerin çıkarlarının Fransa’nın nüfuz ve etki sahası olan Filistin üzerinde çakışması Osmanlı Devleti için hassas bir durum oluşturmuştur. Ülkelerinde Yahudileri istemeyen ve bu topluluğun Filistin’e göç etmelerini destekleyen Almanlar, aynı zamanda Ortadoğu’ya açılma siyasetleri nedeniyle Osmanlı Devleti’ni karşılıklarına almamak için Siyonizm’den desteklerini çekmişlerdir.⁴² Almanya ve Osmanlı Devleti’nden beklentilerini gerçekleştiremeyeceğini anlayan Herzl, İngiltere ile diyalog kurmuştur. İngiltere sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain ile görüşen Herzl, Sina Yarımadası’ndaki El Ariş’in veya Kıbrıs’ın, Filistin’i ele geçirmek için bir atlama tahtası olarak kullanılabileceği düşüncesiyle Yahudi yurdu olmasını istemiş, İngiltere bu teklifi reddetmiştir. İngiltere hükümeti Herzl’e bu teklife karşın Uganda’da bir Yahudi

⁴⁰ Lumer Hyman, çev. K. Şensoy, **Siyonizm ve Dünya Politikasındaki Rolü**, Bilim Yayınları, İstanbul 1976, s. 13

⁴¹ Bileydi Malike, **İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2005, s.76

⁴² Kocabaş, s. 174

yurdu kurulması önerisinde bulunmuştur.⁴³ İngiltere önerisi 6. Kongrede kabul edilse de Yahudiler arasında fikir ayrılıklarına neden olmuş, 1904'te toplanan 7. Siyonist Kongre'de bu öneri Eski Ahit'te yer alan kutsal topraklara dönüş ilkesi ile ters düşeceği için reddedilmiştir.⁴⁴ Siyonizm hareketi hızla gelişme göstererek Yahudilerin Filistin'de toprak satın almalarını kolaylaştırmak maksadıyla Yahudi Milli Fonu'nu, Filistin Yahudilerine mali destek sağlamak için gönüllü bağışların aktarıldığı finansman şirketlerini kurmuştur. Yahudi banker Baron Edmond de Rothschild, Siyonist faaliyetler için önemli bir kaynak teşkil etmekteydi. Yahudi zenginler mali yönden güçlü bir kaynak sağlamasaydı, Filistin'de Yahudi varlığı mümkün olamayabilirdi. Çünkü yerleşmenin en önemli ilkelerinden biri Arap topraklarının satın alınmasıydı.⁴⁵

II. Abdülhamit Siyonizm'in faaliyetlerini bir sorun olarak görmüş, Yahudilerin Filistin'e göç etmeleri ile milliyetçilik akımının imparatorluk bünyesindeki diğer azınlıklara da sirayet edeceğinden endişelenmiş, aynı zamanda güçlü devletlerin bu toplulukların koruyuculuğunu üstlenerek ülke üzerinde nüfuzunu arttıracığından çekinmiştir.⁴⁶ Herzl'in Kıbrıs ve Sina için İngilizlerle, Filistin için de Osmanlı Devleti ile müzakerelere girişmesi II. Abdülhamit'i kuşkulandırmıştı. Bu nedenle padişah Siyonistlerin asıl hedefinin Filistin'de bağımsız bir devlet kurmak olduğunu düşünmüştü.⁴⁷ Osmanlı Devleti'ni tedirgin eden tüm bu etkenler, hükümeti Yahudi göçüne karşı gerekli önlemleri almaya itmiştir. Bu tedbirler uzantısında, göç eden Yahudilerin Filistin'de toprak satın almaları yasaklanmıştır. Ancak Osmanlı Yahudileri benzer bir kısıtlamaya tabi tutulmadığından Siyonistler toprak alımını bu kesim üzerinden yürütmeyi mümkün hale getirmişlerdir. Siyonistlerin kaçamak yollar bularak koloniler kurmayı sürdürmeleri, imparatorluğu toprak satın alma yasağının kapsamını 3 Nisan 1883'te Osmanlı vatandaşı Yahudilerini de içine alacak şekilde genişletmek zorunda bırakmıştır. Ayrıca hac için Filistin'e gelecek Yahudilere Osmanlı Devleti konsolosluklarından vize almak, Filistin'e girerken geri döneceklerine dair yüklü bir para teminatı yatırmak ve en geç 30 gün içerisinde Filistin'den ayrılmak zorunluluğu

⁴³ Tessler, s. 40

⁴⁴ Lumer, s. 11

⁴⁵ Bileydi, s.79

⁴⁶ Öke, s. 60

⁴⁷ a.g.e., s66

getirilmişti.⁴⁸ Tüm bu kısıtlamalar özellikle soykırımı uğrayan Rus ve Doğu Avrupa'dan kaçan Yahudiler için konmuştu. Osmanlı Devleti her türlü kısıtlamaya karşın Filistin'e bir şekilde giriş yapan Yahudi nüfusuna karşı önlem almak için son çareyi milliyet ayrımı gözetmeksizin Yahudilere Filistin'in kapılarını kapatmakta bulmuştu. Ancak yine de Yahudiler ülkelerinden çıktuktan sonra başka ülkelerin uyruğuna geçerek Filistin'e göç edebiliyorlardı. Bu nedenle Filistin'e girmek isteyen bir kişinin Yahudi olduğunun anlaşılması oldukça güçleşiyordu. Aynı zamanda Avrupa'nın ve Amerika'nın müdahaleleri, Osmanlı Hükümeti'ni Siyonistlerin Filistin'e göç etmelerini ve toprak satın alarak yerleşmelerine karşı aldığı tedbirleri uygulamakta zorluyordu. Oysa Rusya ve Almanya kendi topraklarında soykırımı tabi tuttıkları, İngiltere ve Fransa soykırımından kaçanlara kapılarını kapattıkları halde, Yahudilerin Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Filistin'de iskan edilmeleri söz konusu olunca aynı ülkeler bu topluluklara sahip çıkıp Siyonist faaliyetlere destek olmayı menfaatleri gereği kabul edebiliyorlardı. Bu sayede batı desteğini arkasına alarak faaliyette bulunma imkanını elde eden Siyonistlere karşı Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirlerle Yahudilerin Filistin'e göçleri ve toprak alımları engellenememiştir. Öte yandan Filistin topraklarına yerleşim çalışmalarını yürüten sadece Siyonistler değildi. Bu bölgede faaliyet gösteren Evrensel İsrailoğulları Birliği, Yahudi Kolonizasyon Derneği, Alman-Musevi Kolonizasyon Örgütü gibi Fransa ve Almanya'da kayıtlı örgütlerin varlığı, bu projenin ardında batılı güçler olduğunun anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

II. Abdülhamit Siyonistlerin sistemli faaliyetleri ile ilgili düşüncelerini şöyle aktarmıştır: “ Para kuvveti her şeyi yapar. Onlar (Siyonistler) bugün (Filistin'de) bir hükümet teşkil edecek değiller ya, bu bir mukaddemedir. Gaye ve emeldir. Şimdi işe başlayıp birçok sene, hatta bin sene sonra maksatlarına muvaffak olabilirler ve zannederim olacaklardır da”⁴⁹. II. Abdülhamit döneminde Filistin için yürütülen kısıtlayıcı politikalar nedeniyle Yahudiler 1908'de ilan edilen Meşrutiyet'i önemli bir fırsat olarak görmüşler, Filistin'de bir yurt edinme ülküsünün önünü açacağını düşünmüşlerdir. İttihat ve Terakki Partisi Yahudilere getirilen kısıtlamaları kaldırmış, bu sayede Yahudiler Filistin'de toprak satın alma serbestliğini kazanmışlardır. İkinci göç dalgasındaki (1904-1913) İşçi Siyonizm'i, Siyonizm'in vizyonunu gerçeğe

⁴⁸ Armaoğlu, s. 15

⁴⁹ Bileydi, s. 81

dönüştürmeyi başarmıştır. İkinci göç ile Doğu Avrupa'daki Yahudiler Filistin'e getirilerek yishuvların (Filistin'deki Yahudiler) oluşturulması sağlanmış, Yahudi tarım merkezleri yaratılarak 1909 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na ait bu topraklarda kibbutz olarak adlandırılan ilk tarım üretim kooperatifi kurulmuştur. Müşterek malbirliği olan bu çiftlikler, eşit muamele esasına dayanmakta ve seçimle kurulan bir komite tarafından yönetilmekteydi. İşçi Siyonistlerin gerçekleştirmiş olduğu kibbutzlar, Yahudi işçisinin kendi kendine yetmeyi ve eşitlikçiliğe ilişkin bağlılıklarını gösteren bir simge olmuştur. İşçi Siyonistlerin amacı, yishuvları geliştirecek bir Yahudi işçi sınıfı yaratarak göçleri harekete geçirmek, böylelikle Arap işçileri tarafından kendilerine yöneltilebilecek tehditleri Yahudi gücüne güvenerek ortadan kaldırmaktı.⁵⁰ Yahudi verimliliğine güvenen bir toplum yaratmaya çalışan ve yishuvları birbirlerine bağlı topluluklar haline getiren İşçi Siyonistler, siyasi zeminin sağlanması için toprak mülkiyetinin elde edilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Bu düşünce ile Filistin topraklarında yaşayan Yahudi nüfusunu ve bu nüfusa bağlı olarak yürütülen toprak mülkiyetini artırma politikası gelişme göstermiştir. Siyonistlerin Filistin'e göç etmeleri yerli tüccar ve esnafın işlerini zorlaştırmış, göç eden Yahudilerin Avrupa'nın ileri tekniğinden faydalanmaları nedeniyle onlarla rekabet edemeyen Filistinlileri zor duruma düşürmüştür. Aynı zamanda Avrupa'dan ve Rusya'dan gelen Yahudiler bu ülkelerin âdet ve geleneklerini Filistin'de uygulamaya kalkınca Doğu ve Batı arasındaki kültür farklılığından dolayı Araplarla aralarında sorunların başlamasına neden olmuşlardır.

İmparatorluk bünyesindeki azınlıklar hürriyet havasından istifade ederek bağımsızlık için faaliyetlerini arttırması ve tüm bu olumsuzluklar sonrasında gerçekleşen 31 Mart Olayı, İttihat ve Terakki Partisi'ni daha baskıcı bir yönetim uygulama anlayışına itmiştir. II. Abdülhamit döneminde Filistin'e Yahudi yerleşimine engel olmak için koyulan kısıtlama ve yasaklar yeniden yürürlüğe koyulmuşsa da batılı devletlerin baskıları neticesinde bu girişimler etkili olamamış, bölgede Siyonizm düşmanlığının artış göstermesi ile hükümete karşı güvensizlik oluşmuş, Arap ayrılıkçı hareketleri ortaya çıkmıştır.⁵¹ Arapların milliyetçi duyguları geliştikçe doğal olarak

⁵⁰ Tessler, s. 41

⁵¹ Karaman M.Lütfullah, **Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu**, İstanbul: İz Yayınları, 1991, s.22

sömürgeleşme fikrine karşı çıkmışlar, kendilerini ikinci sınıf statüye düşürecek emperyalist faaliyetlere karşı hareket etme kararı almışlardır. Arap milliyetçileri şiddet eylemlerini 1909'dan itibaren arttırmıştır. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti, zaten bölünmekte olan Balkanlarda var olan sorunlar dışında Arap topraklarında da benzer bir milliyetçilik sorunu ile uğraşmamak için Yahudi göçüne karşı çıkmıştır. Bu nedenle Siyonizm amacına ulaşmak için ancak Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile önünde duran en önemli engeli aşabilecek ve büyük bir yol kat etmiş olacaktır.

Yahudi nüfusu, Dünya Siyonist Örgütü ve bu örgüte bağlı finans şirketleriyle desteklenmesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin engellemelerine rağmen artış göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Siyonizm, Yahudilerin küçük bir bölümünü temsil eden ve ağırlık noktasını Rus Yahudilerinin oluşturduğu bir hareket olarak kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde artış göstermiş olan Yahudi nüfusu, toprak mülkiyetlerini geliştirmek için kurulan koloniler şeklinde iskan ettirilmişlerdir. Bir yandan Yahudi nüfusunu arttırmaya çalışan örgütler, diğer yandan arazi satın alarak topraklarını genişletmeyi hedeflemişlerdir. Yahudiler Arap toprak sahiplerine teklif ettikleri cazip fiyatlar sayesinde toprak sahibi olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin Yahudilere toprak satın alma yasağı getirmesi ile bu engeli satın aldıkları toprakları anlaşmalı olarak Arapların üzerine geçirerek aşan Yahudiler, İngiltere'nin bu bölgeyi işgal etmesi sonrasında toprak satın alma iznini elde ederek faaliyetlerini daha rahat sürdürmüşlerdir.

Yahudi ulusal fonundan aktarılan para çoğunlukla tarımsal yerleşme için harcanıyordu. İlk Arap-Yahudi çatışması, Yahudilerin toprak ve su kaynakları üzerinde mülkiyet hakkı anlayışıyla hareket ederek satın aldıkları sınırlar içerisinde mevcut bulunan suları Araplar ile paylaşımına yanaşmamalarından kaynaklanmıştır. Yahudilerin bu tutumu Araplar arasında rahatsızlık yaratmış, 1911'de Osmanlı hükümetine şikayetlerini bildirerek Yahudilere toprak satılmasının yasaklanmasını talep etmişlerdir.⁵² Ekonomik bakımdan geri kalmış Filistinli Araplar üzerinde ekonomik gelişmişlikleriyle baskı uygulayan Yahudiler, göç, toprak alımları ve bunları organize edecek kurumlar ile Filistin'de Yahudi devleti kurma yolundaki projelerini gerçekleştirme çabası içerisindeydiler. Ancak Filistin topraklarında yaşayan Arap halkından hiç söz edilmeden yürütülen proje, emperyalizmle kurduğu ittifak ile halkın

⁵² Armaoğlu, s. 24

bölgeden tecrit edilerek hakimiyeti temellendirmek politikasına hizmet ediyordu. Çünkü Yahudi ekonomisinin teşviki için sadece Yahudi ürünlerinin satın alınması, Arap mallarının boykot edilmesi, Yahudi mülkü üzerinde Arapların çalışmasının yasak edilmesi gibi önlemler sayesinde, Arap- Filistin pazarının zayıflatılıp işsiz kalan Arap halkı göçe mecbur bırakılarak bölgenin Yahudiler lehine homojenleşmesi planlanıyordu.⁵³ Bu nedenle Araplar ile ortak hareket ederek dayanışmanın temel alındığı bir anlayışa hizmet edecek çalışmalara gerek görülmemiştir.

Siyonistler Filistin topraklarında kurmak istedikleri İsrail devletini dinsel öğretilere dayanarak gerçeğe dönüştürme mücadelesi vermişler, tüm bunlar için gerekli olan örgütlenmeyi sağlamışlar, ikinci aşamada bölgede toprak satın alarak Yahudi yerleşimini hızlandırmayı ve böylelikle nüfuslarını arttırma politikasını gerçekleştirmek için batının desteğini almayı mümkün hale getirebilmişler, sahip oldukları topraklar ile iktidar taleplerini gerçekleştirebilmişlerdir. Her ne kadar Siyonizm batının ırkçı politikalarının baskısı neticesinde gerçekleşmiş olsa da, Siyonist faaliyetler seçilmiş ırk olma anlayışı ve bu nedenle diğer bütün halklardan farklılıklarını ileri sürmeleri ile batının ırkçılığına ırkçılık ile cevap vererek Araplar ile çatışmalara uzanan bir süreci başlatmışlardır. Siyonizm'in bölge toprakları üzerinde iktidar sahibi olmak amacıyla yürüttüğü politika zorunlu olarak Arap dünyası ile çatışmayı doğurmuştur. Batı dünyası ise Siyonizm'in kaynağında kendi anti-semitizminin bulunduğu gerçeğini dikkate almayarak, Ortadoğu'da var olan çatışmaların gerçek sebeplerini emperyalizmin yarattığı güçlü olma hırsı ve kaygısıyla hasıraltı etmeyi sürdürebilmişlerdir. Oysa bu devletlerin Arap dünyasının içine Yahudileri eklemeye çalışarak bir yurt kurulmasına destek olmaları, Ortadoğu'da barış ve güvenliğin bozulacağı gerçeğini kaçınılmaz kılacaktı. Batılı devletler kendi toprakları üzerinde baskı uyguladıkları, ırkçı kampanya ile sürgün ettikleri Yahudi topluma Filistin toprakları üzerinde yürüttükleri çıkar politikaları neticesinde kucak açarak bu bölgedeki faaliyetlerini destekleyen bir tutum içerisinde girmişlerdir. İngiltere bu sayede Siyonizm'in oluşturacağı istikrarsızlık ortamından yararlanarak bölge üzerindeki kontrolünü daha da arttırma imkanı elde etmiş, dış politikasının klasik bir uygulaması olan azınlıkları destekleme taktiği ile Araplara karşı Yahudilerin savunuculuğunu üstlenmiştir. İngiltere'nin ve çıkarlarını

⁵³ Bileydi, s. 84

kollayan diğer emperyalist devletlerin bu politikalarına resmiyet kazandıran en önemli belge ise Balfour Deklarasyonu olmuş, bu deklarasyon sayesinde Yahudiler Filistin vizesini ellerine alabilmişlerdir.⁵⁴

2.3.3. Balfour Deklarasyonu

Birinci Dünya Savaşı Siyonistler için bir dönüm noktası olmuştur. 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi, Siyonist planlarının gerçekleşmesi yolunda politik bir ortam sağlamıştır. Siyonistler, Filistin üzerindeki amaçlarına ulaşmada engel teşkil eden Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Almanlarla ve İtilaf devletleri ile ilişkilere girilerek, Yahudi göç yollarının açılması ve Yahudi kolonilerinin kurulması uğrunda faaliyetlerini hızlandırmaya çalışmışlardır. 1914'te Berlin, Siyonist hareketin ana merkezi olmuştur. Siyonizm'in amacının Almanya'nın desteği ile gerçekleşebileceğine inanan Herzlci Siyonistler Almanlar ile ilişkiye girmişler, liderliğini Weizmann'ın yaptığı diğer Siyonist grup ise İngiltere ile temaslarını sürdürerek faaliyetlerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Doğu Avrupa'da işgal altındaki bölgelerde yaşayan Yahudilerin problemleriyle karşı karşıya kalan Almanya, Filistin'deki Yahudi toplumundan kendi politikası doğrultusunda faydalanmak hesabını güdüyordu. Almanlar Filistin'i Almanlaştırmak için, Filistin'deki 20 bin yabancı tebaalı Yahudi'yi savaş içinde himaye ederek Osmanlı tebaasına geçmelerini sağladılar. Diğer yandan Almanya Osmanlı Devleti'nin den çekindiği için, Siyonistlerin Filistin'e serbest göç isteklerini yerine getiremedi. İstekleri yerine getirilmeyen Herzlci Siyonistler, Almanya'yı İtilaf Devletleri'nin tarafına geçmekle tehdit etmişlerdir. Weizmann grubu ise Siyonizm'in amacının İngiltere ile gerçekleşeceğini savunarak bölgede yerleşimi sağlanan Yahudilerin İngiltere için Süveyş'in bekçisi olacağı iddiasında bulunmuştur. İngiltere Araplarla temasa girilerek Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket etmeyi sağladıktan sonra Yahudiler ile işbirliği yapmaya başlamıştır. İngiltere kendi toprakları içerisinde çok az Yahudi olsa da Siyonizm'i savunan ülke konumunu almıştır⁵⁵. İngiltere Osmanlı İmparatorluğu topraklarının Almanların eline geçeceği endişesine karşı, imparatorluk topraklarının güney ucuna sahip olarak Hindistan yolunun emniyetini sağlamayı planlamaktaydı. Afrika ile Asya arasında köprü oluşturan Filistin,

⁵⁴ Bileydi, s. 85

⁵⁵ Bileydi, s.85

İngiltere'ye Mısır'dan Hindistan'a uzanan kara yolunun güvenliğini de sağlamaktaydı. 1916'da imzalanan Sykes - Picot Anlaşması'nda Filistin'e milletlerarası bölge statüsü verilmişse de, Siyonistler Fransız mandasına karşı çıkarak burada İngiliz mandasının kurulmasına çalışmışlardır.⁵⁶ 1917'de Siyonistlerle görüşmesi için görevlendirilen Harp Kabinesi Şef Sekreteri Mark Sykes, görüşmeler neticesinde Filistin'de yalnız İngiliz hakimiyetinin kurulacağını belirtmiş, Siyonistler bu maksatla İtilaf Devletleri'nin desteğini almak için yoğun çaba harcamışlardır.⁵⁷ ABD, İngiltere ve Almanya'da faaliyet gösteren Siyonistler, birbirleri ile bağlantılı olarak çalışmalarını sürdürüyorlardı. İngiliz hükümeti deklarasyon yayınlamadan önce ABD'nin onayını gerekli gördüğü için temaslarda bulunmuş, Başkan Wilson'dan onay almıştır.⁵⁸ ABD'de kültür, diplomasi ve mali alanda büyük nüfuzu olan yaklaşık 3 milyon Yahudi yaşıyordu. Dolayısıyla Başkan Wilson, sermaye ve oy potansiyeli olan Yahudi toplumunu göz ardı etmemeye çalışmıştır. Bu sayede Fransa ve İtalya'nın da desteğini almaya çalışan Siyonistler, Fransa'nın Siyonistler lehine deklarasyon yayınlamasını sağlamışlardır. İngiltere'nin böylelikle deklarasyon yayınlama fikrinin gerçeğe dönüşmesi kuvvetlenmiştir. Fransa'nın bu deklarasyonu yayınlamaktaki amacı, Almanya ve ABD'deki Yahudilerin diplomatik ve finans gücünü kazanmak olmuştur.

Filistin'de Yahudi devletinin kurulmasının desteklenmesi için büyük devletler tarafından yürütülen çabalardan sonra, Siyonist Örgüt 1917'de önemli bir başarı sağlayarak İngiltere'nin Filistin'i Yahudi yurdu olarak görmesini sağlayacak teminatı almıştı. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu bölgeden tasfiye etmek için yaptığı gizli anlaşmalar ile yeni mülkiyetini güçlendirmek adına attığı ilk adımlardan biri Balfour Deklarasyonu olmuştur. Daha önce değinildiği gibi İngiltere ve Fransa Arabistan'ı paylaşma kararı alarak 1916'da Sykes - Picot Antlaşması'nı imzalamış, bu nedenle Araplara verdiği sözün geçerliliği ortadan kalkarak bir yıl sonra imzalanan Balfour - Rothschild sözleşmesi ile İngiltere planlarını yola koymuştur. Lord Rothschild'in imzasıyla 18 Temmuz 1917'de İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'a sunulan mektupta, İngiliz hükümetinin Filistin'de Yahudi milleti için milli yurt prensibini

⁵⁶Fromkin David, **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı**,1914-1922, İstanbul: Sabah Yayınları, 1993, s.287.

⁵⁷Kocabaş , s. 210.

⁵⁸Vatandaş Aydoğan, **Armagedon Türkiye İsrail Gizli Savaşı**, İstanbul: Timaş Yayınları, 1999, s.47.

tanınmasını, göçün serbest bırakılmasını, Yahudi Milli Kolonizasyon Teşkilatı'nın kurulmasını teklif etmiştir. İngiliz Harp Kabinesi'nin 2 Kasım 1917'deki toplantısında onaylanan ve İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un imzasını taşıması nedeniyle Balfour Deklarasyonu adını alan mektup, Lord Rothschild'e gönderilmiştir. Deklarasyonda şöyle denilmekteydi: “ Sevgili Lord Rothschild, size Majestelerinin hükümeti adına, Yahudi-Siyonist çabaları için, kabineye sunulmuş ve onaylanmış olan aşağıdaki sempati açıklamasını bildirmekten dolayı çok sevinçliyim. Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudi halkın ulusal yurdunun kuruluşunu dostane duygularla izlemektedir ve Filistin'deki Yahudi olmayan toplulukların vatandaşlık ve dinsel haklarını veya diğer ülkelerdeki Yahudilerin haklarını ve politik durumunu zarara uğratabilecek hiçbir şeyin meydana gelmemesi şartıyla, bu amaca erişilmesini teşvik etmede hiçbir gayretten kaçınmayacaktır. Siyonist federasyonu bu açıklamadan haberdar ederseniz size müteşekkir kalırım. Dostunuz A.W. James Balfour, 2 Kasım 1917”.⁵⁹

İngiltere bu deklarasyon ile Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulmasına destek olacağına vurgu yapmıştır. Oysa deklarasyonun yapıldığı tarihte İngiltere Filistin üzerinde hiçbir hukuki hakka sahip değildi. Deklarasyonda Filistin'de yaşayan diğer toplulukların dinsel haklarının ihlal edilmeyeceğine işaret edilmesi, Filistin'in bir Yahudi yurdu olacağı endişesine meydan vermemek düşüncesi olabilirdi. Ayrıca bu toplulukların ulusal haklarından söz edilmemesi, Yahudi yurdunun kapsamı dahilinde yer alacaklarının planladığını göstermekteydi. Yahudiler bu deklarasyon sayesinde, İngiliz manda idaresinden faydalanarak Siyonizm'in yıllardan beri amaç edindiği Filistin'de bir devlet kurma fikrini gerçeğe dönüştürecek kapıyı aralamışlardır. Batılı devletler tarafından desteklenen bu karar ile gerçekte Filistin sorununu oluşturacak olan Arap Yahudi çatışmalarının temeli atılıyordu. Siyonizm ulusal amaçlarını gerçekleştirebilmek için İngiltere'nin himayesine ihtiyaç duymasına karşılık, İngiltere'de Ortadoğu'daki iktidar taleplerini bir müttefik vasıtasıyla güvenlik altına alarak Arap milliyetçiliğini zararsız hale getirmeyi amaçlamış, bölge üzerindeki hakimiyetini güçlendirerek aynı zamanda ekonomik gücü ve nüfuzu olan Yahudilerin Almanya'ya kaymasını engellemeye çalışmış, müttefikleri arasındaki birliği sürdürmeye uğraşmıştır. İngiltere'nin Siyonizm'e destek vermekle garanti altına aldığı nokta,

⁵⁹ Lumer, s. 42

Yahudilerin Filistin’de Yahudi devleti kurulmasına olan bağılıklarının İngiltere için savaştan sonra müttefik olmanın sağlayacağı uzun vadeli çıkarlardır. Birinci Dünya Savaşı İtilaf Devletleri’nin galibiyetiyle sonuçlanınca, Yahudiler için Filistin’de gerçekleştirmek istedikleri bağımsız bir devlet kurma idealinin önü açılacak, böylelikle gerekli olan çalışmalar hızla sürdürülecektir. Siyonizm’in tasarladığı Yahudi devleti, vaat edilmiş topraklar olarak nitelendirilen Ürdün dahil olmak üzere Filistin topraklarının tamamıdır. Siyonistler güneyden doğuya kadar uzanan toprakları savunma amacıyla sahip olmak isterken, Litani ve Yarmuk Nehirleri’ni içine alan Ürdün su kaynaklarının denetimini kazanmak için kuzey ve kuzeydoğuyu da sınırlara dahil etmek niyetindeydiler. Bu nedenle Balfour Deklarasyonu’nun, Ürdün Nehri’nin iki kıyısını da içine alacak şekilde oluşturulacak Yahudi devletini tanıması amacını gütmüşlerdir. Siyonist ideolojide “Büyük Filistin” kavramı Arap milliyetçiliğindeki “Büyük Suriye” ile karşılaştırılabilir. Bu tasarıya göre, Filistin topraklarının Osmanlı Devleti’nin elinden alınmasıyla Yahudilerin önündeki tek engel Araplar kalmıştır. Ancak Yahudilerin önceliği bölgedeki nüfuslarını arttırarak ekonomik olarak kuvvetlenmek olmuştur.

İngilizlerle sürekli işbirliği halinde olan Dünya Siyonist Örgütünün temsilcilerine, Paris Barış Konferansı Yüksek Konseyi önünde görüşlerini anlatma fırsatı verilmiştir. 27 Şubat 1919 tarihli barış konferansında örgüt, Yahudilerin gelecekteki ulusal yurtları için geniş kapsamlı bir çerçeve çizerek resmi Siyonist memorandumunu Üst Konseye sunmuştur. Memorandumda; “Anlaşmalı taraflar Yahudilerin Filistin’deki tarihi unvanlarını ve Yahudilerin ulusal yurtlarının Filistin’de kurulması hakkını tanımaktadır”, ifadesi ile başlamaktaydı. Siyonist Organizasyon Filistin toprakları üzerindeki iddialarını 5 temel unsura dayandırmaktaydı. İlk olarak bu toprakların Yahudilerin tarihi yurtları olduğu, burada en büyük gelişimlerini gösterdiklerini ve buradan yayıldıklarını, insan ırkına moral ve ruhsal değerler kazandırdıklarını, sürgün nedeniyle Filistin’den çıktıklarını ve yıllar boyunca buraya dönme umutlarını hiç terk etmediklerini ileri sürmüşlerdir. İkinci neden olarak, özellikle Doğu Avrupa’daki Yahudilerin içinde buldukları durum nedeniyle Yahudilerin var olma ihtiyaçlarını vurgulamışlardır. Üçüncü neden olarak, Yahudilerin ruhsal ihtiyaçları belirtilmiş, Filistin tüm Yahudileri içine alacak büyüklükte olmadığı için Diaspora Yahudilerinin Filistin’de var olacak olan ulusal bir Yahudi yurdunun onlara ruhsal bir merkez sağlayarak, buldukları topraklarda yararlı yurttaşlar olma ve yeni umutlar

verme doğrultusunda ilham vereceği ifade edilmiştir. Dördüncü neden ise Filistin'in tüm dünya için bir değer olacağı misyonunun altı çizilmiş, son olarak da bu toprakların içinde bulunduğu olumsuz şartlardan kurtulması için, aydınlanmış bir hükümetin ve kendisini o ülkeye adanmış Yahudilerin gerekli olduğu inancı üzerinde durulmuştur.⁶⁰ Siyonist örgüt, Filistin üzerindeki niyetlerini sadece tarihsel haklara dayandırmamakta, aynı zamanda Filistin'in gelişimi için Yahudilerin etkin bir rol oynayacağı görüşünü de ileri sürmüştür. Bu bakış açısı ile Yahudi ulusal yurdunun sürdürülebilir ekonomik temellere dayandırılması için bir sınır çizilerek, Filistin'e dönecek Yahudilerin sayısı için gerekli olan yerleşim alanları fikri ele alınmıştır.

Üzerinde durulan Filistin sınırları, Kuzeyde Akdeniz kıyısındaki Sidon'dan başlayıp buradaki su hattını takip ederek Lübnan tepeleri sınırlarına uzanan, doğuda Hicaz demiryoluna yakın bir çizgide ve bunun batısında Akabe Körfezi'nde biten kısmı içine alan, güneyde ise Mısır hükümeti ile yapılacak anlaşma ile belirleneceği, batı sınırının Akdeniz olacağı alan şeklinde tarif edilmiştir.⁶¹ Bu tasarıya göre çizilen sınırlar, Filistin'in bütünü; Sidon Kenti, Hermon Dağı'nda Ürdün Nehri'nin kaynağı ve Litani Nehri'nin güneyi de dahil olmak üzere Güney Lübnan; Golan Tepeleri, Yarmuk Nehri ve El-Hammah sıcak su kaynaklarını da içine alarak Suriye; Ürdün Vadisi'nin tümü, Ölü Deniz ve Amman'ın eteklerine kadar olan yükseklikler, Hicaz demiryolundan güneye Akabe Körfezi'ne doğru (Ürdün'ün denizle bağlantısını kesecek şekilde) Ürdün; Akdeniz'de El-Ariş'ten güneye Akabe Körfezi'ni kapsamaktadır. Siyonist örgüt bu sınırları haklı göstermek için, toprakların büyük Yahudi nüfusunu besleyebilecek ve Filistin'de ekonomik hayatın bağımlı olduğu mevcut su kaynaklarını sağlayacak kadar büyük olması gerektiğini belirtiyordu. Siyonist örgüt sadece su kaynaklarını güvence altına almakla ilgilenmemiş, aynı zamanda suyun çıktığı kaynakları koruma ve kontrol etme isteklerini de açıkça belirtmiştir. Memorandum, Ürdün Nehri'nin doğusunda kalan toprakları tarihsel olarak Filistin'in bir parçası olarak kabul ediyordu. Bu topraklar kolonizasyona hizmet edecek nitelikte görülüyordu. Hicaz demiryolu ve Akabe Körfezi, tarımsal gelişim ve ticaret için sınırsız ulaşım imkanı olarak gerekli bulunuyordu. Ancak bu topraklar üzerinde yaşayan Arapların hakları üzerinde durulmuyordu.

⁶⁰ Bileydi, s. 89

⁶¹ A.g.e., s.89

İngiltere ve Fransa'nın, Arapları Balfour deklarasyonundan haberdar etmeden önce 7 Kasım 1918'de yayınladıkları ortak deklarasyonda, Ortadoğu ülkelerinde halkların kendi serbest seçimleri ile milli hükümetler ve yönetimler kuracakları ifadesine yer vermeleri, Arapların bağımsızlıklarını elde edecekleri inancını kuvvetlendirmişti. 1919'da İngiltere Balfour Deklarasyonu'ndan Şerif Hüseyin'i haberdar etmiş, tek bir Arap Devleti'nin kurulacağına dair teminat vermişti. İngiltere bu sayede Yahudiler ve Araplar arasında işbirliği kurmanın temellerini atmaya çalışmış, 3 Ocak 1919 tarihinde Hicaz Arap Devleti adına Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal ile Dünya Siyonist Teşkilatı Lideri Chaim Weizmann arasında bir anlaşma yapılmasını sağlamıştı.⁶² Londra Anlaşması adını alan bu anlaşmada, Yahudi göçünün teşvik edilmesi, Arap Devleti ile Filistin arasındaki sınırın belirlenme girişimine karar verilmesi maddeleri yer almış, en önemlisi Weizmann'ın Filistin adına konuşması resmi nitelik kazanmıştır. Emir Faysal Siyonist harekete ılımlı yaklaşmış olsa da, 1920'de Şam'da Suriye Kralı ilan edilmesi ile halkın Siyonizm'e yönelik tepkisi karşısında fikirlerini değiştirmek zorunda kalmıştır. Suriye Milli Kongresi'nin Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ü içine alan toprakları Büyük Suriye adıyla ilanı, Emir Faysal'ın Siyonistlerle yaptığı anlaşmaları geçersiz kılmıştır. Kısa süre sonra İngiltere ve Fransa arasında imzalanan San Remo Konferansı ile Filistin, Ürdün ve Irak İngiliz mandasına, Suriye ve Lübnan Fransız mandasına bırakılmıştır. Fransız işgal kuvvetlerinin baskılarına karşı koyamayan Faysal İngiltere'ye sığınmıştır. İngiltere Arapları tamamen soyutlamamak için Faysal'ı Irak'ın başına geçirmiş, Mekke Şerifi Hüseyin'in diğer oğlu Abdullah'a da, Filistin topraklarından ayırarak kurduğu Ürdün Emirliği'nin yönetimini vermiştir.⁶³ Ancak San Remo'da alınan kararlar Arap halklarını ayaklandırarak, Yahudilere karşı gösteriler yapmalarına ve çatışmaların çıkmasına yol açmıştır. Arapların başkaldırısı, Filistin'deki Arap ulusal devriminin bir başlangıcıydı. İngiltere çatışmaları önlemenin yolunu, Yahudi göçünü sınırlandırmakta ve Dünya Siyonist Teşkilatı'na Filistin'de sadece bir yurt tesisi konusunun görüşüldüğü açıklamasını yapmakta bulmuştur.

25 Nisan 1920 San Remo Konferansı'nda alınan kararlar, 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından onaylanmıştır. Wilson prensipleri gereğince fetih yoluyla

⁶² Armaoğlu, s. 33

⁶³ Lewis, s. 268

toprak ilhakının kabul edilmeme ilkesi nedeniyle emperyalist devletler çözüm yolu olarak manda rejimi ile hukuki sorunu ortadan kaldırmayı mümkün hale getirmişlerdir. 170. Milletler Cemiyeti Sözleşmesinin 22. maddesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında bulunan toprakların geçici olarak manda rejimi altına alınması ve gereken şartlar oluştuğunda bu bölgelerdeki toplumlara bağımsızlık ve kendi iradelerini tayin etme hakkının verilmesi kabul edilmişti. 171. Manda metninde Siyonistlere ulusal yurt vaat edildiği ve Balfour Deklarasyonu'nun desteklediği kararlar, Milletler Cemiyeti'nin 22. maddesi ile çeliştiği halde tüm batılı devletler tarafından olumlu karşılanıyor, uluslar arası arenada Siyonist amaçlara arka çıkılıyordu. Diğer yandan Yahudilerin Londra'da hatta Milletler Cemiyeti üzerinde politik baskıları mevcuttu. İngilizler böylelikle Yahudilerin Filistin'e göç etmesini, yerleşmesini ve bir Yahudi devleti kurmalarını sağlayacak ortamı hazırlamıştı. Manda yönetimi ile Yahudilere devlet olma yolundaki kapılar açılmıştı. Oysa bu tarihte Filistinli Arap halkı nüfusun %91'ini oluşturmakta, toprakların da %97'sine sahip bulunmaktaydı. 172. Filistin mandası, Milletler Cemiyeti'nin Suriye ve Irak üzerinde aldığı manda kararından farklıydı. Çünkü bu ülkelere bağımsızlıklarını elde etmeleri için 3 yıl içerisinde bir anayasa oluşturmaları zorunlu kılınmıştı. Gerçekte Suriye ve Irak halkı mandacıların kendilerini yönetmeye çalıştıklarını biliyordu. Oysa Filistin'de çoğunluk Arap olsa da manda yönetiminin varacağı nokta bu topraklar üzerinde Yahudi devletinin kurulacak olmasıydı. Bu nedenle Filistinli Araplar, Yahudilerin Filistin'de çoğunluğu ele geçirip kendi devletlerini kurana kadar İngiliz mandası esareti altında kalacaklarından şüphelenmekteydiler.

Filistin'deki İngiliz askeri idaresi 1 Temmuz 1920'de yerini yüksek komiser yönetimindeki sivil idareye bıraktı. Bu sayede İngiltere Siyonist Yahudileri önemli mevkilere getirmiştir. Norman Bentwinch Başsavcılığa, Albert Hyamson Göçmen Dairesi Başkanlığı'na getirildi. İngiltere Siyonistlerin istekleri doğrultusunda Balfour Bildirisi'nin mimarlarından biri olan Herbert Samuel'i Yüksek Komiser olarak atadı. Bu tayin Araplar tarafından protesto edilmiş, Herbert Samuel'in Siyonist amaçlara göre davrandığı, Siyonist faaliyetler lehine toprak alımı ve göç için yasalar çıkardığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır.⁶⁴ Herbert Samuel, Kudüs Baş müftüsü olması için

⁶⁴ Kocabaş, s. 229

milliyetçi olan Hacı Emin El-Hüseyni'yi aday göstermiş, onu idare etmek amacıyla bu görevi vermiştir. Hacı Emin, kilit noktalardaki mevkilere yaptığı atamaları kendisini Arap milliyetçiliğinin lideri yapacak şekilde kullanmıştır. İngilizler tarafından 1937'de Filistin'den sürülünceye kadar etkili bir lider olmuştur. İngiliz manda yönetimi Arap ve Yahudilere kendi iç işlerini yönetme hakkı vermiştir. Yahudi toplumu parti temsiliyeti ilkesine dayanan bir yönetim organı seçmiştir. Bu birim her yıl faaliyetlerini gözden geçirmek ve belirledikleri politikayla programları uygulamak üzere bir Ulusal Konsey seçmek için toplanmıştır. Yerel kaynaklarla ve uluslar arası düzeyde Yahudilerden toplanan fonlarla desteklenen eğitim, sağlık ve toplum hizmetleri şebekesi, Filistin'de yaşayan Yahudiler için faaliyet göstermek üzere kurulmuştur. Histadrut adlı Yahudi işçi federasyonu faaliyet göstermeye başlamış, Yahudileri uluslararası teşkilatlar nezdinde temsil etmek amacıyla 1922'de bir Yahudi Ajansı oluşturulmuş, Yahudi yerleşimciler için Ulusal Danışma Meclisi açılmıştır. Filistin Yahudi Ajansı, manda yönetimine karşı Yahudi çıkarlarını savunan bir örgüttü.⁶⁵ 1920 ayaklanmasından sonra Arap müdahalesine karşı kurulan ve savunma anlamına gelen Haganah, Filistin'deki Yahudi topluluğunun (yishuv) kendilerini savunma amacı taşıyan askeri teşkilat olarak faaliyet göstermiştir. Yishuvların güvenliğini sağlamaya çalışan Haganah'a karşı İngiliz mandası da hoşgörülü davranmış, örgüt askerlerinin eğitimine yardımcı olmuşlardır.⁶⁶ Bu dönemde politik partiler hızla artış göstermiştir. Hepsinin özünde sosyalizm, milliyetçilik veya dini anlayış bulunmaktaydı. Yahudiler gerekli yapılanmayı sistemli bir şekilde sağlamalarına karşın Araplar ailelere ve dini aşiretlere bölünmüş olmalarından ötürü Yahudilerin kurduğu gibi bir örgütlenmeye sahip olamamışlar, hatta birleşik bir milliyetçi parti bile tesis edememişlerdir. İngilizler manda yönetimi ile 1923'te yasal bir meclis kurmaya çalışmışlar ancak 22 koltuğun 10'unu Araplara vermeyi vaat etmelerine karşın bu teklifler Arapların reddi ile sonuçlanmıştır. Araplar İngiliz teklifini reddetmelerinin nedenini, 2 koltuğun Yahudilere 10 koltuğun İngilizlere verilmek üzere oluşturulmasının Arapların aleyhine orantısızlık yarattığı şeklinde açıklamışlardır. İngilizlerin bölge üzerinde düzen yaratma gayretleri hiçbir çaba vermemekle birlikte Yahudi göçüne verilen tavizler, sorunları içinden çıkılmaz bir hale büründürmüştür. Özellikle stratejik noktalardan toprak satın alarak Yahudi devletinin kurulması için gerekli hazırları yapan Siyonist faaliyetler, Arapların iktisadi, siyasi,

⁶⁵ İsrail Enformasyon Merkezi, **İsrail'in Gerçekleri**, 1997, s. 26.

⁶⁶ Armaoğlu, s. 41

idari ve kültürel hayattan tecrit edilmesine çalışarak, yürürlüğe koydukları planları doğrultusunda hareket etmeyi sürdürmüşlerdir. Kıyı şeridi boyunca bu amaca yönelik toprak alımı gerçekleştirilmiştir.

Balfour Deklarasyonu ile Filistin topraklarında hızlanan Yahudi göçü, 1919-1923 yılları arasında Rusya'dan, 1923-1932 yılları arasında başta Polonya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinden, 1930'larda da Nazi Almanya'sının baskıları neticesinde artış göstererek bölgedeki ekonomik ve toplumsal yapıyı oldukça etkilemiştir. Filistin'in ticari hayatını hâkimiyeti altına almaya başlayan Yahudiler karşısında Filistin halkı zayıf kalmış, toprakları üzerindeki etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Bölgedeki dengenin Filistinli Araplar aleyhinde değişim göstermesi huzursuzlukları arttırarak çatışmaları körüklemiştir. İki toplum arasındaki uyuşmazlık 1930'dan itibaren silahlı çatışmaya dönüşmüş, sorun giderek büyüyerek çözüm sağlanamaz bir hal almıştır.⁶⁷ 1931'de kurulan Etsel ise Haganah'ın sınırlı eylemlerini yetersiz bularak hem İngilizlere hem de Araplara karşı eylemler düzenlemiştir. 1940 yılında kurulan Lehi en militan grup olmakla birlikte özellikle İngilizlere karşı girişimleri olmuştur.

⁶⁷ a.g.e., s.41

3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ORTA DOĞU'DA GÜÇ DENGESİ (1947-1991)

Bu bölüm de sırasıyla Orta Doğuda; ikinci dünya savaşından, soğuk savaş döneminin bitimine kadar geçen süre de, bölgeyi yakından takib eden ve kendi çıkarları doğrultusunda siyaset izleyen devletleri dış ve iç aktörler olarak inceledikten sonra Arap- İsrail Savaşlarını irdelemeye çalışacağız.

3. 1. Dış Aktörler

Sanayi devrimi ile birlikte gelişen dünyada sömürgelere olan ihtiyacın artması ve bu sömürgeleri kontrol altında tutabilmek büyük devletler için önem arz etmektedir. Dünya ticaretinin ve enerji kaynaklarının bu bölgede bulunması sebebi ile büyük devletler her zaman kendi bekaları için bu bölgeyi kontrol altına almak istemiştir. Sırasıyla dünya siyasetine yön veren ABD, SSBC, İngiltere ve Fransa'nın izlediği siyaseti anlatmaya çalışacağım.

3. 1. 1. ABD

ABD'nin 1920'lerde Orta Doğu'daki petrolün varlığını fark etmesiyle birlikte bakışı Orta Doğu'ya yönelmiştir. İngiltere'nin Orta Doğu'daki gücünü kaybetmesi ve bu bölge ile ilgili haklarını ABD'ye vermesi bölgeye Amerika'yı dâhil etmiştir. Bunun akabinde, ABD petrol şirketleri bölgedeki petrol yataklarından pay alabilme yarışına girmiştir. 1928'de yapılan Kırmızı Hat Anlaşmasıyla bölgedeki petrolün paylaşımına yönelik uygulanacak sisteme ABD de dâhil edilmiştir. Böylece ABD petrol yatakları ve paylaşımı konusunda söz sahibi olmaya başlamıştır.

İngiltere'nin bölgede güç kaybetmeye başlamasıyla beraber, Truman Doktrini yayınlanmıştır. İngiltere'nin güç kaybı, birtakım konularda sahip olduğu hakları, Amerika'ya devretmesi olarak da vukuu bulmuştur. Bunların içinde Türkiye ve Yunanistan'a karşı olan yükümlülükleri başta yer almış ve Truman Doktrini başlamıştır.

Truman Doktrini, Versailles düzenini sürdürmek isteyen ABD ile bu düzene bağlılığı olmayan ve hatta bunu kendisine karşı yapılmış olarak yorumlayan Sovyetler

Birliği arasında, 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan çatışmanın ilk önemli göstergesi anlamındadır.⁶⁸

Başkan Truman'a göre Sovyetlerin Yunanistan'da bir denetim kurmasıyla birlikte Türkiye'de de denetim kurabilme olasılığı, Orta Doğu'yu da ele geçirme anlamına gelmekteydi. Bunun sonucunda da Truman, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım etmeye başlamış ve 12 Mart 1947'de kendi adını taşıyan bir mesaj okumuştur. Bu mesajda şu cümleler yer almaktadır. “Amerikan dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklarca harcanan çabalar (Yunanistan kastediliyor) ve dış baskılara karşı koymaya çalışan özgür ulusları (Türkiye kastediliyor) destekleme amacına yönelmesi gerektiği kanısındayım.” Bu konuşma sonrasında Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım gelmiştir.⁶⁹

Türkiye'nin de bu yardıma ihtiyacı vardır. Çünkü 2. Dünya Savaşı sonrası Türkiye ekonomisi iki sorunla karşı karşıyaydı. Bir yandan savaş sırasında yükselen gıda maddeleri ve hammadde fiyatları yavaş yavaş normale döndüğünden bunları ihraç eden Türkiye'nin gelirlerinde bir azalma söz konusu olurken; diğer yandan da Sovyet tehdidi nedeniyle ordusunu terhis edememesi büyük bir ekonomik yük getiriyordu. Ayrıca Türkiye, o yıllarda elinde bulunan 245 Milyon dolarlık altın ve döviz stoğunu da Sovyetlerle bir savaş ihtimalini düşünerek kullanmıyordu. Bu ekonomik sıkıntılar, Türk idarecilerini dış kredilerden faydalanma yoluna itiyordu.⁷⁰

Barış Ertem, Truman'ın söylediklerini şu cümleler ile özetlemiştir.

Amerikan Hükümeti'nin Yunanistan Hükümetin'den acil bir mâli ve iktisadî yardım çağrısı aldığını, Yunanistan'daki Amerikan Ekonomik Misyonu ve ABD Büyükelçisi'nin raporlarından “Yunanistan'ın özgür bir ülke olarak kalabilmesi için söz konusu yardımın gerekli olduğunun” anlaşıldığını, Yunanistan'ın varlığının komünistlerce yönetilen birkaç bin silahlı kişi tarafından tehdit edildiğini, Yunanistan Hükümeti'nin mevcut durumla baş edemediğini, Yunan ordusunun küçük ve zayıf olduğunu, bundan dolayı kendi kendine yeten ve kendi kendine saygısı olan bir demokrasi olabilmesi için Yunanistan'a yardım yapılması gerektiğini söyledi. Yunanistan'a ilişkin cümlelerini bitirdikten sonra Truman, Yunanistan'ın komsuşu olan Türkiye'nin de ABD'nin ilgisini hak ettiğini

⁶⁸ Sander, s.203

⁶⁹ a. g. e. s. 203

⁷⁰ Sönmezoglu, F. II. **Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul 2006, s. 37.

söyleyerek, Türkiye'nin ABD ve Batı dünyası için taşıdığı önemin altını çizdi. Truman'a göre, "Bağımsız ve iktisadi açıdan istikrarlı bir devlet olarak Türkiye'nin geleceği, dünyanın özgürlük sever halkları için, Yunanistan'ın geleceğinden daha az önem taşımamaktaydı."⁷¹

Truman Doktrini yeryüzündeki kutuplaşmanın (Sovyetler-Amerika) temelini oluşturmaktadır. Amerika bunu Orta Doğu'da da uygulamak istemiş ancak başarılı olamamıştır. Ancak ABD ile Orta Doğu'nun karşı karşıya kalışı Soğuk Savaş Döneminde, Mart 1957 tarihinde yayınlanan "Eisenhower Doktrini" ile olmuştur.

Eisenhower Doktrini; Sovyetler Birliğinin 2. Dünya Savaşından sonra Orta Doğu'da etkin bir politika izlemesi ve bu sayede Orta Doğu'da güçlü bir aktör olma yolunda ilerlemesi; İngiltere'nin ise bölgede güç kaybetmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu doktrin; uluslararası arenada komünizmin açık saldırısına karşı, Orta Doğu ülkelerini korumak için silahlı yardımda bulunmayı hedeflemiştir.

Eisenhower Doktrinine göre;

a) ABD Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü, kendi ulusal çıkarları ve dünya barışı için hayati olarak kabul etmekteydi. b) Uluslararası komünizm tarafından desteklenen herhangi bir devletten gelecek açık saldırıya karşı yardım isteyen devletin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumak için, Amerikan askerî kuvvetlerinin kullanılması da dâhil olmak üzere, gerekli yardım ve işbirliğinin sağlanması için, Kongre, Amerikan Başkanına yetki vermektedir. c) Doktrin, ayrıca, Başkanın bu amaçla serbestçe kullanabileceği 200 milyon dolarlık bir ödenek de ayırmaktaydı.⁷²

Eisenhower Doktrini ile ABD, Orta Doğu'da artık Avrupa Devletlerinden bağımsız olarak hareket etmeye başlamıştır. Ayrıca; ABD'nin Orta Doğu üzerindeki müdahale gücü ve olanakları artmış, Amerika Bağdat Paktı Devletlerine karşı, kesin bir sorumluluk yüklenmekle ve yaptığı diğer girişimlerle, bu bölge üzerinde etki sahibi bir devlet haline gelmiştir. 1957 yılından sonra Suriye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıması, Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurması, bununla beraber Irak petrol boru

⁷¹ Ertem Barış, **Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 12 Sayı 21, s.387, 2009

⁷² Sander, s.242

hatlarının Suriye'den geçiyor olması ve ülkede batı aleyhtarlığının artması, bölgenin Amerika açısından önemini arttırmıştır.

Ayrıca 1958 yılında Irak, ülkede cumhuriyetin ilan edilmesiyle Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkilere başlamış ve Birleşik Arap Cumhuriyeti ile karşılıklı bir savunma anlaşması imzalamıştır. Irak'taki bu gelişmelerin ardından Lübnan ve Ürdün'e, ülkelerin kendi istekleriyle önce ABD, ardından İngiltere askerî birliklerini çıkarmışlardır. Gerekçeyi de; ülkelerini uluslararası komünizmden korumak olarak göstermişlerdir. Ancak bu askerî çıkartmanın asıl sebebi; Orta Doğu'da var olan statükonun korunmasını sağlamaktır.⁷³

1970'li yıllara gelindiğinde ise Orta Doğu oldukça çalkantılı günler geçirmeye başlamış, bu durum ABD ile Orta Doğu'yu ekonomik anlamda karşı karşıya getirmiştir. 1971 yılında İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilmesi üzerine ABD harekete geçmiş ve Vietnam'la başı dertte olmasına rağmen İran ve S. Arabistan'a dayalı bir harekete başlamıştır. Böylece bölgedeki güç dengesinin korunmasında dengeleyici devlet ABD olmuştur. 1973'te ABD'ye Arap- İsrail Savaşında İsrail'e yardım ettiğinden ötürü petrol ambargosu uygulanmaya başlanmıştır. Bu ambargo sayesinde petrol siyasi bir araç haline dönüşmüştür. 1979'da gerçekleşen İran Devrimi ile beraber petrol fiyatlarında ikinci şok yaşanmış ancak Batılı ülkelerin önceki tecrübelerinden ötürü önlem almalarından dolayı durum daha rahat atlatılmıştır. İran Devrimi ile ABD bölgede önemli bir müttefiki kaybetmiştir. Bu boşluğu dolduracak başka müttefikler aramaya başlamıştır. S. Arabistan ABD'ye yakın olmasına rağmen askerî bakımdan yeterli güce sahip olmaması Arabistan'ın da devreden çıkarılmasına neden olmuştur. Bu nedenle İran-İrak Savaşında ABD Irak'ın yanında yer almıştır.

ABD'nin bölgeye yönelik politikasında ekonomik nedenlerin baskın rol oynadığı düşünülmektedir. ABD'nin her geçen gün petrole olan gereksinimi artmakta kendi rezervlerinin sunduğu olanaklar azalmaktadır. Bu nedenle ihtiyaç duyulan petrolün büyük çoğunluğu Orta Doğu'dan sağlanmaktadır. Petrole dayalı bir ekonomik bağın olmasının yanı sıra silah ticaretinden kaynaklı da bir bağ Orta Doğu ile ABD arasında oluşmuştur. "Orta Doğu %38'lik payla dünya silah pazarında ilk sırada yer

⁷³ Uçarol , s.698.

alırken ABD de silah satan ülkeler arasında %60'lık payla ilk sırada yer almaktadır.”⁷⁴ S. Arabistan, Kuveyt ve BAE'nin Uluslararası alanda ekonomik dengede söz sahibi olmaları ile birlikte ekonomileri güçlenmiş ve bunlar paralarını ABD bankalarında değerlendirmişlerdir. Bu nedenlerden ötürü ekonomik anlamda ABD Orta Doğu'da söz sahibi olmak istemektedir.

ABD'nin Orta Doğu ile arasındaki bağı yalnızca ekonomiye dayalı değildir. Siyasi beklentiler ve stratejik olgular da önem arz etmektedir. ABD petrollere ulaşmak ve idareyi elde bulundurabilmek için, tehdit unsuru olabilecek herhangi bir gücün bölgeyi, hegemonyasına almasını istememiş ve buna engel olmaya çalışmıştır. Bu noktada da özellikle SSCB'ye karşı duyarlı olmuştur. ABD, SSCB'ye oranla bölgede şanslıdır. Çünkü SSCB'nin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede güvenlik kuşağı oluşturabilmek adına uyguladığı doğrudan ya da dolaylı baskılar bölgenin SSCB'den ziyade ABD'ye inanmasına neden olmuştur. İngiltere'nin güç kaybetmesini göz önünde bulunduran ABD, SSCB tehdidinde karşı kendisini devreye sokmuş, bölge ülkeleriyle ilişkiler kurmaya başlamış ve onlara askerî ve teknik yardımlar yapmaya başlamıştır. Örneğin 1980- 1988 yılları arasında süren İran-İrak Savaşı'nda Irak'ın yanında yer almıştır. Çünkü İran ve Irak arasındaki denge İran'ın lehine değişirse bölge bundan olumsuz biçimde etkilenecektir düşüncesine sahiptir. Ancak bu düşünce Irak'ın Kuveyt'i işgali ile son bulmuş ve Irak da bölge için tehdit unsuru olarak algılanmaya başlanmıştır. Bunun yanında bölgede refahın sağlanması gerektiğine inandığı için İsrail olaylarına da duyarsız kalmamıştır. Bu nedenlerden ötürü 1980'li yıllarda bölge Amerikan yönetiminin askeri güçlerle koruyabileceği bölge olarak algılanmaya başlanmış ve ABD bölgede kendi politikasını uygulamaya koyulmuştur. 1990'lı yılların ortalarına doğru ise Irak'ın tehdit unsuru olmaya başlaması, El Kaide'nin ABD'ye saldırıları Amerika'nın Orta Doğu politikalarında ciddi sıkıntıları ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda da çifte kuşatma politikası uygulanmaya başlanmıştır. Amerika'nın Irak politikası hem bölge ülkeleri tarafından hem de müttefikleri tarafından

⁷⁴ Arı, Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2004, s. 192,

eleştirilmeye başlanmıştır. Amerika böylece daha önce oluşan bölgesel ve uluslararası desteğini kaybetmiştir.

ABD uyguladığı Orta Doğu politikasında, bölgedeki birçok devleti karşısına alırken, özellikle İsrail'i hem dolaylı hem açıkça destekleyerek bölgedeki diğer devletleri ya tamamen tarafsızlaştırmış ya da karşı bloğa yakın politikalar izlemeye itmiştir. Bu nedenle ABD ile Orta Doğu arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde İsrail de önemli bir faktördür. ABD, Arapların çoğunun Müslümanlığı kabul etmesinin yanında İsrail'in Batı inanç sistemine bağlı olmasından, Arapların monarşi ile yönetilmesine karşı İsrail'in demokratik bir yönetim şekline bağlı olmasından, Arap ülkelerinin genel anlamda ABD karşıtı olarak görülmesinden, Yahudilerin mağdur olarak görülmesinden ötürü siyonizme destek vermiştir. 1947'de İsrail'in kurulması için BM'nin gerçekleştirdiği taksim planında da bunu açıkça dile getirmiştir. ABD özellikle 1967 savaşından sonra İsrail'e yaptığı teknik ve askerî yardımları artırarak İsrail'e verdiği desteği oldukça artırmıştır. Günümüzde İsrail'in bu denli güçlü olmasının temelini de ABD'den aldığı bu destek oluşturmaktadır. Bu sınırsız ayrıcalıklı destek bölge ülkelerinin ABD'ye karşı tepkili davranmasına neden olmuştur. ABD'nin İsrail'e karşı bu denli ayrıcalıklı davranmasının temelini ABD'deki İsrail lobisinin ABD yönetiminde hatırı sayılır ölçüde söz sahibi olması oluşturmaktadır. ABD Arap ülkelerinin İsrail'e bir bütün halinde savaş açması ihtimalini de Camp David antlaşmasıyla ortadan kaldırmıştır. Bu antlaşma, İsrail ve Mısır'ı ilgilendirmekte Mısır'ın İsrail'le barış antlaşması anlamına gelmektedir. Bu sayede de Mısır ABD'den yardım sağlama haklarını elde etmektedir. Mısır'ın olmamasından ötürü Arap ülkeleri birlik olarak hareket edememektedir. Sonuç olarak; ABD 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'daki İngiltere'den kalma boşluğu doldurmuş ve ekonomik, stratejik ve İsrail gibi nedenlerden ötürü bölgede etkin bir aktör haline gelmiştir.

3. 1. 2. SSCB

SSCB, 2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası stratejisi gereği yayılma ve genişleme politikası çerçevesinde Orta Doğu'yu öncelikli olarak ele almıştır. Sovyetler'in daha savaş biter bitmez, İtalyan sömürgelerden, Türkiye ve İran'dan isteklerde bulunması, Yunanistan'daki iç savaşı körüklemesi onların Akdeniz'e ve sıcak denizlere inme çabalarının göstergesidir. Sovyetler, bölgede Batı'nın etkinliğini

azaltmak bölgenin denetimini ele geçirmek böylece kendi güvenliğini sağlamak ve yüksek fiyatta petrol sevkiyatını yapabilmek gibi nedenlerle Orta Doğu'da başat aktör olmak istemiştir. Yani Sovyetler'in Orta Doğu politikasına öncelik vermesinin sebepleri genel olarak şöyle sıralanabilir:

Birincisi; Sovyetler Birliği, Orta ve Doğu Avrupa'da işgal ettiği ve peyk devletlerle meydana getirdiği kuşaklarla, bu bölgelerde güvenliğini sağlamıştı. Ancak "Güneyi" açık kalmıştı. İşte, ülkenin bu bölgesini de güvenlik içine alabilecek bir kuşağın meydana getirilmesi; ikincisi, sömürgeci büyük devletlerden İngiltere ve Fransa'nın galip geldikleri halde yıpranmış bulunmaları, İtalya'nın ise yenilmiş olması nedeniyle Orta Doğu'daki etkisini yitirmesi ve bunun sonucunda bölgede meydana gelen boşluğu, fırsattan yararlanarak değerlendirmek istemesi; üçüncüsü, Akdeniz'e inerek bu yolla Avrupa, Afrika ve Amerika arasındaki Atlas Okyanusu'na kadar uzanabilmek; dördüncüsü de, ideolojik ve ekonomik yayılmasını sağlayacak alanlar ele geçirebilmektir.⁷⁵

Sovyetler Birliği, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgeden çekilen İngiltere ve Fransa'nın boşluğunu doldurmaya çalışan ABD'yi kendi güvenliği için bir tehlike olarak görmekte, kendinin petrole dayalı sıkıntısı olmamasına rağmen petrol gereksiniminden ötürü üstünlük elde edecek gücün (İran ve Irak'ın) varlığından rahatsız olmaktaydı. Bu nedenle Orta Doğu'da kendi gücünü koruyacak ve güçler dengesini bozmayacak bir politika izlemeye başlamıştır. Bunun için de bölge devletleriyle ilişkilerinde güç dengesini koruyucu amaçla esnek davranmıştır. Örneğin İran – Irak Savaşında tarafsızlığını korumuştur.

Sovyetler Birliği bu politikasına aktif olarak 1956 Süveyş Savaşı döneminde başlamıştır. Arap – İsrail Savaşlarında Avrupa Devletleri gerek aktif olarak gerekse dolaylı olarak İsrail'i desteklerken Sovyetler Birliği de Arap ülkelerine destek vermiştir.

1967 yılından itibaren Altı Gün Savaşlarından sonra Sovyetler Birliği Orta Doğu'daki ekonomik ve askerî etkinliğini arttırmıştır. Buna en güzel örnek; Mısır, Cezayir ve Suriye'de deniz üssü kurması ve Akdeniz'de bir donanma oluşturmasıdır.

⁷⁵ Uçarol, s.694.

Sovyetlerin 1970'li yıllarda yaşanan olaylardan ötürü politikasında değişiklik olmaya başlamıştır. Sovyetler, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk kez bölgedeki tüm devletler için önemli bir aktör halini alır. 1979'da Şahın devrilmesi, Afganistan'ın işgaliyle beraber Sovyetler bir tehdit unsuru olmaya başlar. Bu durum 1989'a dek sürer. 1989'da Sovyetler Afganistan'dan çekilmeye başlayınca İran devlet başkanı Haşimi Rafsancani Sovyetleri artık bir tehdit olarak görmediklerini belirtir. İran gibi Irak da Sovyetlerin Afganistan'ı işgalini kınamış ve haklı hiçbir gerekçe ile bu durumu açıklayamamıştır. SSCB bundan kaynaklı Irak'la aralarında soğuma başlayınca bu konudaki ilişkilerini Suriye'ye kaydırmıştır. Ancak Suriye ile yapılan anlaşma Irak için onur kırıcı olarak değerlendirilmiştir. SSCB, savaşta ABD'nin desteğini almasından kaynaklı tedirginlik duyması üzerine Irak'a tekrar yardım etmeye başlasa da ne İran'la ne de Irak'la ilişkileri bir daha düzelebilir. Sovyetler'in bölge ülkeleriyle yaşadığı sıkıntıları Gorbaçov çözmek amacıyla uğraşılarda bulunmuşur. Bu uğraşılarda arasında OPEC'le üretim ve fiyat konusunun istikrara kavuşturulması amacıyla işbirliği yapma düşüncesi yer almaktadır. Bunun üzerine Suudi Arabistan petrol bakanı Gorbaçov'u 50 yıl aradan sonra ziyarete gider, bu da tarihe önemli bir gelişme olarak yazılır.

Sovyetler Birliği 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'daki kaosun da etkisiyle Akdeniz'e inme politikasını genel olarak gerçekleştirmiş, bölgede etkin bir rol üstlenmiştir.

3. 1. 3. İngiltere

1. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik anlamda güçlenen ve bunu daha da artırmak isteyen İngiltere, sömürgelerine daha iyi ulaşabilmek ve dünya ticaretinde Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan topraklara sahip olabilmek adına Orta Doğu ile yakından ilgilenmiştir. Limanları, dünya ticaretine yön veren köprü konumuna getirmiş ve bunların idaresine sahip olmuştur.

Ancak 2. Dünya Savaşı ile birlikte İngiltere, ekonomik anlamda güç kaybetmiş ve üstünlüğünü yitirmiştir. Bu olayın İngiltere açısından en büyük sıkıntısı ABD'ye olan bağımlılığının artması olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiltere, içinde bulunduğu durumu düzeltebilmek için, ABD'den yardım istemiştir. Bu yardım 1 milyar sterlin borç verilmesidir. Amerika bu isteği tek koşulla kabul eder. Bu da sterlinin değeri

düşürülecek ve diğer devletlerin para birimlerinin belirlenmesinde dolar ön plana çıkarılacaktır. Bu kabul edilir ve ardından da İngiltere ekonomik tasarruf programı uygulamaya başlar.

Tüm bunların yanı sıra aslında İngiltere 2. Dünya Savaşı sonrasında, Orta Doğu'da tüm haklarını kaybetmiş durumda değildir. Kimi bölgelerde egemenliği sürmekte, kimi petrol şirketlerinin ve üslerinin de sahipliğine devam etmektedir. Ancak ABD'ye verdiği haklardan kaynaklı, Orta Doğu'da da bu üsler ve egemenlik konusunda sorumluluklarını ABD ile paylaşmak zorunda kalmıştır. Ayrıca 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması ile birlikte Arap-İngiliz ilişkilerinde de yaşanan sıkıntılar artmıştır.⁷⁶

3. 1. 4. Fransa

2. Dünya Savaşı'ndan büyük zararlar çıkan tek ülke İngiltere olmamıştır. Fransa da bu savaştan payına düşeni almış, büyük kayıplar yaşamıştır. Bu nedenle savaş sonrasında ilk amacı bu kayıpları onarmak isteğidir. Savaş sonrasında böyle bir çabaya girmişken bir de bunun üzerine sömürgelerinin bağımsızlık mücadelesi ile uğraşmıştır. Ayrıca Avrupa'da meydana gelen komünizm faaliyetleri Fransa'da da etkin olmuştur. 1945'te Cumhuriyetçi Halk Hareketi Partisi (MRP) oyların dörtte birini almış ve Fransa'da komünizm zaferinin yaşanması için bir merhale oluşturmuştur. Ancak "De Gaulle"nin Komünist parti ile bir türlü uzlaşmaması, Fransa'nın 1958'e kadar da siyasi anlamda istikrarsızlık yaşamasına neden olmuştur.

Fransa içeriden ve dışarıdan yaşadığı sorunlardan ve güçsüzlüğünden ötürü Orta Doğu'da da aktif siyasetin içinde yer alamamıştır. Sömürgelerinden Cezayir ile yaşadığı bunalımı atlattıktan sonra da dış politikasında değişimlere gitmiştir. 1967 Arap - İsrail Savaşı'nın yarattığı sıkıntıdan da yararlanarak bölgede söz söylemeye başlamıştır. İsrail'i saldırgan olarak tanımlamış ve ona silah ambargosu koymuştur. Lübnan, Irak ve Libya'ya ise ekonomik yardım girişimlerinde bulunmuştur. Ancak yine

⁷⁶ Uçarol, s. 699.

de 2. Dünya Savaşı'nın yaşattığı sıkıntıyı Orta Doğu'da çözememiş eskisi kadar söz sahibi olmamıştır.⁷⁷

3. 2. İç Aktörler

İkinci dünya savaşı sonrası dönemde bölgede bulunan devletlerin izlediği siyaseti, bu siyasetin sonucunda yaşanan olayları sırasıyla anlatmaya çalışacağız. Bu bölgenin tarihten gelen yapısı dolayısı ile burada bulunan iç aktörler olaya kayıtsız kalamamış olayın tarafı olarak müdahil olmuşlardır. Sırasıyla bu devletlerin izlediği siyaseti anlatmaya çalışacağız.

3. 2. 1. İsrail

Bölgenin en önemli aktörü ve sorunun ana kaynağı durumundaki İsrailin bu dönemde izlediği siyaseti ve bunun sonucun da meydana gelen olayları aşağıda sırasıyla ele alacağız.

3. 2. 1. 1. 1973 Petrol Krizi

1973 Savaşı ile birlikte 1967 Savaşında elde edilemeyen şeye ulaşılmış ve petrol siyasal bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Petrolün siyasallaşması sürecinde petrol fiyatlarının ucuz olduğu dönemlerde yedi kız kardeşler (BP, Shell, Mobil, Exxon, Socal, Gulf, Texaco) denen petrol şirketleri, petrolün fiyatını ucuz tutarak petrolün, kömürün yerini almasını sağlamıştır. Ancak bu durum, üretici ülkelerin çok da yararına olmamıştır. Bundan dolayı da OPEC ve OAPEC gibi kuruluşlar oluşturulmuş ve böylece petrol ihraç eden ülkeler (şirketler) ile üretici ülkelerde ilişkiler karmaşıklaşmaya başlamıştır. Buna bir de 1940'tan sonra üretici ülkelerin şirketlerden aldıkları vergileri artırmaları da eklenince pazar konusunda ulusallaşmanın hedeflendiği saptanmıştır. Aslında bunu Kuveyt'te KNPC, İran'da NIOC, Irak'ta INOC, Suudi Arabistan'da Petromin, Mısır'da EGPC, Türkiye'de TPAO, İtalya'da ENI ve Fransa'da CFP gibi ulusal firmalar vardır. Ancak bu firmaların gerek duyulan bu ihtiyacı karşılayabilecek güçte olmadığı düşünülür.⁷⁸

⁷⁷ Sander , s.192.

⁷⁸ Arı Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul:Alfa Basım Yayım ve Dağıtım, 1994, s.386.

Ancak yine de bu ulusal şirketler uluslararası şirketlerden kendilerine birtakım imtiyazlar vermeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Buradan yola çıkarak da BP ve Gulf, KNPC'ye; Katar hükümeti IPC Konsorsiyumunun üçte birlik alanını, S. Arabistan ise ARAMCO'nun dörtte üçlük alanını vermek durumunda kalmıştır. Bu da geçmiştekine oranla imtiyazların azaldığına göstergedir.⁷⁹ Bu biçimdeki ulusallaştırma hareketleri diğer bölgelerde de farklı uygulamalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Böylece 1971'den itibaren petrol siyasetin tam da aracı olmuştur. Fahir Armaoğlu, bu araçta Amerika'ya ve Batı'ya karşı kullanılabilir iki yolun olduğunu söyler. Biri ihracatı kıstak, diğeri ise fiyatları yükseltmek. 1973 savaşıdan sonra ikinci yola başvurulmuş ve fiyatların yükseltilmesine gidilmiştir. Bu artışlar da özellikle Batı Avrupa'da ve Japonya'da bir paniğe sebep olmuştur. Bunun üzerine Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (EEC) bir bildiri yayınlamış ve bildiriye her devletin egemenlik toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı ile kendi sınırları içinde yaşaması gerektiği hükmü yer almıştır. Diğer taraftan ise Orta Doğu'nun Batı ülkelerine ve özellikle Amerika'ya petrole yönelik ambargo uygulamaları devam etmiştir. Ancak bu tavır, Amerika'nın Orta Doğu politikasında hiçbir değişiklik meydana getirmemiştir. Buna karşılık Amerika, Basra Körfezi'ne silahlı bir müdahalede bulunacağı konusunu ya da Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) çerçevesinde kurulan Milletlerarası Enerji Ajansının aracılığı ile petrolün sağlanmasında bir dayanışmanın olması gerektiği düşüncesini öne sürmüştür.⁸⁰

Petrol fiyatlarının artışlarından kaynaklı yaşanan bu krize zaman zaman silahlı savunmanın da olabileceği yönünde cümleler kurulmuş olsa bile bir süre sonra Batının alıştığı ve daha sonra olan sarsıntıları kısa sürede atlattığı saptanmıştır. Çünkü sanayileşmiş ülkeleri ürküten baskı olarak çıkabileceği düşünülen ilk durum ihracatın azalması konusu idi. Onun telafisi çok da mümkün olmayacaktı. Batılı ülkeler, petrolü pahalı aldıklarında çok da bir şey kaybetmiş değillerdi çünkü onlar pahalıya petrol aldıklarında kendi pazarlarındaki mallarını da pahalıya satmaya başlayarak kendi ekonomilerini dengelemişlerdi. Bu nedenle bu durumdan en çok zarar gören gelişmekte olan fakir ülkeler olmuştur.

⁷⁹Bassa Tibi, **Conflict and War in the Middle East**, Turkey and the Atlantic Alliance, London, Mcmillan Pres, 1983.s. 101.

⁸⁰ Armaoğlu, s. 727.

3. 2. 1. 2. Camp David Anlaşmaları

5 Eylül 1978 tarihleri arasında Başkan Carter başkanlığında, Orta Doğu barışını sağlamak adına Mısır ve İsrail Devletlerinin arasında yapılan Camp David zirvesi 17 Eylül 1978 tarihinde anlaşmanın imzalanmasıyla son bulmuştur.

Camp David Zirvesi görüşmelerin niteliğine göre iki kısma ayrılabilir. Toplantının ilk günleri ortak görüşmeler şeklinde yapılırken, üçüncü günü itibariyle ortamın çok gergin olmasından dolayı Carter'ın aracılığı ile dolaylı görüşmeler yapılmıştır. Başkan Carter'in mekik diplomasisi ve dolaylı diyalog yöntemini uygulayarak, tarafların uzlaşmasını ve anlaşmalara imza atmalarını sağlamıştır.

Camp David anlaşmaları; Orta Doğu için Çerçeve Anlaşması ve Mısır- İsrail Barışı için Çerçeve Anlaşması olarak içerik açısından iki başlık altında imzalanmıştır.

Camp David Anlaşmaları; Orta Doğu barışı ve uluslararası dengeler açısından önemli niteliklere sahiptir. 1974 ve 1975 Ayırma Anlaşmaları ile İsrail, işgal ettiği topraklardan “çekilme prensibini” kabul etmekte, Camp David Anlaşmaları da bu çekilme prensiplerinin önemli bir devamı niteliğini taşımaktadır.

Bu anlaşmalarla İsrail; Sina'dan tamamen, Batı Şeria ve Gazze'den de anlaşmanın şartları çerçevesinde çekilmeyi kabul etmiştir.⁸¹

3. 2. 1. 3. 1980–1990 Filistin Sorunu

Soğuk Savaş döneminde gerçekleşen Arap-İsrail Savaşlarının genel itibariyle galibi İsrail olmuş ve bu galibiyet sonucunda İsrail özellikle Filistin toprakları olmak üzere Orta Doğu'da bir sürü haklar elde etmiştir. Ancak bu olay Araplar tarafından hiçbir zaman hazmedilememiştir. Araplar bu hazımsızlık içinde iken ABD'nin aracılığıyla Mısır ile İsrail arasında Camp David görüşmeleri yapılmıştır.

Camp David Anlaşmasının esaslarına göre belirlenmiş olan İsrail-Mısır barışı 26 Mart 1979 tarihinde Washington'da imzalanan anlaşmayla gerçekleşmiştir. Bu anlaşmayla bir Arap Devleti tarafından ilk defa İsrail Devleti tanınmıştır. Ayrıca, İsrail

⁸¹ Erendil Muzaffer, **Çağdaş Orta Doğu Olayları**, Ankara: Genel Kurmay Basımevi ,1992, s.107.

Mısır'a ait olan Sina'dan çekilmiş ve Arap-İsrail ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır.

Ancak bu anlaşma da Gazze ve Batı Şeria'nın özerkliği konusuna bir çözüm getirmemiştir. İsrail'e göre, bu özerklikler Filistin'in bağımsızlığı anlamını taşıyordu ki bunun önünü açacak her şeye şiddetle tepki gösterilmekteydi. Araplar, Filistin'deki Arapların durumu için ve Filistin'in bağımsızlığı için de endişelerini sürdürmekteydiler.

Ayrıca, bu dönem içinde karşılıklı yaşanan bazı olaylardan dolayı Mısır ve İsrail'de esen hava, barışın ilk günlerindeki gibi değildir.

İsrail Devleti, Filistin'in bağımsızlığını tamamıyla ortadan kaldırmak adına 29 Temmuz 1980 tarihinde Doğu Kudüs'ü ilhak etmiştir. Ardından, 14 Aralık 1981 tarihinde Golan Tepelerini ve Haziran 1982 tarihinde de Beyrut'u işgal etmiştir.

Beyrut'un işgali ile Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ve Filistin gerilla örgütlerinin üyeleri farklı Arap ülkelerine sığınmak zorunda kalmışlardır. Bu durumdan dolayı, Filistin sorunu uluslararası nitelikte ele alınmış ve ortaya birçok plan sunulmuştur.

Bu olaydan önce de ortaya atılmış olan planların kronolojik sırası şöyledir: 13 Haziran 1980'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (bugünkü Avrupa Birliği) yayınladığı Venedik Deklarasyonu, Suudi Arabistan Veliahdı ve Başbakan Yardımcısı Prens Fahd'ın 6 Ağustos 1981 tarihli Fahd Planı, Amerika Cumhurbaşkanı Reagan'ın 1 Eylül 1982'deki konuşmasında teklif ettiği Reagan Planı, Arap Birliği'nin 6-9 Eylül 1982'de Fas'ın Fez şehrindeki zirve toplantısı sonunda yayımlanan bildiride ortaya atılan Fez Planı Bunların hiçbiri taraflarca kabul edilmedi, kimini İsrail, kimini FKÖ, bazısını da herikisi de reddetti. İsrail "katiller örgütü" dediği FKÖ ile görüşme masasına oturmaya yanaşmadığı gibi, FKÖ de İsrail'in varlığını kabul eden 242 ve 338 sayılı kararı kabule yanaşmıyordu.⁸²

Bu dönem içinde FKÖ'yü, gerek Amerika, gerekse bölgesel güçler, baskı altında tutmaktadır. Bu baskılar altında, FKÖ 1987 yılının son aylarından itibaren, bölgedeki faaliyet şeklini değiştirmiş ve artık intifada (ayaklanma) taktiğini uygulamaya girişmiştir. FKÖ'nün intifada taktiği uluslararası ve bölgesel anlamda ciddi sıkıntılar

⁸² Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1945-1995, İstanbul: Alkım Yayınevi, 1996, s.860-861.

yaratmaktadır. Atılan birçok adım intifada sorununu çözmek için yeterli gelmemiştir. En nihayetinde, Kral Hüseyin, Ürdün pasaportu kullanmakta olan Batı Şeria halkının ayrı bir varlık olmasını sağlamak ve FKÖ'nün bağımsızlığını sağlamak adına bir dizi girişimlerde bulunmuştur.

Ürdün Kralı Hüseyin'in bu girişimleri neticesinde; 15 Kasım 1988 tarihinde "Bağımsız Filistin Devleti" kuruluşunu ilan etmiştir. Bundan sonra uluslararası diplomaside gerçekleşen görüşmelerde İsrail'in Bağımsız Filistin Devleti'ni tanıması amaç edilmiştir.

3. 2. 2. Mısır

Soğuk Savaş döneminde Mısır'ın iç ve dış politikasına yön veren en önemli isim olarak Cemal Abdul Nasır, karşımıza çıkmaktadır. Mısır'ın Orta Doğu politikasını yönlendiren Nasır bir dizi iç siyaset gelişmelerinden sonra Kasım 1954 tarihinde Mısır Cumhurbaşkanı olmuştur.

Nasır, Arap milliyetçiliğinin en önemli isimlerinden biriydi ve amacı kendi yönetiminde bir Orta Doğu oluşturmaktı. Bu sebepten dolayı da bölgede kendi savunma ittifakını kurmayı hedefliyordu. 1955 tarihinde Batılı devletlerin etkisiyle kurulan Bağdat Paktı'nı reddetmesinin temelinde de bu sebep yatmaktadır. Ayrıca; Batılı devletlerin bu pakt sayesinde soğuk savaş döneminde de Orta Doğu topraklarını sömüreceklerini düşünmesi de etkili olmuştur.

Mısır bu dönemde Batı karşısında daha güçlü durabilmek ve hem bölgesel hem de uluslararası politikada güçlenebilmek adına, yüzünü üçüncü dünya ülkelerine dönmüştür. 1955 Bandung Konferansı'na katılan Nasır, üçüncü dünya ülkelerinde önemli bir rol üstlenmeye başlamıştır. Bandung Konferansı'ndan sonra Mısır, batılıların sömürgeci olan birçok Afrika ülkesinin özgürlük hareketinin çıkış merkezi haline gelmiştir.⁸³

Nasır, ülkenin başına geldiğinden bu yana, Mısır'ın ekonomisini kalkındırmak, endüstrileşme projesinin bir ayağı olan elektrik üretimini yükseltmek ve ekilebilir

⁸³ Kürkçüoğlu Ömer E, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972 , s.70.

alanları arttırabilmek adına bir baraj projesi mevcuttu. Asvan'da kurulacak olan barajın finansmanı da Amerika, İngiltere ve Dünya Bankası tarafından sağlanacaktı. Ancak; Nasır'ın doğu bloğuna kayması ve Çekoslovakya'dan silah satın alması ve uluslararası politikada bağlantısızlık politikası uygulaması batıdan gelecek olan finansman desteğinin geri çekilmesine neden olmuştur.

Bu gelişmelerin gölgesinde, Nasır, Temmuz 1956 tarihinde İngiliz bir şirketin işletmesinde bulunan Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmiştir. Nasır bu millileştirmenin tamamen bir iç mesele olduğunu savunurken, Batılı devletlerin hedefi haline gelmiştir. Batılı devletler tarafından yapılan tüm siyasi ve ekonomik yaptırımlara rağmen bir sonuç alınamamıştır. En nihayetinde, çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde detaylı olarak bahsettiğimiz Süveyş Krizi ortaya çıkmıştır.

Süveyş Savaşından askerî anlamda mağlup çıkan Mısır, Süveyş Kanalı'na sahip çıktığından, Arap dünyası tarafından çok büyük takdirle karşılanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 1955 tarihinde, Mısır ve Suriye arasında imzalanan ittifak anlaşmasına Suudi Arabistan, Yemen ve Ürdün de katılmıştır. Ayrıca, Afrika ülkelerini de bu savaştan sonra Mısır'a daha yakınlaştırmıştır.

Önceden beri gelen, Nasır'ın Orta Doğu'da birlik kurma düşüncesi, batıyı Orta Doğu'dan uzaklaştırması politikası ışığında Süveyş Krizinden sonra birçok girişime sahne olmuştur.

1 Şubat 1958 tarihinde Suriye ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti adını alan bir birlik oluşumuyla başlayan bu süreçte Irak Devleti ile ilişkilerin düzene girmiş ve 1966 tarihinde bu süreç içindeki gelişmelere dayalı değişiklikler neticesinde Mısır ve Suriye arasında siyasi ve askerî ilişkilerinin bağdaşmasını sağlayan bir savunma anlaşması imzalanmıştır. Öte yandan Nasır; Sovyetler Birliği ile ilişkilerini anlaşmalara bağlamış, ekonomik ve kültürel alanda bu ülkenin desteğini almıştır.

1967 yılına kadar Nasır'ın tüm girişimleri ona prestij ve güç kazandırmıştı. Ancak; 1967 Savaşı'yla beraber elde ettiği bu prestiji yavaş yavaş kaybetmiş ve iç siyasette reformlar yoluna gitmiştir. 1970 tarihine kadar görevde kalan Nasır'ın reform

çalışmaları birçok kesime yeterli gelmemiş ve 1968 tarihinde bir çok kişinin ölümüne sebep olan gösteriler meydana gelmiştir.⁸⁴

3. 2. 3. Suriye

Suriye, 2. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle 1945 tarihinde tam bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak bağımsızlığını kazanmasına rağmen iç siyasetinde ciddi istikrarsızlıklar mevcuttur. 1949 tarihinden 1953 tarihine kadar Suriye'nin iç siyasetine baktığımızda; üç hükümet darbesi, yirmi bir kabine değişikliği, iki askerî diktatörlüğü karşımıza çıkmaktadır.

1954 tarihi itibariyle Suriye'nin, siyasi hayatında ön plana Baas Partisi'nin çıktığını görmekteyiz. Baas veya Ba's Rönesans anlamını taşımaktadır. 1943 tarihinde kurulan Baas Partisi, Arap milliyetçiliğini ön planda tutarken, Suriye, Irak, Filistin ve Suriye'nin içinde bulunduğu Büyük Suriye projesini benimsemiştir. Kuruluşundan itibaren evrensel bir Arap partisi olduğunu savunan Baas, milli, halkçı, sosyalist ve devrimci parti niteliğindedir. Arap anavatanı olarak Toroslardan Basra Körfezi'ne, Arap Okyanusu'na, Etiyopya Dağları'na, Büyük Sahra'ya, Atlantik Okyanusu'na ve Akdeniz'e kadar uzanan toprakları kabul etmiştir. Partinin dış politikası Arap Milliyetçiliği temelinde oluşturulmuştur.

Baas Partisi bu dönemde Mısır'ı desteklemektedir. Nasır'ın Bağdat Paketi'na karşı olması, Sovyetler Birliği ile silah alışverişinde bulunması, Baas ve Nasır'ın yakınlaşmasındaki önemli etmenlerdir. Nisan 1956 tarihinden itibaren Baas, Mısır'la birleşme fikrini savunmaya başlamış ve yaşanan Süveyş Bunalımı ve İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırması Mısır ve Baas'ı birbirine daha da yaklaştırmıştır.⁸⁵

Bu gelişmeler neticesinde Suriye gitgide Sovyetler cephesine yaklaşmaktadır. 1956 tarihinde Suriye ile Sovyetler Birliği arasında ekonomik ve askerî bir takım anlaşmaların imzalanması, Orta Doğu'da yaşanacak olan Suriye Bunalımının temellerini oluşturmuştur. Zira bu anlaşmalar ile Sovyetler Birliği'nin Çarlık Dönemi'nden beri ilk defa Orta Doğu'ya inmesini sağlamış ve birçok Sovyet askerinin ve uzmanlarının Suriye'de bulunmasını sağlamıştır.

⁸⁴ Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948–1988**, s.121–162

⁸⁵ a. g. e. s. 38

Suriye'nin Sovyetler Birliği ile arasındaki bu ilişkileri ve komünizmin ülkede hâkim olmaya başlaması gerek Türkiye açısından gerekse Orta Doğu ülkelerinden İsrail, Lübnan, Ürdün ve Irak açısından oldukça tehlike arz etmiştir.

Türkiye ve bölge ülkeleri bu dönemde Sovyetler Birliği'nin Suriye üzerindeki etkilerini azaltmak için bir dizi önlemlere gitmişlerdir. Özellikle Türkiye, Sovyetler tarafından hem kuzey bölgesinde hem de güney bölgesinde kısıka alınma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye tarafından alınan önlemler özellikle Suriye ile arasındaki bağların iyice gerilmesine ve Sovyetler Birliğinin tehditkâr tutumuna sebep olmuştur. Ancak bu kriz karşısında Amerika'nın Türkiye'yi desteklemesi, Türkiye'nin bir NATO üyesi olması, Suudi Arabistan'ın arabuluculuk rolü üstlenmesi gibi gelişmeler neticesinde Sovyetler Birliği'nin tutumunu yumuşatmasına neden olmuştur.

Yine bu dönemde Suriye, 1956 tarihinden beri Mısır'la birleşme düşüncesini 1958 tarihinde gerçekleştirmiş ve “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adı altında iki ülke birleşmiştir. Mısır'ın bu birleşmedeki asıl hedefi Suriye'yi komünizmin elinden kurtarmak ve kontrolü altına almaktır.

Mısır bu amaçları doğrultusunda Suriye ile birleşmesinin akabinde; bütün siyasi partileri kapattırılmış ve Suriye'yi Mısır'a bağlı bir eyalet gibi yönetmeye çabalamıştır. Nasır'ın bu baskıcı politikası ve diktatörlük tutumu Baas ile arasında iyiden iyiye görüş ayrılıklarına sebep olmuştur.

Nasır'ın bu politikalarının gölgesinde Birleşik Arap Cumhuriyeti Birliği çok uzun ömürlü olmamıştır. En nihayetinde Eylül 1961 tarihinde Suriye'de muhafazakâr ve askerler tarafından yapılan darbe ile Birleşik Arap Cumhuriyeti Birliği sona ermiştir.

Suriye'de yaşanan bu darbe, Baas'ın kendi içinde ikiye bölünmesine neden olmuş; aşırılar ve ılımlılar olmak üzere iki grup oluşmuştur ve iç siyasetin 1964 tarihine kadar karışıklıklarla geçmesine sebep olmuştur. Sonuç itibariyle 25 Nisan 1964 tarihinde kabul edilen Geçici Anayasa ile devletin dininin İslam olduğu ve bütün devlet kurallarının şeriata uygun olması kabul edilmiştir.

Ancak radikal solcu Baas, 1966 tarihinde gerçekleştirdiği yeni bir darbeyle iktidarı ele geçirmiş Sovyetler Birliği ile tekrar yakınlaşma politikası gütmüştür. İki

ülke arasında gerçekleşen anlaşmalar neticesinde Sovyetler Birliği'nden Suriye'ye ekonomik ve askerî yardımlar başlamıştır. Diğer bir taraftan Sol Baas'ın iktidarı ele geçirmesiyle Suriye ve Mısır arasındaki ilişkiler de artmış ve tekrar bir yakınlık kurulmuş oldu.⁸⁶

3. 2. 4. Irak

Soğuk Savaş Döneminde Irak, İran'ın ve S. Arabistan'ın Baas rejiminden kaynaklı tepkisiyle karşılaşmıştır. Ayrıca Irak'ın Şatt-ül Arap'ın tamamına egemen olma isteği de İran tarafından öfkeyle karşılanmış ve önceki anlaşmaların feshedimesine neden olmuştur. Her iki ülke de Bağdat Paktı'na dâhil olunca aralarındaki sıkıntı bir süre dondurulmuştur. Irak Pak'tan ayrılınca sıkıntı yeniden gündeme gelmiş ve sıkıntının boyutu her geçen gün hızla artmıştır. Bu anlaşmazlık dolu günler devam ederken bir de Kürt sorunu ortaya çıkmış ve Kürtler İran'ın desteğini alarak Irak'ı zor durumda bırakmaya başlamışlardır. Bu duruma Cezayir'de yapılan OPEC toplantısında çözüm bulunmaya çalışılmış ve İran ile Irak arasında birbirlerinin toprak bütünüğüne ve iç işlerine karışmama sözü verilerek anlaşma sağlanmıştır. Bu anlaşma bölgedeki güçler dengesi adına uygun bir çözüm getirmiştir.

Bunun yanında bu dönemde 1958'de monarşinin yıkılması ile birlikte Irak ile SSCB arasında birtakım bağlar oluşmaya başlamıştır. Sovyetler İran'dan sonra Irak ile ilişkilerini iyi tutmayı hedeflemiş ve bu nedenle 1972 yılında SSCB ile Irak arasında dostluk anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile SSCB, Irak'a savaş ve sanayi teçizatı satan en önemli devlet olmuştur. Aynı zamanda politikalarıyla da iç içe olmuş ve Irak Komünist Partisinin Baas Hükümetinde önemli rol üstlenmesini sağlamıştır. Bu çok yönlü iyi ilişkiler, 1978 yılına kadar sürmüştür. Çünkü Sovyetler, Etiyopya- Somali savaşında Etiyopya'yı desteklerken Irak bunun tersine Somali'yi desteklemiştir. Ayrıca Irak'ın silah alımında Batılı ülkelerden de yardım almaya başlaması, iki ülke arasındaki anlaşmazlıkları oldukça artırmıştır. Bu gibi nedenlerden ötürü SSCB ve Irak arasındaki ilişkiler zayıflayınca SSCB, Irak'la bozulan ilişkilerini İran'la düzeltmeyi hedeflemiştir.

1980'li yıllara gelindiğinde ise Sovyetlerin, Afganistan'ı işgalini kınayınca SSCB'nin Irak'a olan bağının yerini Suriye almaya başlar. Irak'ın Suriye ile arasının iyi

⁸⁶ Armaoğlu, s. 207-212

olmamasından ötürü bu durum Irak'ı rahatsız eder. SSCB, Irak'ın bu kırgınlığı gidermek için İran-İrak Savaşında önceleri Irak'ın yanında yer almış, savaşta ABD'nin kışkırtıcı rol oynamamasını istemiştir. Bunun devamında 1981'de SBKP toplantısında Baas rejiminin kongreye delege göndermemesi Irak'ın bunu sert bir biçimde eleştirmesi olarak su yüzüne çıkmıştır. Ve bunun sonucunda SSCB savaşta Irak'a silah ambargosu uygulamaya başlamıştır. SSCB ve Irak arasındaki sıkıntılı günler Gorbaçov iktidarına kadar sürmüştür. Gorbaçov bu durumu düzeltmek için çabalamıştır. Irak'ın SSCB ile ilişkisinin çıkarlara göre şekillendiği bu nedenle de kısa süreli ilişkilerin oluşturulduğu dikkati çekmektedir.

3. 2. 5. İran

1940'lı yıllardan itibaren Amerika ve Sovyetler Birliğinin güç ve çıkar çatışmalarının yaşandığı İran, 1950'li yıllarda siyasal istikrarsızlık ve dış müdahalelerle karşı karşıya kalmıştır. Ülke yönetiminin kimin elinde olacağı en büyük sorunlardandır. Ayrıca, anayasal monarşi ile yönetilen İran'da, toplumun her kesiminden çıkar grupları ülkede gerek ekonomik gerek siyasi gerekse ideolojik reformların yapılması için baskı oluşturmaktadır. Özellikle İran petroleri ve ekonomisinde, Avrupa ülkelerine verilen imtiyazlardan dolayı halk, yönetime karşı tepkilidir.

İran petrollerinin imtiyaz sorunu uluslararası boyutta 1951 tarihinde patlak vermiştir. Sorunun tarihçesine bakacak olursak 1915 tarihinden bu yana bu petroleri bir İngiliz şirketi olan *Anglo-İranean Company* işletmektedir. Ancak 1950'li yıllara gelindiğinde İran diğer bölge ülkeleri kadar gelir elde edememektedir. 1949 tarihinde İngiliz şirketiyle yeni bir anlaşmaya varılmış olsa da İran'a ödenecek para çok az miktarda arttırılmıştı. Oysaki Amerikan şirketleri artık bu dönemde Orta Doğu ülkeleriyle yaptığı petrol anlaşmalarında üretimden elde edilen karı yarı yarıya paylaşmaktadır.

1949'da imzalanan bu anlaşmaya, İran Milli Meclisinde özellikle Milli Cephe Grubu ve lideri Musaddık onay vermez. Musaddık ve grubunun çabalarıyla anlaşma meclis onayından geçmeyerek iptal edilir. Bundan sonra da İran'da petrolün millileştirilmesi fikri hem meclis hem de halk tabanında yaygınlaşmıştır.

En nihayetinde 30 Nisan 1951 tarihinde İran petrollerinin millileştirilmesi kanunu meclis tarafından kabul edilmiş ve Şah tarafından da onaylanmıştır. Millileştirme sonucunda İran, petrolün belirli bir miktarının satış hakkını, İngiliz şirketine vermeyi; kalan kısmını da kendisi satmayı istemiştir. Ancak *Anglo-İranean Company* de petrolerin satış tekelini elinde bulundurmaya istemektedir. Bu şartlarda Amerika her ne kadar arabuluculuk rolü üstlendiyse de başarılı olamamıştır. İngiltere de bu anlaşmazlığı Uluslararası Adalet Divanına taşımış ancak bir sonuç alamamıştır.

1951 yılında İran petrollerindeki gelişmeler böyle iken İran iç siyasetinde de bir hareketlenme söz konusudur. Mayıs 1952 tarihinde yapılan seçimler sonucu Musaddık'ın başkanı olduğu Milli Cephe Grubu ve Tudeh'çiler⁸⁷ meclisin büyük bir çoğunluğunu oluşturmuşlardır. Bu gelişmeler karşısından Musaddık, Şah'ı tahttan feragat etmeye zorlamış ve 1953 tarihi itibarıyla Şah ülkeden ayrılmıştır. Bundan sonra Musaddık bir dizi reform ve yenilikler yapmaya başlamıştır. Devlet yönetimini parlamentoya devrederken ordudaki asker sayısını da azaltmış ve imtiyazlı sınıfın elinde olan toprakları ve gelirlerini eşit şekilde dağılımını sağlamak için de toprak reformunu sağlayacak yasalar hazırlamıştır.

Ancak, Musaddık'ın zaman içinde Tudeh Partisi'ne doğru kayması ve partinin kontrolünün altına girmesi, ayrıca İngiltere'nin ülkeye karşı ekonomik ambargo uygulamaya başlaması, orduyu harekete geçirmiş ve bir darbe sonucunda Musaddık düşürülmüştür. Ardında da İran Şahı tekrar ülkesine geri dönmüş; darbeyi gerçekleştiren General Zahidi başbakanlığa getirilmiştir. İran Şahı bundan sonra muhalefeti tamamıyla bastırmış ve yönetimde de uzun süre baskıcı bir politika izlemiştir.

Zahidi'nin başbakan olmasıyla İran tarihinde petrolün millileştirilme hareketi bütünüyle ortadan kalkmış oldu. Zahidi petrol anlaşmazlığında Amerika'nın aracılığını istemiş ve bu sayede İran ve petrol şirketleri arasında anlaşma yoluna gidilmiştir.

⁸⁷ Tudeh partisi: Marksist kökenli ve Sovyet eğilimli bir grup İranlı genç tarafından 1941 tarihinde kurulmuş olan; işçi yasası, toprak reformu, kadın haklarının savunulması, alt gelir grubunun ücretlerinin arttırılması gibi birçok reformist düşünceye sahip olan; 1950'li yıllarda İran'ın en büyük ve en etkili partisidir. Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi**, s. 244

Yapılan anlaşmayla İran petroleri başka ülkelerin şirketlerinin de katılımıyla bir şirketler birliği tarafından işletilecekti. İran ayrıca petrol üretiminden elde edilecek karın yarısına da sahip olacaktır.⁸⁸

3. 2. 6. Türkiye

1967 Savaşı'na kadar Araplara karşı Batı'nın yanında yer alan Türkiye, 1967 Savaşı'ndan sonra Araplara başka bir pencereden bakmaya başlamıştır.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Türkiye'nin tutumu, çoğulcu yaklaşımla incelendiğinde, hem devletin hem de politikanın çok katmanlı yapısı ortaya çıkmaktadır. ABD yandaşı olarak etiketlenen Demirel'in 1967 Savaşı bağlamında bu tanımdan tamamen ters biçimde konumlanmasının yanı sıra ekonomik gereklerin derin etkisi, iç siyaset ortamı, Hükümet dışı aktörlerin baskısı ve uluslararası yapı ile iç içe geçen Türkiye'nin özgül koşulları, iç ve dış politika ayrımının netliğini yitirmesi incelemenin sonucunda en çok göze çarpan unsurlardır.⁸⁹

1967 Savaşı Arap âlemi ile ilişkiler alanında fevkalade önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu savaşı takiben Türkiye'nin Arap âlemindeki görüntüsü hem belirgin bir hâl almaya hem de iyileşmeye başlamıştır. Özellikle savaş sırasında Türkiye'deki üslerin kullanılmasına izin verilmemesi ilişkilerde ve Arapların Türkiye'ye bakışında çok olumlu etkiler yapmıştır.⁹⁰

Türkiye'nin İsrail'e karşı takındığı olumsuz tavırların arkasında, o dönemdeki iç ve dış olayların sebep olduğu ve Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı veya yararlanmak istediği meselelerin sebep olduğu etki tepki bağlantısının yattığı gerçeği görülmektedir. Bu hipotez, beş somut örnek çerçevesinde çözümlenerek kanıtlanabilir.

1. İlk örnek olarak Türkiye'nin 1966 yılında İsrail'le ilişkilerini dondurma kararı vermesi ki bu çözümlememizde tepki kısmını ifâde etmektedir, hadisesi alınabilir. Türk Askerî İstihbaratı'ndan Sezai Orkunt 1966 senesinde İsrail askerîyesine

⁸⁸ Arı, s. 243–255.

⁸⁹ Gürpınar Bulut, **Türk Dış Politikasında Değişimin Bir Örneği: 1967 Arap- İsrail Savaşı**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi – Sayı 229, Ankara, 2008, s. 365.

⁹⁰ Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, **Orta Doğu ve Geleceği**, İstanbul 1992, s. 178

Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini, A.B.D.'nin Rum Ortodoks Kilisesi'nin İstanbul üzerinde târihi hak iddialarını desteklemesi sebebiyle dondurmak istediğini bildirmiştir. Bu durumda etki, Türkiye'nin A.B.D.'yle söz konusu mesele üzerinde bir diyalog zemini yaratmak için İsrail'le olan ilişkilerinden faydalanmak istemesidir.

2. İkinci örnek 1973 yılında Türkiye'nin Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Filistin Halkının tek temsilcisi olarak tanınması; 1975 yılında Siyonculuğu ırkçılıkla bir tutan B.M. kararı için olumlu oy kullanması ve 1979 senesinde Filistin Kurtuluş Örgütü'ne İstanbul'da büro açmasına müsaade etmesidir. Bunların hepsi 1973 senesinde yaşanan petrol bunalımı neticesinde Türk karar alıcıların petrolün, petrol ithal eden ülkelere karşı bir silâh olarak kullanılabilceğini düşünerek Arap dünyasının petrol kaynaklarından mümkün mertebe sorunsuz bir şekilde faydalanılması amacıyla verilmiş ve uygulanmış kararlardır. Bu örnekte etki petrol ihtiyacı ve bu ihtiyaca dayanan bir tehdit algılaması; tepkiyse, bu tehdit algılaması sebebiyle Arap dünyasıyla ilişkilerin geliştirilmesi için FKÖ'nün desteklenmesi ve BM'de İsrail'e karşı bazı kararların lehinde oy kullanılmasıdır.

3. Üçüncü örnek, İsrail'in 1980 yılında Kudüs'ün birleşik başkenti olduğunu açıklaması üzerine Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini 1981 senesinde azaltmasıdır. İlişkilerin azaltılması şeklinde tezahür eden tepkiye sebep olan etkilere biri, o dönemde Türkiye'yi idare eden askerî darbe yönetiminin çoğunluğu Müslüman olan halkın nazarında meşruiyet kazanmak ve yetkisinin desteklenmesini temin etmek; diğeri de bu ihtiyacın en iyi şekilde Arap dünyasından uzaklaşmadan yapılabileceği inancıdır.

4. Ele aldığımız dördüncü örnekteki tepkiler, 1987 yılında patlak veren İntifada üzerine Türkiye'nin Filistin tezlerine yönelik duygusallığının artırması; Filistin Devleti'ni 1988 senesinde tanınması ve İsrail'le askerî anlaşmasını durdurması şeklinde ortaya çıkarken, bu tepkiye sebep olan etki, anılan dönemde Türkiye'nin Arap dünyasıyla olan ticaret hacminin beş kat artmış olmasıdır.

5. İnceleyeceğimiz son örnek ise 2000 senesinde vukuu bulan İkinci İntifada'dır. İkinci İntifada üzerine Başbakan Erdoğan İsrail hükümetine, Filistinlilere karşı giriştiği eylemler ve uyguladığı politikalar sebebiyle sert eleştirilerde bulunmuş ve

Şaron hükümetini devlet terörü uygulamakla suçlamıştır. Bu tepkilere yol açan etki Erdoğan'ın kamuoyunu memnun ederek itibarını arttırmak isteğidir.⁹¹

Sonuç olarak 1967'ye kadar Türk Arap ilişkileri sarpa sarmış iken 1967'den sonra ekonomik, siyasal ya da kültürel anlamda bir iyileşmeye gidilmiştir. 1967 Arap İsrail Savaşının sonuçları, Kıbrıs sorununda artan bir yalnız kalma duygusunun hissedilmesi ve İslam ülkelerinin bu konudaki desteklerini harekete geçirme isteği, İslami eğilimli Milli Selamet Partisinin yükselişi gibi iç politik gelişmelerle bir araya gelmiştir. Tüm bunlar bu dengeli siyasette, Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler kurulması ve Filistin davasına daha büyük destek verilmesi lehinde aşamalı değişikliklere yol açmıştır.⁹² Hatta bununla ilgili Bulut Gürpınar'ın şu cümleleri bu dönemde Türkiye'nin nasıl bir gelgit yaşadığı, neden yön değiştirdiği konusunda bize ışık tutacaktır.

“Türkiye yön değiştirmiyordu, NATO'dan çıkmayı sorgulasa da harekete geçmiyor, İsrail'e karşı Arapların yanında yer alsaydı da BM ortamında İsrail'in güvenli sınırlara kavuşması gerektiğinin altını çiziyor, İsrail ile ilişkilerine devam ediyordu. Türkiye bu dönemde özellikle Kıbrıs bunalımının yarattığı etki ile Batı bloğu içinde yer almayı sorgulasa da sonuçta bulduğu çözüm 'görece özerk' politikalar izleyerek kendine yeni ilişki ağları oluşturmaktan öteye geçmiyor, belki bir anlamda geçemiyordu.⁹³

1967 Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin politikasında neden böyle bir değişiklik yaptığı konusu değişik görüşlerce farklı farklı yorumlanmıştır. Kimilerince bu durumun arka planında Kıbrıs sorununun yattığı düşünülmüş ve Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgili dostlara ihtiyacı olduğu biçiminde yorumlanmıştır. Kimi Arap aydınları tarafından da bu durum, Kıbrıs sorunuyla ilişkilendirildiği gibi bir de buna ek olarak ekonomik açıdan Araplara ihtiyaç duyulduğu biçiminde yorumlanmıştır. Ancak dönemin alınan kredileri incelendiğinde aslında bu dönemde Batı yandaşlığına ilişkin bir azalmanın olmadığı ortaya çıkacaktır. Çünkü Türkiye bu dönemde Batı'dan, eskisine oranla daha fazla kredi almıştır. Kendi içinde yaşadığı gelgitleri ise Türkiye'deki sol partilerin ABD düşmanlığı ve sağ partilerin Orta Doğu ülkeleriyle ortak din çatısı altında toplanması olarak değerlendirilebilmektedir.

⁹¹ Kona Gamze Güngörmüş, **1950 Sonrası Türk - İsrail İlişkileri**, <http://www.ulusales.net/Detay.asp?yazar=40&yz=844>

⁹² Aykan M. B., **The Palestinian Questions in Turkish Foreign Policy from the 1950sto the 1980s**, *International Journal of Middle East Studies* , 1993, s. 25.

⁹³ Gürpınar, s. 367.

Ama sebep ne olursa olsun Türklerle Araplar arasında çok ciddi problemler hiçbir zaman yaşanmamış var olan problemler de çözülemeyecek boyutlara ulaşmamıştır. Türkiye Arapların hiçbir zaman iç işlerine karışmamış onların aralarında olan sorunlara karşı tarafsız kalmıştır. Arapların Batı ile yaşadığı sorunlarda da tarafsız olmaya çalışmış ancak özellikle Filistin sorununda Arapların yanında yer almıştır. Ancak Araplar, Türklerin onlara gösterdiği bu tavrı Türklere Kıbrıs olayında gösterememiştir. Türkiye İslam ülkeleri içinde laikliği benimsemiş tek ülke olsa da hiçbir zaman bu yönüyle Arap ülkelerinin karşısına çıkmamıştır.⁹⁴

3. 3. Arap İsrail Savaşları

Sorunun kaynağını teşkil eden İsrailin kurulması ile birlikte artık Orta doğu kanın, göz yaşı'nın eksik olmadığı bir döneme girmiştir. Bu dönem ile birlikte savaşlar başlamış, sırasıyla bölgede güç çekişmesi sonucu meydana gelen savaşları ele alıp inceleyeceğiz.

3. 3. 1. 1948 Savaşı

Arap Dünyasının kargaşası, İngiltere'nin maddi olanaksızlıklar içine girmiş olması, Yahudilerin hız kazandırdığı terör olayları ve Amerika'nın da Yahudi Devleti'nin kurulmasını istemesi ve tarafların ortak noktada buluşamaması durumun 1947'de Birleşmiş Milletler Örgütüne gitmesine neden olmuştur. Birleşmiş Milletler bu konuya ilişkin bir taksim planı⁹⁵ hazırlamıştır.

BM Filistin Özel Komitesi'nin (UNSCOP) yürüttüğü çalışmalar sırasında iki görüş ortaya çıkmıştı: Azınlık Planı ve Çoğunluk Planı. Çoğunluk Planı, Filistin'in Arap Devleti, Yahudi devleti ve Kudüs bölgesi olmak üzere üç ayrı bölgeye taksim edilmesini; Azınlık Planı ise Kudüs'ün başkent olduğu Arap ve Yahudi devletlerinden oluşan bağımsız bir Filistin Federal Devleti'ni destekliyordu. İngiltere, bu görüşler

⁹⁴Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, **Orta Doğu ve Geleceği**, İstanbul 1992, s. 178-194

⁹⁵ Taksim Planı: 2. Dünya Savaşının sonrasında Yahudiler İngiltere üzerinde baskı kurarak Filistin'in geleceğine yönelik sorunların çözümlenmesini ister. İngiltere de bu görevi BM'e devreder. Bunun sonucunda BM bir rapor hazırlar ve bu rapora göre Filistin'de manda yönetimi en kısa zamanda sona erdirilecek ve bağımsızlığı tanınacaktır. Oy çokluğu ile kabul edilen raporda, Filistin'in, aralarında ekonomik birlik bulunan bağımsız Arap ve Yahudi Devletine bölünmesi ve Kudüs'ün uluslararası kontrole bırakılması önerilir. ABD ve SSCB bu paylaşımı kabul eder. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kürkçüoğlu, s. 20

karşısında bir tavır sergilemezken Yahudiler, her ne kadar yeterli bulmasa da çoğunluk planını destekliyordu. Öte yandan, Araplar ise Filistin topraklarında tek bir bağımsız Arap Devleti kurulmasını talep ediyordu. Rusya ve ABD ise taksim planına destek veriyordu. Truman, 11 Ekim 1947’de taksime rağmen destek vermiş, hatta diğer uluslara da desteklemeleri için baskı yapmaya başlamıştı. BM Genel Kurulunda 29 Kasım 1947 günü yapılan oylamada, Çoğunluk Planı, 13 ret, 10 çekimsiz oya karşılık 33 oyla kabul edildi. İsrail’in kurulmasında ABD’nin açık desteğinin yanında, Stalin’in de büyük desteği olmuştu.⁹⁶

Bu karar Arap ülkelerinde tepki görür ve böylece Filistin’de Arap ve Yahudiler arasındaki çatışmaların boyutunu arttırır. Güvenlik Konseyinin görüşmeleri de sonuç vermeyince 14 Mayıs 1948’de İngiltere Filistin’deki manda yönetimini çeker ve aynı gün İsrail Devletinin kuruluşu ilan edilir. İsrail Devleti, 1948 yılında, Birleşmiş Milletlerin Kasım 1947 tarih ve 181 sayılı Genel Kurul kararına (UN Partition Plan) dayanarak kurulur. 1948 yılına kadar Yahudiler bir yandan anti-semitizmle mücadele etmiş bir taraftan da ulus devlet olabilmek için çalışmışlardır. Bu süreçte de yaşadıkları en büyük sıkıntı yer sorunudur. İngilizlerin 1948’de Filistin’den çekilmesinden ve Manda yönetiminin sona ermesiyle, Yahudiler, BM’nin kendilerine verdiği toprakların üçte biri kadar daha toprak işgal ederek 14 Mayıs 1948’de İsrail Devleti’nin Kuruluş Deklarasyonu’nu yayınladı ve İsrail Devleti’nin kuruluşu açıklandı.

İsrail Devleti’nin kurulmasının, Amerika’nın ve Sovyetlerin bunu resmen tanımasının üzerine, Mısır, Ürdün, Lübnan, Irak, Suriye ve Suudi Arabistan’la İsrail arasında bir savaş gerçekleşir. İsrail’in yaptığı savunma sonucunda savaş Arapların aleyhine dönüşmüştür.

İngiliz kuvvetleri Filistin’den çekildikçe yerini Yahudilere terk ediyordu. Bunun üzerine Arap Devletleri, 17 Aralık 1947’de almış oldukları ‘taksime karşı savaşa gitmek’ kararı uyarınca, İsrail’e savaş ilan ettiler ve 15 Mayıs 1948’de Filistin’e girdiler. 9 Temmuz 1948’de Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’nin etkisiyle, Araplar ile Yahudiler arasında ilk mütareke yapıldı. Ancak hemen arkasından savaş

⁹⁶ Özden Hakan, **Dünden Bugüne Orta Doğu Sorunu**,
http://www.avrasyademokrasi.org/dunden_bugune_ortadoğu_hozden.html

yeniden başladı. Bundan sonra Birleşmiş Milletler arabuluculuk görevini yükledi ve çarpışmalar güçlkle durdurulabildi.⁹⁷

İsrail devleti kurulmadan yapılan sistematik katliamlar yüzünden, ilk etapta yaklaşık 800 bin Filistinli yerinden edilmiştir. Zamanla bu rakam gittikçe artmıştır. UNRWA'nın 31 Aralık 2007 kayıtlarına göre, Ürdün'de 1.903.490, Suriye'de 451.467, Batı Şeria'da 745.776, Lübnan'da 415.962, Gazze Şeridinde 1.048.125 olmak üzere toplam 4.5 milyon Filistinli mülteci vardır.

BM, Arap mültecilerinin durumuna ve Kudüs'e uluslararası statünün verilmesine yönelik görüşmeleri gerçekleştirmiş olsa da bu konuda net bir sonuca ulaşamamıştır. Tarihe 1948 Arap-İsrail Savaşı olarak geçen bu savaş sonucunda, İsrail Devleti kurulmuş olur ve İsrail Devleti'nin sınırları da böylece belirlenir. Ancak Arap Devletleri bunu hiçbir zaman kabullenmek istememiş bunu bir oldu bitti olarak görmüştür.

Sonuç olarak, Yahudiler, Filistin topraklarının yaklaşık %80'ini ve Kudüs'ün yarısını ele geçirmiş oldu. Ayrıca, pek çok devlet tarafından tanınan İsrail, 11 Mayıs 1949'da BM üyeliğine de kabul edildi. "1950 Geri Dönme Yasası" ile dünyanın her yerindeki Yahudilere İsrail'in kapıları açılmış ve 1952'de çıkan vatandaşlık yasasıyla Yahudi vatandaşı olmak hakkı verilmişti.⁹⁸ 1948 savaşı tarihe ilk Arap-İsrail Savaşı olarak girmesine karşın son savaş olmamış, bundan sonraki savaşların temelini oluşturmuştur.

3. 3. 2. Süveyş Krizi

1956 yılı Süveyş krizinin sebep ve gelişmeleri 2. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan soğuk savaş dönemine kadar dayanmaktadır. Bununla beraber; Süveyş Krizi Orta Doğu petrolünün üretimini ve dağıtım yollarını etkileyen dönemin en önemli gelişmelerindendir. Kriz döneminde Süveyş Kanalı ve Iraq Petroleum Company boru

⁹⁷ Uçarol , s. 693.

⁹⁸ Özden Hakan, **Dünden Bugüne Orta Doğu Sorunu**,
http://www.avrasyademokrasi.org/dunden_bugune_ortadoğu_hozden.html

hattı kapalı kalmıştır. Boru hattının kapatılması Orta Doğu petroleri ve dünya petrol piyasası açısından önemli sonuçlar doğurmuştur.⁹⁹

Öncelikle Süveyş Kanalı'nın genel durumunu ele almak faydalı olacaktır. Süveyş Kanalı 17 Kasım 1869 yılında dünya deniz ticaretine açılmıştır ve yapımı Fransız bir şirkete aittir. Kanalın açılışından itibaren “kanaldan serbest geçiş” prensibi uygulamaya konmuştur. Mısır Hükümetinin de hisselerinin olduğu bu kanalı, açılışından itibaren Fransızlar işletmektedirler. Ancak 1875 yılında Mısır Devleti, mali kriz yaşamasıyla bu hisseleri İngiltere'ye satmıştır. Bu tarihten itibaren Süveyş Kanalı'nı, Fransız-İngiliz ortaklı şirket işletmeye başlamıştır.

İngiltere'nin 1882 yılında Mısırı işgal etmesiyle birlikte Süveyş Kanalı üzerindeki etkinliği ve kontrolü daha da arttırmıştı. Bu işgalin yarattığı uluslararası tedirginlikten dolayı İstanbul'da 1888 yılında uluslararası bir anlaşma imzalanmıştır. İstanbul Anlaşmasına göre Süveyş Kanalı, savaşta ve barışta uluslararası bütün ticaret ve savaş gemilerine açık olacaktır.

2. Dünya Savaşı esnasında, İngiltere 1936 yılında Mısır'la imzaladığı ittifak anlaşmasına dayanarak, Mısır'a askerî yığınakta bulunmuş ancak savaş bittikten sonra da Rusya'nın bölge üzerindeki baskılarından dolayı askerî yığınağı çekmeye yanaşmamıştır.

İngiltere'nin Mısır'dan askerlerini çekmemesi hem dönemin Mısır hükümeti tarafından hem de halkı tarafından büyük tepkiyle karşılanmaktadır. En nihayetinde; 1945 senesinde Mısır ve İngiltere arasında görüşmelere başlanmış ve 1949 yılı Eylül ayına kadar İngiltere Mısır'dan askerî yığınağını kademeli olarak çekmeyi kabul etmiştir. Ancak bu çerçevede Mısır ve İngiltere'nin ortak yönetiminde olan Sudan'ın bağımsızlık meselesi sebebiyle, Mısır varılan antlaşmayı tanımayarak Süveyş Kanalı meselesini ve Sudan meselesini Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine taşımıştır. Birleşmiş Milletler Konseyi bu meseleleri gündemine almış olmasına rağmen herhangi bir sonuç çıkmamıştır.

⁹⁹ Gürel S.Şükrü, **Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1979, s.91.

İngiltere Süveyş Kanalındaki gücünü kaybetmemek adına; Türkiye Fransa ve Amerika'nın da dâhil olduğu "Orta Doğu Komutanlığı" adı altında askerî bir ittifak kurma yoluna gitmiştir.¹⁰⁰ Bu ittifakın 13 Ekim 1951 yılında Mısır Hükümetine verdiği notaya göre; Orta Doğu'nun savunması için bu dört devlet ile Mısır, Orta Doğu Komutanlığı denen müşterek bir kuvvet teşkil edeceklerdi. Bu kuvvet, Süveyş Kanalı bölgesinde bulunacaktı. İngiltere, bu kuvvetin emrine vereceği kuvvetlerinin dışında, Mısır'da bulunan bütün kuvvetlerini geri çekecekti.

Bu nota karşısında Mısır Hükümeti 15 Ekim 1951 tarihinde İngiltere ile aralarında yapılmış olan 1936 tarihli ve 1899 tarihli anlaşmaları feshetmiştir. Bu tarihten itibaren Mısır iç siyasetinde ciddi çalkantılar yaşanmıştır. Bu çalkantılı dönemin istikrara kavuşabilmesi adına, Süveyş Kanalı meselesinde daha yumuşak bir politika izlemiştir.

1954 yılında İngiltere ve Mısır arasında imzalanan anlaşmaya göre; İngiltere, Mısır topraklarından 20 ay içinde çekilecektir.

Bu dönem içerisinde Mısır başta olmak üzere birçok Arap ülkesinin tepkisini çeken Bağdat Paketi'nin imzalanması, 1955 yılında Amerika ve İngiltere'den silah satın almak isteyen Mısır'ın taleplerinin olumlu sonuçlanmaması Mısır Hükümetini Sovyetlere itmiştir. Ayrıca Mısır Hükümetinin çok önem verdiği Avsan Barajı projesine Amerikan Senatosu'ndan kredi izni çıkmaması, Mısır'ın sert tepkilerine neden olmuştur. Mısır Lideri Nasır 1956 yılında Süveyş Kanalı İşletmesini millileştirdiğini ilan eder.

Fransa ve İngiltere Mısır Lideri Nasır'ın bu tutumu karşısında İsrail'le de bir ittifak yaparak Mısır'a karşı saldırıya geçmişlerdir. Ancak bu saldırı karşısında Sovyetlerin tehditkâr girişimleri ve Amerika'nın ağır baskıları sonucu Mart 1957 tarihinde Süveyş Kanalı tekrar dünya deniz trafiğine açılır.

Savaş sonucunda; askerî olarak Mısır Hükümeti ciddi bir hezimete uğramış ancak siyasî sonuçları açısından bunun tam aksi yönde gelişmiştir.

¹⁰⁰ Kürkçüoğlu, s. 33

Sovyetlerin Mısır'a silah temini ve Süveyş Kanalı Savaşında Batılı devletlere karşı tehditkâr müdahalesiyle Orta Doğu'da prestij kazanmasını sağlamıştır.

İngiltere ve Amerika arasındaki ilişkilerde Süveyş Kanalı Savaşı nedeniyle bir soğukluk yaşanmasıyla beraber "Eisenhower Doktrini" ile Amerika Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa'nın yerini almaya başlamıştır.

Süveyş Kanalı Savaşı bundan sonra, Amerika ve Sovyetlerin Orta Doğu üzerinde rekabet, çatışma ve güç mücadelesine girmelerine zemin hazırlamıştır.¹⁰¹

3. 3. 3. Altı Gün Savaşları

5 Haziran 1967 tarihinde, ilk olarak İsrail'in saldırısıyla başlayan bu savaş, Orta Doğu için oldukça önem teşkil etmektedir. Çünkü bu savaş sonrasında kazanan İsrail, topraklarını genişletmiş ve Arap- İsrail sorununu çözülmesi güç bir duruma getirmiştir. Bu savaşın nedenleri arasında Mısır lideri Nasır'ın İsrail'i yenerek saygınlığını artırmak istemesi, Sovyetlerin sağladığı mühimmata güvenerek Arapları, kazanacakları konusunda tahrik etmesi, Amerika'nın Vietnam'la uğraşmasından kaynaklı İsrail'in arkasında yer alamayacak olması sayılabilir. Ancak asıl neden; Filistinlilerin kendi topraklarına yerleşmek istemesine ve o topraklarda yaşayan Yahudilerin de Filistinli sayılması gerektiği düşüncesine sahip olmalarına dayanmaktadır. Bu tutum, İsrail Devleti'ni geçersiz saymaktadır. Savaş altı gün sürmüştür. Bu altı gün boyunca İsrail Devleti Şam'a kadar ulaşmış ve durum SSCB müdahalesi ile sona ermiştir. Sovyetler, Amerika'dan İsrail'i durdurmasını istemiş ancak yine de savaş Arapların tam olarak hezimetle uğraması ile son bulmuştur.

1967 Savaşının ilk sonucu, Orta Doğu'nun veya daha belirgin ifadesiyle Arap-İsrail çatışmasının dünyanın en aktüel sorunu haline gelmesidir. Haziran 1967 Savaşından bir yıl kadar sonra Vietnam Savaşının da barış masasına intikaliyle dünyanın dikkati tamamen Orta Doğu'ya yönelmiş olmaktadır. Orta Doğu, adeta XX. Yüzyılın Balkanları haline gelmiştir.¹⁰²

¹⁰¹ Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948-1988**, s. 171

¹⁰² Kürkcüoğlu, s. 149

Altı Gün Savaşı, genel anlamda Filistin meselesini daha da içinden çıkılmaz bir duruma sokmuştur. Sorun, sadece İsrail'in ortadan kaldırılması, sınırları ve mülteciler değil bunlara ek olarak; artık, Arap topraklarının çoğunu ele geçirmiş olan bir İsrail ortaya çıkmasıdır. Bu yerlerin geri verilmesi, Kudüs'ün statüsü, Batı Şeria'nın durumu ve sayıları giderek artan mülteci sorunu çözüm bekleyen sorunlar arasındadır. Bu tarihten sonra, Orta Doğu sorunu uluslararası platforma taşınmış, ABD ve SSCB başta olmak üzere bölge dışı güçler daha fazla ilgilenmek durumunda kalmışlardır.¹⁰³

O güne kadar kabul görmeyen bir İsrail olgusu, artık Araplar için varlığını kabul ettirmiş ve bir gerçek halini almıştır. 1948 Savaşı'yla kaybedilen toprakların yanı sıra, birçok Arap ülkesi de toprak kaybetmiştir. 1967 Savaşı'ndan önce asıl hedefleri İsrail'i ortadan kaldırmak olan Arap Devletlerinin, artık amacı kaybedilen topraklarını geri almak olmuştur. Her ne kadar, BM'nin 1967'de alınan 242 sayılı kararı, ele geçirilen toprakların İsrail tarafından iadesi öngörülse de, İsrail, bu ve bundan sonraki BM kararlarına uymayacağını tekrar etmiştir.¹⁰⁴

1967 Savaşı'nın diğer bir sonucu da, İsrail Devleti'nin artık sayıları yaklaşık bir milyona varan bir Filistinli halkı barındırır hale gelmesi olmuştur. Binlerce Filistinliyi sınırlarından transfer eden İsrail, artık Filistin gerçeğini ortadan kaldırma yoluna gidecektir. Diğer taraftan, savaş, dengelerin çok hızlı değiştiği Orta Doğu'daki ülkelerin arasındaki ilişkileri de etkilemiş, önceden çatışma içinde olan Arap ülkeleri artık sorunları çözmek ve daha fazla işbirliği yapmak gerektiğinin farkına varmışlardır.¹⁰⁵

Bu yenilgi sonrasında Araplar büyük bir silah ve toprak kaybına uğramıştır. Bu savaşın yansımaları günümüze dek kendini göstermektedir.

1967 Arap- İsrail Savaşından hemen önce Irak, S. Arabistan, Libya, Kuveyt, Cezayir, BAC, Bahreyn, Katar, Abu Dabi, Lübnan ve Suriye'nin temsilcileri toplanmış ve bu toplantıdan sonra Arap Devletlerine karşı saldırgan tavır sergileyen İsrail'e ve ona yardım eden ülkelere (ABD ve İngiltere) petrol ambargosu uygulaması kararı

¹⁰³ Arı Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, s.321

¹⁰⁴ Aras Bülent, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, s. 24.

¹⁰⁵ Özden Hakan, **Dünden Bugüne Orta Doğu Sorunu**,
http://www.avrasyademokrasi.org/dunden_bugune_ortadoğu_hozden.html

almışlardır. Ancak bu ambargonun yarardan çok zarara neden olduğu saptanınca ambargo kaldırılır. Bu nedenle petrolün siyasi bir araç olarak kullanılmaya başlama girişimi sonuç vermemiştir. Bu ambargodan en çok yararlanan da İran ve Venezuela olmuştur. Çünkü ambargo sırasında onlar üretimlerini artırmışlar, pazardaki payları da bunu doğru orantılı olarak artırmıştır. Ayrıca bu dönemde Süveyş Kanalı'nın tümüyle ulaşımına kapanması da petrol üretiminin coğrafi dağılımı açısından önem arz etmiştir.¹⁰⁶

Petrolde kaynaklanan ambargo sonucunda, S. Arabistan ve Libya'nın petrol'den elde ettikleri gelirin düşmesine neden olunca bu durum, S. Arabistan, Libya, Kuveyt ve diğer Arap ülkelerinin İsrail'e karşı petrolü kullanmalarından tedirgin oldukları için toplanmalarına ve bu toplantıdan sonra Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütünü (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries – OAPEC) kurulmalarına neden olmuştur. OAPEC, OPEC'in karışık yapısından kaynaklı Arap ülkelerinin kendilerini ilgilendiren konularda, kendi ortak politikalarını belirleyebilmek için kurdukları bir organizasyondur.

1973 Arap İsrail Savaşı'na gelinceye dek, OAPEC çerçevesinde yalnızca ekonomik işbirliği konusunda çalışmalar yapılmış ve bir Arap tanker filosunun kurulması, bir tersane tasarımı ve ortak bir petrol şirketinin kurulması söz konusu edilmiştir. 1973'teki Arap Petrol ambargosunun yürütülmesinde ise OAPEC'in önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Ancak 1973 sonbaharına gelinceye dek, Arap Devletlerinin petrolleri ile ilgili tutumlarını giderek siyasallaştırmaları bunda başlıca etken olmuştur.¹⁰⁷

3. 3. 4. Yom Kippur Savaşı

6 Ekim 1973 tarihinde Mısır'ın Sina cephesine yaptığı sürpriz saldırıyla başlayan Arap-İsrail Savaşı, İsrail'in kutsal ayı olan Yom Kippur'a, Müslümanların da Ramazan ayına denk gelmesinden dolayı "Yom Kippur Savaşı" adını almıştır.

1973 Arap-İsrail Savaşı, bu tarihten önce yapılmış diğer savaflara oranla önemli farklar arz etmektedir. Fahir Armaoğlu'nun tespitlerine göre bu farkların ilki;

¹⁰⁶ Gürel, s. 119.

¹⁰⁷ Gürel, s. 124.

Mısır tarafından başlatılan bu savaşın temel amacı; artık daha öncekilerde olduğu gibi, İsrail'in haritadan silinmesi değil, savaşa katılan bütün Arap ülkeleri için, 1967 Savaşında kaybedilen ve İsrail'e kaptırılan toprakların geri alınmasıdır. Bu amaç, bugüne kadar da devam edeceği için; bu savaş, Arap-İsrail meselesinde bize dönüm noktası teşkil etmiş olmaktadır. İkincisi; 1956 ve 1967 savaşlarına nazaran, 1973 Savaşının en büyük farklılığı, İsrail'in değil, bu sefer Mısır ve Suriye'nin, yani Arapların bir "sürpriz saldırı" ile savaşa başlamasıdır. Bu sürprizin neticesi ise, bilhassa Mısır'ın bu savaşta daha başarılı askerî harekâta bulunmasıdır.¹⁰⁸

Savaş öncesi gelişmelere bakıldığında; Mısır 1967 Savaşı'nın ardından 1969 tarihinde silahlanmaya giderek İsrail'i yıpratma savaşına girişmiştir. Bu dönemde, İsrail ve Mısır birbirlerinin güvenlik bölgelerine hem hava harekâtı hem de kara harekâtları düzenlemektedir. Ancak; her iki tarafta büyük kayıplar vermiştir. Neticede; 7 Ağustos 1970 tarihinde Amerika'nın arabuluculuğu ile yeni bir ateşkes kabul edilmiştir.

Eylül 1970 tarihinde Mısır Başkanı Nasır'ın vefatı üzerine yerine Nasır kadar nüfuz sahibi olmayan ve tanınmayan Enver Sedat'ın geçmesi ve Suriye'de ılımlı olarak bilinen Hafız Esat Grubunun iktidara gelmesi bu dönemin önemli gelişmelerindendir.

Mısır Başkanı Enver Sedat, ülkesinde ve bölgede iktidarını ve saygınlığını güçlendirebilmek adına İsrail'le Süveyş Kanalı'nın tekrar uluslararası deniz trafiğine açılması için bir anlaşma yoluna gitmiştir. Ancak; Mısır'ın bu teklifi İsrail tarafından reddedilmiştir. İsrail'in anlaşmaya yanaşmaması, Mısır'ı savaş kararı almaya itmiştir. Savaşa girmeden önce Rusya'dan silah talebinde bulunmuş ancak bu talebi Rusya tarafından olumlu karşılanmamıştır. Enver Sedat bunun üzerine; 17 Temmuz 1972 tarihinden itibaren Sovyet uzman ve danışmanlarını ülkeden çıkarmış; akabinde her iki devlet de elçilerini geri çekmişlerdir.

Bu gelişmeler, Sovyetlerin Orta Doğu'daki prestijinin kaybolması anlamını taşımaktadır. Bu nedenle; 1973 tarihinde Sovyetlerin adım atmasıyla Mısır'la tekrar anlaşma yoluna gitmişlerdir. Anlaşmaya göre; Sovyetler Mısır'a istediği silah desteğini gerçekleştirecekti.¹⁰⁹

6 Ekim 1973 tarihinde başlayan savaş; tarafların, Güvenlik Konseyinin 22 Ekim 1973 tarihli 338 sayılı kararını kabulüyle, durdurulmuştur. Bu karar, tarafları ateşkes ve 242 sayılı kararı uygulamaya davet etmektedir. 242 sayılı karar, İsrail'in

¹⁰⁸ Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**, s.320

¹⁰⁹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul 1996, s. 715-718

1967 tarihinde işgal ettiği topraklardan çekilmesini içermekte; bundan dolayı bu kararın kabulü Araplara verilmiş bir taviz olarak görülmektedir.

Ancak; İsrail ateşkesin hemen ertesi günü yine çatışmaları başlatmış, bunun üzerine Güvenlik Konseyinin taraflar arasında Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin konulmasına ilişkin 25 Ekim 1973 tarihli 340 sayılı kararı kabul edilmiştir.

Dönemin Amerika Dışişleri Bakanı, savaştan sonra bölgede barışı sağlamak adına, İsrail ve Arap ülkeleri arasında mekik diplomasisi uygulamıştır. Öncelikle, Mısır ve İsrail arasında 18 Ocak 1974 tarihinde “101 Klm Anlaşması” olarak da bilinen ve İsrail’in belirli ölçüde Sina’dan çekilmesini sağlayan bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma sayesinde 1967 yılından bu yana kopuk olan Amerika ve Mısır arasındaki diplomatik ilişkiler tekrar kurulur. Suriye ile de aynı mekik diplomasisini sürdüren Amerika, bu tarihten itibaren genel itibariyle Arap Devletleriyle olan ilişkilerini tekrar kurmayı başarmıştır. Amerika 101 Klm Anlaşmasından sonra da İsrail ve Mısır arasında mekik diplomasisine devam ederek ikinci bir İsrail Mısır Anlaşmasının imzalanmasını sağlamıştır. 1 Eylül 1975 tarihinde imzalanan bu anlaşma ile Mısır hem de İsrail kendi cephelerinde büyük kazançlar elde etmişlerdir.

Mısır, savunması çok önemli olan Mitla ve Gidi geçitlerini ele geçirmiş, İsrail ise verdiği bu tavizler neticesinde Amerika’dan hem ekonomik yardım almış hem de askerî erken uyarı sisteminde Amerika’dan faydalanmayı garantilemiştir. Amerika’nın mekik diplomasisi sonucunda; İsrail ve Suriye arasında da 31 Mayıs 1974 tarihinde bir barış anlaşması imzalanmıştır.¹¹⁰

3. 3. 5. Lübnan’ın İşgali

İsrail’in 1982 Haziran’ında Lübnan’ı işgal etmesi yeni bir süreci beraberinde getirmektedir. Çünkü bu durum İsrail’in Filistin dışında başka bir Arap ülkesine saldırması anlamına gelirdi ki bu da yeni bir politik döneme imza atmak demektir. Bu işgali planlayan; bir dönem terörist eylemleriyle tanınmış, değişimci, Siyonist, milliyetçi Begin’dir. Begin Şeria’nın tamamını içine alan Büyük İsrail’i hedeflemiştir. Böylece göreve geldiğinde ilkin, dönemin Savunma Bakanı Ariel Şaron ile birlikte

¹¹⁰Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**, s. 330-355

çalışmalara başlamış, ilk olarak da Golan'ı ilhak etmiştir.¹¹¹ Begin ve Ariel Şaron Lübnan'ı işgal etmeden önce bunu yapacağını sinyali verirken bir dizi kışkırtıcı eylemde bulunmuştur. 21 Nisan'da Beyrut'un güneyindeki FKÖ merkezlerini bombalamak için süregelen ateşkes antlaşmasını bozmuştur. Tam bu sırada bir İsrail askerinin kullandığı araçla birlikte mayına çarparak ölmesi, İsrail için misilleme yapacak bir kozu eline geçirmesi anlamına gelmiştir. Ayrıca İsrail, 1978'de Güney Lübnan'ı işgal ettiğinde, Litani Operasyonu'nda istediğini elde edememenin yani Lübnan'da FKÖ'yü bitirememenin ezikliğini de yaşadığından daha kapsamlı bir operasyon yapmak için çalışmalara başlamıştır. Bunu ilk olarak 1982'de Galilee Barış Operasyonu adı ile Lübnan sınırından girmeye başlayarak ortaya koymuştur.

11 Haziran'da Beyrut'u kuşatarak bombardımana başlamıştır. FKÖ oldukça direnmiş ancak Arafat, 27 Haziran'da bununla başa çıkmayacaklarını düşünüp Beyrut'tan ayrılmayı kabul etmiştir. Arafat karargâhını Suriye'ye kurmuş ve gerillaların bir kısmı Suriye'ye bir kısmı da diğer Arap ülkelerine yerleşmiş, gerillaların bu dağılma olayına Filistin diasporası adı verilmiştir.

1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi ve ardından FKÖ'nün Beyrut'tan çıkarılmasıyla FKÖ önderliğinin Tunus'a; silahlı kuvvetlerinin ise Yemen, Cezayir gibi Arap ülkelerine gönderilerek dağılması üzerine FKÖ Batı Şeria'ya ve Gazze'ye yönelik ilgisini kendini meşrulaştırma doğrultusunda arttırdı. FKÖ ve Arafat'ın Lübnan'dan ayrılıp Tunus'a yerleşmesi hareketi sadece bölmekle kalmayıp kendi topraklarından koparmış, mücadelenin uzağına düşürmüştü.¹¹²

Suriye bu olaya arabuluculuk yapmak istemiş ancak askerî açıdan aldığı zararlardan ötürü geri adım atmıştır. Bu olay dünya kamuoyunda olumsuz tepkiler alınca ABD, İsrail'in Lübnan'dan çekilmesi için olaya müdahale etmiş ve 21 Ağustos'tan itibaren İtalya ve Fransa ile birlikte Çok Uluslu Kuvvet oluşturmuş Beyrut'a gitmiştir. Buna rağmen Beyrut'ta yine mülteci kampları basılıp 700–800 kişi öldürülünce İsrail, ABD'nin baskısına, Şii terör örgütü Emel'in saldırılarına ve işin malî

¹¹¹ Cleveland William, **A History of the Modern Middle East, San Francisco**, Westview Pres, 1994, s. 347.

¹¹² Çubukçu Mete, **Bizim Filistin: Bir Direnişin Tarihçesi**, İstanbul: Metis Yayınları, 2002, s.69.

yüküne dayanamayarak Lübnan'dan çekilmiştir. Zaten FKÖ'yü bu ülkeden çıkarttığı için amacına ulaşmıştır.

Bundan sonra 1985'e kadar Lübnan'da bir sessizlik yaşanmış ancak 1985 ile 1990 yılları arasında yeni gelişmeler olmuştur. Bu yıllar arasında Lübnan topraklarında iç karışıklıklar, Hıristiyan Müslüman, Sünni Şii çatışmaları, el Fetih-Emel ile el Fetih Hizbullah mücadeleleri, İsrail saldırıları Lübnan'ın siyasî haritasını çizmektedir. Ancak bunların içinde en önemli olan dini terör örgütlerinin etkinliklerini artırmalarıdır. Bunların kimileri, Suriye yanlısı, Emel; ilerici sosyalist partisi yanlısı, Dürzi Milis Kuvvetleri; aşırı İslamcı ve Sünni, Tevhid; şii İslami-Cihad; Allah'ın partisi anlamına gelen Şii Hizbullah bunlar arasında sayılabilecek önemli örgütlerdir.

Bu örgütler arasında en derin mücadele 1986–1988 yılları arasında süren Emel ve Hizbullah arasında geçmiştir. 1989 yılında ise Lübnan'da Müslüman-Hıristiyan çatışmaları yoğun olarak yaşanmış, bu çatışmaların bitirilmesi için Troyka planı hazırlanmıştır. Bunun sonucunda sıkıntılar hafiflemiş ve Lübnan'da yine bir sessizlik dönemi başlamıştır.¹¹³1986'da ve 1989'da yaşanan bu iç savaşlar, büyük anlaşmazlıkların çıkmasına neden olmuştur. Bu anlaşmazlıkların sonucunda 22 Mayıs 1991'de Suriye ile Lübnan arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın sonucunda Suriye, Lübnan'ı bağımsız bir devlet olarak tanımıştır. Bağımsızlığını ilan eden Lübnan'da artık etnik grupların çatışmalarını önlemek, ülkede denetimi sağlamak yolunda çalışmalar yapılmaktadır.

¹¹³ Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.416-432.

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ORTA DOĞU'DA GÜÇ DENGESİ (1991'DEN GÜNÜMÜZE)

Tek kutuplu dünyanın ortaya çıkması ile birlikte İsrail-Filistin meselesinin çözümüne dönük arayışlar hız kazandı ve bu dönemde birçok görüşmeler yapıldı. Bu bölümde sırasıyla olaya müdahil olan dış ve iç aktörleri ve bu dönemde yaşanan gelişmeleri incelemeye çalışacağız.

4. 1. Dış Aktörler

Soğuk savaşın sona erip SSCB'nin tarih sahnesinden çekilmesi, AB'nin birlik olarak eksiklerini gidermeye başlaması ve ÇİN'in dünya siyasetinde ekonomisini büyütüp yeni bir aktör olmasıyla soruna müdahil dış aktörler de değişiklik oldu fakat asıl çıkar meselesi değişmedi. Günümüzedek büyük devletlerin bu dönemde mesele karşısında takındıkları tavırları anlatmaya çalışacağız.

4. 1. 1. ABD

2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası arenada önemli bir aktör olarak ortaya çıkan Amerika, soğuk savaş döneminin bitmesiyle Orta Doğu üzerinde yeni politikalar üretmiş ve bu politikalarını da üç ana başlıkta toplamıştır. Arap-İsrail barışı, çifte kuşatma ve siyasi ve ekonomik reformlara dayanan bu politikalar 1990'ların başında uygulanmıştır.

2001 yılına gelindiğinde George W. Bush yönetiminde Amerika, Orta Doğu politikasında değişikliklere gitmiş ve bu yeni politikayı uygulamaya koymuştur. Temelde yeni muhafazakârların etkisiyle “askerî güç ve ahlaki açıklık” çerçevesinde oluşturulan ve çevreleme politikasından “önleyici savaş” stratejisine kayan ABD politikası özellikle Irak Savaşı'nın gösterdiği üzere başarısızlıkla sonuçlanmış, ABD'nin bölgedeki rolünü zayıflatmıştır.

Soğuk Savaş sonrası Irak lideri Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez Krizi, Orta Doğu'ya ilişkin uluslararası birçok parametrenin değişmesine neden olmuştur. Irak'ın Körfez Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması, Orta Doğu'daki birçok ülkenin kaderini etkilemiştir. Körfez Savaşı'nda Irak'a destek veren Filistin hem bu destekten

dolayı hem de savaşın getirdiği ekonomik zorluklardan dolayı olumsuz yönde etkilenmiştir. Suriye'nin Irak yönetimine karşı olması krizden yara almadan çıkmasını sağlamıştır. İran açısından bakıldığında da Irak'ın yenilgisi olumlu yönde algılanırken bölgeye Amerika'nın etkisinin yerleşmesinden de bir o kadar rahatsızlık duymuştur. İsrail ise Irak yönetiminin bölgede güç kaybetmesini kendi lehine olan bir durum olarak değerlendirmiştir.

Bu gelişmeler doğrultusunda Amerika Orta Doğu üzerinde yeni bir düzen oluşturmak ve başat aktör rolünü kaybetmemek için yeni politikalar geliştirmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz bu politikaların en önemli boyutunu Arap-İsrail barış süreci oluşturmaktadır. Amerika uluslararası arenada elde ettiği desteği sürdürebilmek ve bölgede tam anlamıyla istediği düzeni kurabilmek için Arap-İsrail sorununun bir an önce çözülmesinden yana stratejiler geliştirmiştir. Bu amaçla 1991 yılında Madrid Konferansı toplanır. İkili ve ayrıca çok taraflı görüşmeler şeklinde yapılan bu konferans, tarafların anlaşmazlığından dolayı kısa sürede tıkanmıştır. Amerika ayrıca Norveç arabuluculuğunda Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile İsrail İşçi Partisi hükümeti arasında varılan ve İlkeler Bilgesi olarak adlandırılan çerçeve anlaşmasını ve başlayan süreci desteklemeye başlamıştır. Bu arada Madrid çerçevesinde süren görüşmelerin ilerlemesine de çalışmıştır.

Amerika'nın uyguladığı politikanın diğer bir unsuru Çifte Kuşatma stratejisidir. Bu politika, Orta Doğu'da Amerika liderliğindeki yeni düzene karşı olan Irak ve İran'ın bölgede tecrit edilmesini sağlamaktır. Irak'ın tecridi Körfez Savaşı sonrasında yine BM şemsiyesinde Irak'a dayatılan politikalar yoluyla gerçekleştirildi.

Amerika'nın Orta Doğu politikasındaki siyasi ve ekonomik reform stratejisi her ne kadar uygulamaya sokuldu ise de kısa sürede bu politikadan vazgeçtiği görülmektedir. 2000 yılından itibaren gelişen olaylar sonucunda barış süreci tamamen durmuştur.

Ocak 2001 tarihinde göreve başlayan George W. Bush yönetiminde görevli olan yeni muhafazakârların ideolojilerine göre, Orta Doğu politikası şekillenmiştir. Yeni muhafazakârlar, Orta Doğu'da Amerika'nın liderliğini kurmak ve güçlendirmek için,

gerektiğinde büyük askerî gücün kullanmasından yanaydılar. Ayrıca, “askerî güç ve ahlâkî açıklık” politikası uygulanmasını da istemektedirler.

Bu ideolojinin savunucuları Amerika’da yaşanan 11 Eylül olayından sonra hem Amerika yönetiminden hem de kamuoyundan tam destek görmüştür. Amerika hegemonyasının oluşturulması için “önleyici savaş” (*preventive war*) stratejisi geliştirilmiştir.

Orta Doğu’nun, dünya petrol rezervlerinin yüzde 60’ından fazlasını barındırması, Orta Doğu ülkelerinin bir kısmının Amerika hegemonyasına direnmesi (Irak ve İran) Amerika’nın Orta Doğu projesini çıkmaza sokmaktadır. Bu koşullarda Amerika Orta Doğu politikasında radikal değişikliklere gitmiştir. Kamuoyunu da arkasına alarak Orta Doğu’da istikrarsızlık kaynağı olarak gördüğü ülkelere karşı politikasını sertleştirmiştir. 11 Eylül olaylarından sonra devreye giren bu politika çerçevesinde Irak’a savaş açmıştır. Ayrıca Bush yönetimi Arap-İsrail çatışmasını İsrail’deki Filistin terör sorunu olarak gören bir yaklaşım izlemiş ve bu dönemde Suriye’yi izole etme politikası gütmüştür.

Amerika’nın son dönem Orta Doğu politikasını oluşturan en önemli proje “Büyük Orta Doğu Projesi”dir. Bu proje, yeni dünya düzeninin oluşturulmasının önündeki en büyük tehdit olan terör ve kitle imha silahlarının yok edilmesini hedefleyen, çok boyutlu bölgesel bir girişimdir. BOP ile Orta Doğu ve çevresinde bulunan ülkelerde demokrasinin oluşturulması, siyasî, iktisadî ve toplumsal yapının reformlar ve demokrasiyle değiştirilmesi, terörün ortadan kaldırılması, ekonomik ilişkilerin arttırılarak bölgenin istikrara kavuşturulması hedef alınmıştır.

Büyük Orta Doğu Projesi terimini ilk olarak Amerika’nın ünlü düşünür ve tarihçisi Bernard Lewis kullanmıştır.

Geniş Orta Doğu Porojesi 6 Şubat 2003 tarihinde ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney’nin Davos’ta yaptığı konuşmayla resmen açıklanmıştır. Cheney’nin Davos’ta genel hatlarıyla ortaya koyduğu Proje “özgürlüklerin geliştirilmesi yoluyla şiddetin yok edilmesi” cümlesiyle özetlenmiştir. Projenin Kuzey Afrika’dan Arap Yarımadasına Güney Asya’dan Orta Asya’ya kadar İslam coğrafyasında

demokratikleşmeyi, ekonomide liberalleşmeyi ve modernizasyonu hedeflediği söylenmektedir. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı William J. Burns'a göre, projenin başarılı olabilmesi için kıtalararası işbirliği gerekmektedir. Projenin uygulanması sonucunda, 2025 tarihine kadar, bölgede öngörülen tehlikeler ortadan kaldırılabilecektir. Bölgede Amerika'yı endişelendiren en önemli gelişmeler ise politik ve siyasi krizlerin yaşanması, yöneticilerin hukuksal olarak tartışılır konuma düşmesi, yöneticilere karşı halk desteğinin azalması, yükselen din ve milliyetçilik hareketlerinin, gücü ele geçirme ihtimalidir.

Amerika'nın Büyük Orta Doğu Projesini uygulamaya koyma sebepleri kısaca; dünya enerji kaynaklarının istikrarsız veya totaliter devletler elinde olmasının dünya ekonomisine verdiği zarar, terörizmin bu devletlerde barınma ve güçlenme imkânının olması, bölge halkının gelir ve eğitim seviyesinin çok düşük olması, bu durumu düzelterek girişimlerin bölge devletleri tarafından başlatılmaması, dünya barışının bir türlü sağlanamaması, bu konuda bu bölgenin devamlı problem kaynağı olması, insan haklarının bütün dünyada eşit ve benzer şekilde kullanılabilmesinin sağlanmaya çalışılması şeklinde ifade edilebilir.

Amerika'nın asıl hedefi ise terörü tehdit olmaktan çıkararak ABD ve Batı'nın mutlak güvenliğini sağlamak, bölge ülkelerinin liberal ekonomiye geçmeleriyle kendi pazar gücünü arttırmak, İsrail'in güvenliğini sağlamak, petrol piyasası ve fiyat arzını elinde tutarak petrole önemli oranda ihtiyaç duyan Çin, Hindistan ve Avrupa ülkelerini kontrol altında tutmak, teröre destek veren ülkelere yerinde müdahale edebilmek. Irak Savaşı'ndan sonra yükselen anti-Amerikancı söylemlerin demokrasi söylemiyle bertaraf edilmesi olarak ifade edilebilir.¹¹⁴

4. 1. 2. Rusya

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Rusya yeni bir siyasal yöntem içine girmiştir. Öncelikle "yakın çevre" olarak adlandırdığı Sovyet Cumhuriyetleriyle yakın temaslara girmiştir. Bunları ortak bir çatıda toplamayı hedeflemiştir. Bunu yapmak istemesinin üç temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi, kendini bir Avrasya gücü olarak

¹¹⁴ Altunışık Benli Meliha, **Orta Doğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken Orta Doğu Etütleri**, Temmuz 2009, Cilt 1, Sayı 1, s. 70- 81.

görmesi ve bu bölgelerdeki stratejik çıkarları; ikincisi ekonomik çıkarları, üçüncüsü ise etnik çıkarlardır. Bu amaçla, Rusya Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik tehdit eksenli ve doğal olarak savunma mantığı üzerine oturan bir politika uygulamaya başlar. Rusya'nın başlattığı bu politika Batı'yı tedirgin eder. Batı, Rusya'nın yeniden eperyalizme kaydığını düşünmeye başlamıştır. Rusya, bu yöndeki politikasını her geçen gün yayılmacı şekle dönüştürmüştür de Yeltsin döneminde pratiğe dönüşen bir durum söz konusu olmamıştır. Yeltsin'den sonra iktidara Putin geçmiş ve Rusların dış politikasında yeni bir dönem başlamıştır. Aslında bu durum yalnızca Rusların politikası olarak değerlendirilmemeli, ABD'nin de bu yönde politika geliştirdiği gözden uzak tutulmamalıdır. 2001'de Bush'un iktidara gelmesiyle birlikte petrol ve silah piyasasında kıpırdanmalar olmuş ve 2000 öncesinde varili 10 doların altında olan petrol, 2003'te 38 dolara ulaşmıştır. Böylece Rusya da ekonomik anlamda çektiği sıkıntıyı, bulduğu bu kaynakla biraz olsun gidermiştir.

Rusya, ekonomik anlamda kısmen rahatlamış olsa da siyasi anlamda sıkıntılar yaşamaktadır. Bunların başında İslami fundamentalizm yer almaktadır. Rusya, İslami fundamentalizmin yayılmasını önlemek istemektedir. Çünkü bunu Rusya'nın Orta Asya'daki nüfuzu için ve Rusya'nın ulusal bütünlüğü için tehdit unsuru olarak görmektedir. Bu nedenle barış adına askeri müdahale (Tacikistan); askeri üs anlaşması imzalama (Ermenistan- Gürcistan); ülkeler arasındaki sorunları kullanma (Ermeni-Azeri); ülke içi etnik sorunları maniple etme (Abhazya) gibi yöntemler kullanarak bu durumu yürütmeye çalışmıştır.

Rusya kendi dinamikleri ile bunları yaşarken ABD'nin küresel güç olma isteğinden ötürü İran ile ilişkiler içine girmiştir. ABD Soğuk Savaşın bitimiyle ve Sovyetlerin dağılmasıyla hem siyasal hem de ekonomik anlamda güç kazanmış ve Rusya'yı tedirgin etmeye başlamıştır. Rusya, ABD'nin Özbekistan ve Tacikistan'da askerî varlığından ve Baltık ülkelerinin NATO üyeliğine adım atacağından hep kaygı duymuştur. Rusya'nın kendi cumhuriyetleri olarak gördüğü "yakın çevre" diye nitelendirdiği yerlerde ABD'nin tek güç olma isteği artmaya başlayınca Rusya ile ABD yine karşı karşıya gelmiştir. 11 Eylül 2001'de gerçekleşen 11 Eylül saldırıları her iki ülkeyi bölge için tehdit unsuru olan İslami teröre karşı buluşturmuştur. ABD bu olayı kendi lehine çevirip askerî varlığını oldukça artırmıştır. Bu varlığı artırırken Rusya, Çin

ve İran gibi güçlerin aleyhinde bir genişleme izlemiştir. Bu durum bu ülkelerin zaman zaman birbirleriyle yakın işbirliği içine girmelerine neden olmuştur. Bu nedenle İran ile ilişkilerin başlamasının temelini silah ticareti oluşturmamakta asıl ABD'ye karşı tek güç olma isteği yer almaktadır. Bu çerçevede İran 1995'ten itibaren ABD tarafından yaşadığı kuşatma politikasını Rusya'nın yardımıyla aşmıştır. Bunda kaynaklı ABD tarafından Rusya'ya uygulanan baskılar sonuçsuz kalmış Rusya İran'la ilişkilerini kötüye götürmemiştir.¹¹⁵

4. 1. 3. AB

Amerika'da yaşanan 11 Eylül olayından sonra, AB'nin öncelikli amacı; dünya güvenliği için tüm terör türleriyle savaşmak olmuştur. Avrupa Birliği'nin bu hedef ve amacı doğrultusunda Haziran 2002 tarihinde Ortak Dış Güvenlik Politikası geliştirilerek Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası operasyonel hale getirilmiştir. Böylelikle AB terörizme karşı savaşa olan katılımını arttırmıştır. AB'nin bu stratejisinin genel anlamda Amerika'nın stratejileri ile örtüşmesi bazı Avrupa ülkelerini Amerika ile müttefik durumuna getirmiştir.

Bununla birlikte, Avrupa Birliği, güvenlik stratejisini açıkladığı Barcelona Raporu'nda "dünyanın büyük bir bölümünün güvende olmadığı sürece kendisini güvende hissetmeyeceğini" belirtmiştir. Bu yaklaşım küreselleşmenin dünyanın her köşesini birbirine bağladığı ve bu yüzden herhangi bir bölgedeki değişimin diğer bölgelerde etkisini hissettirdiği gerçeğinin sonucudur.¹¹⁶

İsrail-Filistin çatışması AB'nin önemli bir politikası olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı sürecinin gelişimini de tehdit eden bir meseledir. Bu çatışmanın AB'ye, yoğun maddi harcamalar, bölgeden gelecek terör, organize suçlar, göç gibi tehlikeler, Avrupa Komşuluk Politikası gibi projelere yönelik tehditler bakımından ciddi ölçülerde olumsuz etkileri olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Aynı zamanda, 2003 yılında AB Güvenlik Stratejisi'nde belirtildiği gibi, AB açısından bu sorunun çözümü stratejik önemdedir. Bu sağlanamadığı takdirde Ortadoğu'daki diğer sorunların çözülmesi de iyice güçleşecektir. Bunun yanında, demokratikleşme, liberalleşme, bölgesel ekonomik işbirliği, serbest ticaret

¹¹⁵ Arı , **Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, s. 320.

¹¹⁶ Gnesotto Nicole, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası**, Tasam Yayınları, 2009, s.48-49.

bölgesinin kurulması, bölgesel güvenlik işbirliğinin sağlanması gibi projeler de hayata geçirilemeyecektir. AB bu noktada kendi refahı ve güvenlik çıkarları nedeniyle Ortadoğu'daki istikrarsızlıklara karşı harekete geçmiştir.

4. 1. 4. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1991 tarihinden günümüze kadar olan Orta Doğu politikasına baktığımızda genel olarak uyguladığı uluslar arası politikayla paralel olduğunu görmekteyiz.

ÇHC, diğer ülkelerin iç işlerine karışmamayı prensip edinmiş, kurulan ilişkilerin karşılıklı çıkara dayalı olmasını ve kazan-kazan prensibiyle yürütülmesini uygun bulmuştur. Uluslar arası anlaşmazlıklarda özellikle bir taraf olmamaya özen göstermiş ve anlaşmazlıkları bir çatışmaya dönüşmemesi yolunda politikalar izlemiştir. Bu anlayışa 1995 tarihinden itibaren enerjinin sorunsuz elde edilmesi prensibi eklenmiştir. ÇHC'nin uluslar arası ilişkilerdeki bu prensiplerinin temelinde de Orta Doğu politikası şekillenmiştir. Özellikle bölgedeki ABD hegemonyasını kırmak için çok kutupluluğu teşvik etmekte ve bunun gerçekleşebilmesi adına da bölgesel işbirliği olanaklarını geliştirme çabasındadır.¹¹⁷

ÇHC ekonomik olarak dünyada bir güç halini alması ve 1990'lı yıllardaki ekonomik devrimleri sayesinde Orta Doğu'ya bakışı ideolojik boyuttan maddi boyuta taşınmıştır. Orta Doğu'daki terörün engellenmesi, enerji güvenliğinin sağlanmasını desteklemesi ve Arap ülkelerindeki reformların desteklenmesi de bu politika değişikliğinden ve Orta Doğu politikasının temel prensiplerinden kaynaklanmaktadır. Bu temel prensiplere baktığımızda; başka bir ülkenin krizine müdahil olmamak ve krizle ilgili her kesim ile iyi ilişkilerde bulunmaktır.¹¹⁸

ÇHC'nin Arap ülkeleri ile işbirliğini geliştirme konusunda dört temel prensibi temel almıştır. Bu prensipler; karşılıklı saygı çerçevesinde siyasi ilişkileri arttırmak, ticari ve ekonomik kanalları zorlamak, kültürel değiş-tokuşu geliştirmek ve dünya barışı

¹¹⁷Karaca R. Kutay, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, İstanbul: IQ Yayınları, 2005, s. 112.

¹¹⁸ A.g.e., s. 129

ile ortak değerleri koruyabilmek adına işbirliğinde bulunmaktir.¹¹⁹ 2000’li yıllarda HC ve Arap lkeleri arasında kurulan işbirliği forumu yine Arap lkeleri ile düzenlenen petrol işbirliği toplantısı ve bu toplantıda çok taraflı terörizmle mücadele ve işbirliği konusunda fikir birliğine varılmış olması, Arap lkeleri nezninde HC’ni farklı bir konuma getirmiştir.

Özellikle 11 Eylül’den sonra ABD’nin baskıcı tutumuna karşı Arap lkeleri, BM Güvenlik Konseyi yesi olan, güçlü ekonomisiyle uluslar arası arenada yerini almış ve baskıcı bir tutum sergilemekten kaıman HC’nin daha fazla rol üstlenmesini istemektedir. HC’nin Orta Doğu’da rol stlenmesindeki çabalarının en önemli faktörü ticaridir. Özellikle diğer büyük gler gibi Çin de silah satışı karşılığında petrol elde etme düşüncesine sahiptir. Ayrıca, ABD ve Arap lkelerinin arasında yaşanan çatışma ve ayrılıkları da kullanarak düşmanımın düşmanı dostumdur ilkesiyle ikili ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Tüm bu stratejilerin yanı sıra Orta Doğu’daki teröre karşı savaşan dış glerin bunu bir hegomonya kurma amacıyla yapmalarını desteklememektedir. Çin’in bu tutumu özellikle ABD’nin bölgede uyguladığı politikaya zarar vermektedir.

4. 2. İ Aktörler

Soğuk savaşın bitimi ile birlikte dünyada meydan gelen özgürlük hareketleri ile Orta Doğuda meydana gelen gelişmeleri, i aktörlerin etkisi altında meydana gelen gelişmeleri değerlendireceğiz.

4. 2. 1. İsrail

Tek kutuplu dünya düzenin kurulması ile birlikte, ABD’nin öncülüğünde barış sürecinin başlatılması ngrlmş. Bu görüşmeler ABD’nin ve dünya kamu oyununun baskısıyla İsrail görüşme masasına oturtulmuştur. Bu dönemde bir dizi antlaşma ve protokol imzalanarak barış görüşmeleri yapılmıştır. Sırasıyla bu gelişmeleri incelemeye çalışacağız.

¹¹⁹ A.g.e., s. 130

4. 2. 1. 1. Madrid Konferansları

Körfez Savaşı'ndan sonra Amerika Orta Doğu'da diplomatik açıdan oldukça önemli bir konum elde etmiştir. Bu dönemde Amerika'nın Orta Doğu üzerindeki politikalarını gerçekleştirebilmek için bölgede öncelikle istikrarı sağlamış olması gerekmektedir. Bu sebepten dolayı Amerika çözülmesi gereken İsrail- Filistin çatışması için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca, bu dönemde artık Amerikan kamuoyu, yönetimin sınır dışı askerî operasyonlarına karşı tepkilidir ve kesinlikle ihtiyaç duyulmadığı takdirde Amerikan askerlerinin Orta Doğu'da kalmasına tahammülü kalmamıştır. Bu şartlar altında Amerika Orta Doğu'ya müdahale biçimini diplomasi yöntemine kaydırmıştır.¹²⁰ İsrail Filistin çatışmasının çözümü için, dönemin Dışişleri Bakanı James Baker, Orta Doğu gezileri düzenlemiş ve barış sürecine Arap ülkelerini de dâhil etmeyi hedeflemiştir.

Bu gelişmeler neticesinde, Madrid Konferansları 30 Ekim 1991 tarihinde başlamıştır. Konferans öncesi İsrail hükümeti, Filistin Kurtuluş Örgütüyle doğrudan temasa geçmek istememiş ve Filistinlilerin Ürdün Heyeti içinde temsil edilmesi sağlanarak bu sorun aşılmıştır. İsrail- Lübnan, Suriye-Ürdün-Filistin heyeti arasında ikili görüşmeler şeklinde geçen konferansın ilk toplantısından somut bir sonuç elde edilememiş ancak tarafların ikili görüşmeler yapması konusunda uzlaşma sağlanmıştır. Konferansın ikinci turu 4 Aralık 1991 tarihinde, üçüncü turu 28 Ocak 1992 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 25 Şubat 1992 tarihine gelindiğinde İsrail hâlâ FKÖ ile karşılıklı görüşmeleri reddetmiştir. Bu tarihlerde FKÖ İsrail'in tüm Filistinlileri yurtlarından etmeye çalıştığını ve barış sürecini ihlal ettiğini savunmuştur.

Çok taraflı görüşmelerde, İsrail'le geçmişten gelen sorunları olan Arap devletleri bölgeyi yakından ilgilendiren ekonomik işbirliği, gelişme, çevre, su, mülteciler, bölgesel güvenlik ve silahsızlanma gibi konuları ele almışlardır. Barış sürecinin çok taraflı aşaması bölgesel ve bölge dışındaki tarafları bir araya getirerek bölgenin problemlerine daha geniş çerçeveli bir yaklaşım sağlamayı amaçlamıştır.¹²¹ Çok taraflı görüşmelerden kesin bir sonuç alınamadıysa da görüşmeler Arap devletlerinin tutum farklılıklarını sergilemeleri açısından önem taşımaktadır.

¹²⁰ Aras, s. 92

¹²¹ a. g. e. s. 94.

Şubat 1992 tarihinde yapılan toplantılarda asıl sorun Filistin Kurtuluş Örgütü'nün barış sürecine nasıl katılacağı olmuştur. Ayrıca görüşmelerdeki kilit konu; Batı Şeria ve Gazze'nin durumu olmuştur. İsrail ve Amerika Batı Şeria ve Gazze'nin statüsünün daha sonra ele alınacağı geçici bir Filistin özerk yönetimi kurulması süreci üzerinde durmaktaydı.

Madrid Konferanslarındaki barış görüşmelerinin önündeki diğer önemli bir konu da Filistin mültecilerinin topraklarına dönmesi konusu olmuştur.¹²²

4. 2. 1. 2. Oslo Anlaşmaları

İsrail Filistin barış görüşmeleri süreci, İsrail'de, ılımlı sayılabilecek Rabin'in 1992 yılında iktidara gelmesi ile daha kolay bir hal almıştır. İsrail, birinci intifada ile meydana gelen ayaklanma ortamını kontrol edebilecek tek kurum olarak gördüğü ve Filistin halkının meşru temsilcisi kabul edilen FKÖ ile görüşmeleri başlatmıştır.

Oslo Anlaşmaları 9- 10 Eylül 1993 tarihli “Karşılıklı Tanıma” anlaşması ve 13 Eylül 1993 tarihli “İlkeler” anlaşmasından oluşmaktadır.

Tanıma Anlaşması:

Bu anlaşma, 9- 10 Eylül 1993 tarihleri arasında, Arafat ve Rabin'in karşılıklı mektup değişimiyle gerçekleşmiştir. Bu anlaşmaya göre; “FKÖ, İsrail'in devlet olarak varlığını tanımakta, terörizmden vazgeçtiğini ilan etmekte ve barış sürecine zarar verecek şiddet kullanımını da içeren eylemlerde bulunmayacaklarını açıklamaktaydı. Ayrıca FKÖ'nün kuruluş bildirgesindeki amaçlarından “İsrail'in yok edilmesi” maddesinin geçersiz olduğunu ifade ederek bunu Filistin Ulusal Konseyinde de ele alarak kaldırma sözü vermektedir. İsrail ise Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistin'in yasal temsilcisi olduğunu kabul etmekte ve Orta Doğu Barış Konferansı çerçevesinde FKÖ ile pazarlık masasına oturacağını açıklamaktaydı.”

¹²² Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*, s. 668-670

İlkeler Anlaşması:

Şimon Perez ve Mahmut Abbas arasında imzalan, 13 Eylül 1993 tarihinde yürürlüğe giren anlaşmayla, taraflar karşılıklı siyasal meşru haklarını tanımış ve barış içinde yaşama kararlılıklarını sergilemişlerdir.

İlkeler Anlaşması daha sonra yapılacak olan anlaşmaların çerçevesini ve ilkelerini belirlemiştir. İlk olarak Gazze ve Eriha'da geçici bir özerk yönetim oluşturulması ve geçici bir konsey seçilmesi öngörülmektedir.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki imzalanacak olan yeni bir anlaşma ile İsrail askerî Gazze ve Eriha'dan dört ay içinde çekilmesi kararlaştırılmış ve bu bölgedeki sivil otoritenin Filistin Yönetimine devredilmesi öngörülmüştür. Nihai anlaşmanın yapılmasından sonra da bölgede bulunan Yahudilerin güvenliği Filistin Konseyine devredilecekti.

Ayrıca nihai durumun görüşülmesi için ikili ve çok taraflı komitelerin oluşturulması karara bağlanmıştır. Ortak İsrail-Filistin Temas Komitesi taraflar arasındaki işbirliği ve sorunları ele alacak; kurulacak olan İsrail-Filistin Ekonomik İşbirliği Komitesi de su konusundaki hak ve su kaynaklarını, doğalgaz ve petrol kullanımını, elektrik üretimi ve satışı, taşımacılık, işçi sorunu ve toplumsal refah gibi konuları ele almıştır. Daimi Komite ise 1967 Arap-İsrail Savaşından sonra yerlerinden olan insanların tekrar topraklarına dönmesi konusunda çalışmalarda bulunacaktır.

Oslo Anlaşmalarının imzalanmasından sonra Filistin cephesinde sert tepkiler oluşmuştur. FKÖ tarafından Arafat ihanetle suçlanmış, Hamas intifadanın şiddetinin artarak devam edeceğini açıklamıştır.

İsrail tarafında ise ülkedeki sağcı kanat bu anlaşmaya tamamıyla karşı çıkmıştır. Sağcı kanadın bu sert tepkileri fanatiklerin protestolarına sebep olmuş en nihayetinde kışkırtmalar sonucu Izak Rabin 1995 tarihinde fanatik bir sağcı tarafından öldürülmüştür.¹²³

¹²³ ACHCAR Gilbert, **Kaynayan Orta Doğu**, İstanbul: İthaki Yayınları, 2004, s. 66

4. 2. 1. 3. Gazze- Eriha (Kahire) Anlaşması

İlkeler Anlaşmasının devamı niteliğinde olan bu anlaşma 4 Mayıs 1994 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre; üç hafta içinde İsrail Gazze ve Eriha'dan çekilerek bölgeyi Filistin Otoritesine bırakacaktı. Bu tarihten itibaren bölgenin güvenliği Filistin polisinin sorumluluğunda olacaktı. Filistin Otoritesi; yasama, yürütme ve yargı yetkilerine sahip olacak ve 24 üyeden oluşacaktı. FKÖ, belirlenen üyelerle ilgili İsrail hükümetini bilgilendirecek ve yapılan değişikliklerden İsrail'i haberdar ederek ortak kararlar alacaklardı.¹²⁴

İsrail bölgelerden çekilmeyi taahüt etmesine rağmen çekildiği bölgelerdeki Yahudi yerleşimlerinin yetkilerini yine kendi elinde bulunduracağını belirtiyordu. Bu şartlarda Filistin yine anlaşma öncesindeki durumda olacak ve İsrail statükoyu elinden bırakmamış olacaktı. Dolayısıyla ekte belirtildiği gibi, bu anlaşma statükoyu koruyor, Filistinlilerin işgal altındaki topraklarda anlaşma öncesine oranla daha fazla kontrol hakkına sahip olmalarına izin vermiyordu.

Anlaşmaya göre, Filistin Yönetimine yargı yetkisi verilmiş ancak İsrailileri yargılama hakkı verilmemiştir. Ayrıca Gazze ve Eriha bölgesindeki kısıtlı yargılama yetkisi haricinde başka hiçbir yetki sağlanmamıştır. Filistin Devleti'nin oluşturulması hedeflenen bu süre zarfında İsrail, çekildiği bölgenin bütünleşmesini ve Filistin yönetiminin egemen ve bağımsız bir Filistin devletinin idari yapılanmaya gitmesini engelliyordu.

Bu anlaşmanın bir diğer maddesinde, İsrail'in Filistin topraklarında ve yerleşim yerlerinde yaşayan İsraililer için güvenlik sorumluluklarını elinde bulundurması karara bağlanmıştı. Aynı madde Filistin yönetiminin Batı Şeria ve Eriha'daki güvenliği sağlayabilmek için güçlü bir polis gücü oluşturmasına izin verse de İsrail'i bu bölgelerden sorumlu olarak Filistin Yönetiminin egemenlik alanını sınırlıyordu. Nitekim Filistin bölgeleri arasındaki geçiş hakkını kontrol etme yetkisi 1990'lar

¹²⁴ Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*, s. 680 – 681.

boyunca İsrail'in elinde kaldı; bu durum Filistin topraklarında Filistinlilerin egemenliklerinin İsrail tarafından bölünmesi anlamına geldi.¹²⁵

4. 2. 1. 4. Oslo 2 veya Geçici Anlaşma (1995)

28 Eylül 1995 tarihinde Arafat, Rabin, Clinton, Mübarek ve Kral Hüseyin'in imzaladığı bu anlaşmayla; İsrail Batı Şeria'nın Karbata, Kabatiya ve Yatta kasabalarından çekilmiş, ayrıca 900 Filistinli mahkûmu serbest bırakmıştır. Anlaşmadan sonra 15 Ekim'de yapılan görüşme neticesinde de İsrail Cenin bölgesini ve Batı Şeria'daki dört bölgeyi daha Filistin Otoritesine devretmiştir.

Bu anlaşmayla, Batı Şeria üç bölgeye ayrılmıştır. A bölgesi, tamamıyla Filistin Yönetimine, B bölgesi, sivil yönetimi Filistin'e Güvenlik açısından İsrail kontrolüne, C bölgesi de tamamıyla İsrail'e bırakılmıştır. Böylelikle İsrail Batı Şeria'da yasal olarak kontrol hakkı kazanmıştır.

A ve B bölgeleri, tamamen İsrail kontrolü altında bulunan C bölgeleri ile kuşatılmış durumdadır. C bölgesinin yönetimi de İsrail'de olduğundan dolayı tüm bölgelerdeki giriş çıkış denetimine sahip hale gelmiştir.

Anlaşmanın bir diğer maddesine göre, İsrail Yahudi yerleşimlerini korumaya ve bölgeler arasındaki geçişi sağlamaya devam edecektir. Diğer yandan Gazze ve Eriha da A bölgesine eklenmiştir. Anlaşmanın maddeleri gereğince yapılan tüm uygulamaların sonucuna bakıldığında bu bölgelerde egemenliğin yine tamamen İsrail'in elinde olduğu görülmektedir. Sonuç itibariyle anlaşma, Filistin'in yapısal olarak bağımsız bir devlete giden yolunu açacak özelliklere sahip değildir.

Oslo II. Anlaşması'yla Filistin Yönetimi'ne bırakılacak olan toprakların bölünmesi ve bu topraklarda ayrı egemenlik alanları ve ayrı hukuk düzenleri yaratılması barış sürecinin niteliği hakkında yeterli bilgiyi vermektedir. Oslo II ve onu takip eden anlaşmalar işgal altındaki toprakların kantonlara ayrılması politikasına hizmet etmişlerdir. İsrail ayrı ayrı bölgelerden çekilirken ve kimi yetkilerini Filistin Yönetimi'ne devrederken Yahudi yerleşimlerinin inşasına da devam etmiştir. 1996

¹²⁵ Özkoç Özge, **Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin İsrail Sorunu**, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 64-3, s: 182-183

yılına gelindiğinde yerleşimlerde yaşayan Yahudi nüfus, Batı Şeria’da yüzde 48 ve Gazze Şeridi’nde yüzde 62 oranında artış göstermiştir. Dolayısıyla barış anlaşmaları özerk bir Filistin yaratmaktan çok, İsrail’in 1967’den beri işgal ettiği topraklarda yeniden ve farklı bir biçimde yerleşmesine hizmet etmiştir.¹²⁶

4. 2. 1. 5. Hebron (El Halil) Protokolü

Hebron Protokolü 17 Ocak 1997 tarihinde Amerika Filistin özel temsilcisi Dennis Ross’un girişimiyle Netanyahu ve Arafat arasında imzalanmıştır.

Protokolün imzalandığı tarihten itibaren 10 gün içinde İsrail Hebron’dan çekilmeyi kabul etmiştir. Ancak protokolün imzalandığı tarihten sonra İsrail hükümetinin Kudüs yakınlarında Har Homa’da konut inşa edeceğini açıklaması, yeni bir gerginliğe sebep olmuştur. Güvenlik Konseyi’nin İsrail’in inşaatı durdurma karar tasarısı, Amerika’nın bu karar tasarısını veto etmesiyle yürürlüğe girememiştir. Ayrıca; Arap Birliği de yaptıkları bir açıklamayla, İsrail’in bu girişiminin barışı engellediğine ve İsrail’e karşı uygulanan boykotun tekrar devreye sokulmasına yönelik karar almıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ise İsrail’in Har Homa’daki inşaat faaliyetlerini durdurmasını istemiş ve İsrail’in bu girişimini kınamıştır. Amerika Temsilciler Meclisi de İsrail’in başkentinin Kudüs olduğunu teyit etmiş ve Amerikan büyükelçiliğinin buraya taşınmasına karar vermiştir.

Bu protokole göre, El-Halil H1 ve H2 bölgelerine ayrılmıştır. H1 bölgesi Filistin yönetiminde, dört yüz Yahudi yerleşimci ile kırk bin Filistinlinin yaşadığı H2 bölgesini İsrail yönetimine verilmiştir.

Hebron Protokolü, İsrail’in bölgedeki askerî ve güvenlik yetkisini tamamen elinde tutmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Protokol, İsrail’in Batı Şeria ve Gazze’deki egemenliğini değiştirme konusunda hiçbir yenilik getirmemektedir.¹²⁷

¹²⁶Ayman S. Gülden, *Filistin Çıkmazı Üzerinde Yeniden Düşünme Gereği*, 2009, s. 173

¹²⁷ Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*, s. 706 – 708

4. 2. 1. 6. Wye Memorandumu

Wye Memorandumu, 23 Ekim 1998 tarihinde Arafat ve Netanyahu arasında imzalanmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Madeline Albright ve Orta Doğu Özel temsilcisi Dennis Ross'un girişimlerinin sonuç vermesiyle imzalan bu anlaşmaya göre;

“Tarafların Batı Şeria ve Gazze'nin statüsünü değiştirmekten ve barış görüşmelerine zarar verecek girişimlerden kaçınmalarını, ayrıca Filistin otoritesi ve İsrail hükümetinin terörizmi önlemek için gerekli girişimlerde bulunmalarını ve terörün barınma ve örgütlenme imkânını ortadan kaldırması konusunda tarafların işbirliği yapmalarını öngörmekteydi. Ayrıca, Filistin tarafının mevcut terörist örgütleri dağıtması ve bu konuda hiç bir tolerans göstermediği konusunda ikna edici bir davranış sergilemesi öngörülmüştür. Anlaşmaya göre ABD'nin onayını alan bir çalışma planı hazırlanacak ve hemen uygulamaya başlanacaktı. İkili İsrail-Filistin güvenlik işbirliğinin yanında bir ABD-Filistin komitesi iki hafta arayla düzenli toplantılar yapacak ve alınan önlemleri görüşecekti. Ayrıca taraflar her konuda bilgi akışını sağlayacak, tutuklamalardan, cezalandırmalardan ve alınan yasal önlemlerden ABD bilgilendirilecekti. Anlaşmanın on gün içinde yürürlüğe girmesi ve on iki hafta içinde uygulanması öngörülmüştü.

Anlaşmaya göre; ilk hafta içinde üçüncü çekilmeyi görüşecek komitenin oluşturulması, ABD ile birlikte bir güvenlik çalışma planının hazırlanması, ikili güvenlik işbirliğinin başlatılması, üç taraflı güvenlik işbirliği komitesinin çalışmaya başlaması ayrıca Adhoc Ekonomik Komitenin çalışmalarına başlaması ve daimi statünün hızlandırılmış görüşmelerine başlanması söz konusu olacaktı. İkinci haftada ise, güvenlik çalışma planı uygulamaya konacak illegal silahların toplanmasına ilişkin Filistin raporu hazırlanmış olacak, FKÖ'nün kurucu metninde yer alan “İsrail'in yıkılması” maddesi ve diğer ilgili maddelerin feshedilmesi sağlanacaktır”.¹²⁸

Anlaşma imzalanmasına rağmen İsrail tarafından yürürlüğe konmamış, 1998 yılı Kasım ayının sonuna gelindiğinde ise İsrail çekilmesi gereken bölgelerin sadece %2' sinden çekilmiştir. İsrail hükümeti anlaşmanın maddelerine uymamasının sebebi olarak, Arafat'ın güvenlik önlemleri konusunda samimi olmamasını, Hamas'ın hareketlerinden faydalandığını ve bunu pazarlık konusu olarak kullandığını ileri sürmüştür.

Filistin halkı ise, bu anlaşmanın Filistin üzerinde oynanan bir oyunun parçası olduğunu, Filistinlileri iç savaşa sürükleyeceğini savunmuştur. Keza 25 Ekim 1998 tarihinde Filistin Otoritesi'nin silahları toplaması sırasında yaşanan gelişmeler neticesinde intifada Filistin Özerk Yönetimi'ne yönelmiştir.

¹²⁸ Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*, s. 708 – 715.

4. 2. 2. Suriye

Yakın dönem tarihinde Suriye Hafız Esat döneminde en az dış müdahaleyle karşı karşıya kalmıştır. Hafız Esat'ın yönetimine baktığımızda uluslararası ilişkilerde güç dengelerini ve diplomasiyi en iyi şekilde kullanmış iç yönetimde ise otoriter ve baskıcı tutumuyla istikrarlı bir iç politika uygulamıştır. Hafız Esat özellikle uluslararası diplomaside realist olma özelliğini taşımaktadır ve ana hedefi minimum dış müdahaleye uğramak, güçlü bir orduya sahip olmak, büyük Suriye idealini gerçekleştirmek ve pragmatik bir yaklaşım sergilemektedir.¹²⁹

Suriye soğuk savaşın bittiği 1990'lı yıllarda uluslararası güç dengelerinin değişmesiyle SSCB'nin desteğini kaybetmiş ve bir yalnızlaşma içine düşmüştür. Bu dönemde meydana gelen küresel anlamdaki değişikliklere ayak uydurabilmek ve yalnızlaşmadan kurtulabilmek amacıyla Batı ile olan diyaloglarında stratejik olarak değişikliklere gitmeye başlamıştır.

Suriye'nin soğuk savaş döneminden sonra ABD ile ilişkilerine baktığımızda ise İsrail ve Orta Doğu Barış Süreci çerçevesinde ilerlediğini görmekteyiz. 1990 ila 2000'li yıllarda Suriye ve ABD'nin çok sıklıkla diplomatik temaslarda (Eylül 1990 Temmuz 1992 yılları arasında on iki defa, Şubat 1993 Şubat 1996 yılları arasında on beş defa, Eylül 1997 Ocak 2000 yılları arası dört defa, Ocak 1997 ve Mart 2000 yılında iki ayrı toplantı) bulunmuştur. Ancak buna rağmen Suriye ABD'nin terörist ülkeler listesinde kalmaya devam etmiştir.¹³⁰

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin özellikle İsrail ile diplomasi trafiğinin arttırmasını, siyasi ve askerî alanda ilişkilerinin yoğunlaşmasını bir tehdit olarak algılayan Suriye; İran, Irak, Ermenistan ve Yunanistan ile Türkiye'ye karşı ortak hareket etme yoluna gitmiştir. Ancak, özellikle PKK Terör Örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanma sürecinde Türkiye'nin askerî tehdidi karşısında Suriye tutum ve davranışlarını değiştirmek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin askerî güç kullanma

¹²⁹ Atlıoğlu Yasin, **Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi, Bilge Strateji**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009, s. 74-75

¹³⁰ Lewis Bernard, **İslam'ın Krizi**, İstanbul: Literatür Yayınları, 2003, s.97.

tehdidi günümüzde de var olan işbirliği ve güvene dayalı ilişkilerin temelini oluşturmuştur.¹³¹

Ayrıca Suriye'nin soğuk savaş döneminden sonra uluslar arası arenada destekçileri olarak karşımıza Kuzey Kore, Çin, Rusya Federasyonu ve AB çıkmaktadır. AB özellikle ekonomik ilişkiler açısından önem taşımaktadır.

Temmuz 2000 yılı itibariyle Suriye'de iktidara Beşşar Esat geçmiştir. Bu dönemde meydana gelen 11 Eylül Saldırıları, ABD'nin Irak ve Afganistan'ı işgal etmesi Suriye'yi bölgesinde çatışmacı bir ortama sürüklemiştir. ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi, Orta Doğu'daki işgalleri ve İsrail'in bölgede güç kazanması Suriye'nin bölgede güvenlik tehdidini arttırmıştır. Bu çerçevede Beşşar Esat yönetimini sürekli bir kriz yönetimi olarak devam ettirmiştir. Beşşar Esat'ın kriz yönetimi dört ana strateji üzerine konumlandırmak mümkündür.¹³²

- 1) Güçlü Aktörlerle Çatışmalardan Kaçınma
- 2) Pragmatik ve Esnek Diplomasi
- 3) Gücün Dolaylı Kullanımı: Hizbullah Örneği
- 4) İttifak Arayışları: İran ve Rusya

4. 2. 3. Irak

2 Ağustos 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve ardından 19.'cu ili olduğunu açıklayarak ilhak etmesi üzerine Orta Doğu'daki güç dengesi Irak lehine bozulmuştur. Bu durum petrolün güvenliğini ABD'nin Batılı devletlerinin bölgedeki ekonomik çıkarlarını tehlikeye atmıştır. Irak'ın Kuveyt'i ilhakı sonrasında büyük maddi ve manevi hasara neden olan 2. Körfez Savaşı gerçekleşmiş ve bu duruma karşı BM Güvenlik Konseyi 9 Kasım 1990 yılında bir karar almıştır. Bu karara göre; "Irak 15 Ocak 1991 yılına kadar Kuveyt'ten çekilmediği takdirde uluslar arası barış ve güvenliğin sağlanması için Kuveyt'le işbirliği yapılacak ve Irak'a karşı gerekli tüm

¹³¹ Athloğlu Yasin, **Beşşar Esad Suriyesi'nde Reform**, İstanbul: TASAM Yayınları, 2007, s. 73–78.

¹³² Athloğlu Yasin, **Suriye Dış Politikasında Güç Ve Güvenlik İlişkisi, Bilge Strateji**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2, s. 77

önlemler alınacaktır.” Ancak bu karardan da bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine Amerikan Kongresi kararda da açıklandığı gibi gerekeni yapmaya başlamıştır.¹³³

BM müdahalesi sonucunda, Irak’ın nükleer ve kimyasal tesisleri yok edilmiş, askerî gücü neredeyse sıfırlanmış, ekonomik gücü ise büyük bir darbe almıştır. 2. Körfez Krizi sonucunda Orta Doğu’daki kimi aktörler siyaset sahnesinden silinmiş kimileri ise siyaset sahnesine çıkmıştır. Irak bölgedeki tüm etkinliğini kaybetmiştir. Ayrıca o güne kadar dünya kamuoyunun çok önemsemediği “Kürt Sorunu” gündeme oturmuştur.

16 Aralık 1991 yılında Talabani ve Barzani’nin önderliğinde bir toplantı yapılmıştır. Bunun sonucunda Temsilciler Meclisi oluşturulması karara bağlanmıştır. Yapılan seçimin ardından Kürtler 7 Temmuz’da Bakanlar Kurulu oluşturarak devletleşme yolunda bir adım atmışlardır. Oysaki Kürtler bu dönemden önce Irak’ta bağımsız bir Kürt devleti kurulmayacağına güvencesini vermişlerdir. Ayrıca, kurulan parlamento içinde de ciddi görüş ayrılıkları yaşanmış ve hem iç politika hem de dış politikada beklenen sonuçlar elde edilememiştir. Tüm bölge ülkeleri bu parlamentoyu ve kararlarını bir tehdit unsuru olarak algılamışlardır. Buna en güzel örnek, Türkiye, İran ve Suriye’nin Ankara’da üçlü bir toplantı yapmasıdır. Toplantı sonucunda Kürt Sorununa karşı ortak bir politika güdülmesi karara bağlanmıştır. Ancak bu kararlar uygulamaya geçirilememiştir.

Bununla beraber oluşan bu gelişmeler karşısında Orta Doğu’da bir güç olan Türkiye, Irak’ta kurulan parlamentoyu ve bu parlamentonun tutumunu bir tehdit olarak algılamıştır. Türkiye bu tehdit algılaması sebebiyle Irak parlamentosunu tanımamıştır.

Irak’ın Kuveyt’i işgali sonrasında BM kararlarına uymaması sonucu alınan önlemler ve kararlar daha da sertleşerek devam etmiştir. Bu önlemlerin en önemlisi olarak karşımıza silah, gıda ve ilaç ambargosu çıkmaktadır.

Irak’a uygulanan bu ambargolar süreç içinde Saddam rejimini cezalandırmaktan öte hem Irak halkına hem bölge ülkelerine zarar niteliğini almıştır. Tüm bu gelişmeler uluslar arası kamuoyunda bir insanlık suçu olarak kabul görmüştür.

¹³³ Greenwood Christopher, **Iraq’s Invasion Of Kuwait: Some Legal Issues**, The World Today, Vol. 47, No: 3, 1991, S. 39

Özellikle uluslar arası bir örgüt tarafından bu ambargonun gerçekleştirilmiş olması tepkilere sebep olmuştur. Uluslar arası kamuoyunda bu ambargonun hukuksal geçerliliği olsa dahi hiçbir ahlakî dayanağının olmadığı savunulmuştur. Bu düşünce Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında da derin fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde uluslararası kamuoyunda Saddam'ın eli güç kazanmıştır.

Ancak 11 Eylül saldırılarının ardından ABD yönetiminin politikasında Sovyet tehdidi roteriğinin yerini terör tehdidi retoriği almıştır. Bu politika değişikliği sonucunda Saddam yönetiminin son verilmesine karar verilmiştir.

ABD ve İngiltere tarafından düzenlenen “ Irak’a Özgürlük Operasyonu” da bu politikanın temellerinde gerçekleştirilmiştir. Operasyonun ardından Irak'ın, ABD'nin liderliğinde ekonomik ve siyasi anlamda yeniden imar edilme süreci başlatılmıştır.¹³⁴

4. 2. 4. İran

1979 yılında meydana gelen devrimle beraber İran hem Orta Doğu'da hem de uluslararası arenada bir tehdit unsuru halini almıştır. Yaşanan bu devrimle beraber diğer Orta Doğu ülkeleri de kendi güvenliklerini sağlamak için tedbirler alma yoluna gitmişlerdir. Özellikle Irak Lideri Saddam'ın başlattığı savaşı desteklemelerinin temel sebebi de budur. Ayrıca Irak, Bahreyn, Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt'in katılımıyla Körfez İşbirliği Konseyi oluşturarak aralarında savunma işbirliğine gitmişlerdir. Ayrıca bölgenin istikrarsızlığa sürüklenmesi ABD'nin bölgedeki çıkarlarını da tehdit altına sokmuştur. Bu sebeple ABD bu dönemde bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini daha da geliştirme yoluna gitmiştir.

Devrim neticesinde İran hem Batı'dan hem de komşu ülkelere izole olmuş ve bir yalnızlaşmaya doğru gitmiştir. 1989 yılına kadar İran devrimin etkisiyle ülke içinde de hem ekonomik hem de siyasal istikrarı sağlayamamış uluslararası politikada da istediği yere gelememiştir. Bu şartlar altında 1989 yılında Rafsancani'nin başa geçmesiyle beraber ülkenin iç ve dış politikalarında değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Rafsancani ve daha sonra yönetime gelen Hatemi'yle beraber uluslararası

¹³⁴ Arı Tayyar, **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş Petrol ve Hegemonya**, s. 409-535

politikada pragmatik bir yaklaşım sergilenmiştir. Ayrıca bölge ülkelerinin tekrar güvenini sağlamak adına diyalog kurma yoluna gitmiştir.

Özellikle, 1997 yılından itibaren Hatemi yönetimi, Körfez Bölgesinde barış ve istikrarın oluşturulması, komşu ülkelerle güven problemini ortadan kaldırması ve uluslararası boyutta İran'ın hem siyasi hem de ekonomik yalnızlığına son vermesi adına somut adımlar atmıştır.

İran'ın değişen dış politikasına rağmen günümüzde halen bir tehdit olarak algılanmaktadır. Orta Doğu'daki Şii'leri desteklemesi, askerî yatırımlarının ve nükleer yatırımlarının fazlalığı, bölge ülkeleri ve uluslararası güvenlik açısından bir tehdit olarak kabul edilmektedir.¹³⁵

4. 2. 5. Türkiye

Bu dönemde Türkiye'nin nasıl bir noktada yer aldığını, ABD'nin uyguladığı Orta Doğu projesi ile bağdaştırarak ortaya koymak çok daha yerinde olacaktır.

ABD'nin 1993'te başlattığı, İran ve Irak'ı yalıtarak rejim değişikliklerine zorlamayı amaçlayan 'ikili çevreleme' siyaseti, Türkiye'nin yardımı olmaksızın yürütülemezdi. Bu siyasetin uygulanması belirli alanlarda işbirliğini gerektirdi. Türkiye'nin BM'nin Irak'a karşı aldığı yaptırım kararlarına verdiği destek hala kritik önem taşımaktadır. Ayrıca daha sonra adı Keşif Gücü olarak değiştirilen Huzur Operasyonu'nun sürdürülmesi ve Türkiye'nin yetki tanınması olmadan 36. paralelin üzerinde kalan Kuzey Irak'ı, Irak askerî faaliyetlerinden korumak oldukça zor olurdu.¹³⁶

Yukarıdaki cümlelerden anlaşılacağı gibi Türkiye, ABD'nin Orta Doğu politikasında, stratejik bir noktada bulunmakta ve bu konuda istenilenleri de çok fazla düşünmeksizin yerine getirmek durumunda kalmaktadır. Çünkü Türkiye'nin amacı Avrupa Birliği'ne (AB) girme isteğidir. Bunun gerçekleşebilmesi adına da Amerika'yı karşısına almaması gerekir. Ancak bu durum ABD'nin İran'ı kuşatmasına kadar

¹³⁵ Arı, **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, s: 401-405

¹³⁶ a. g. e., s. 185.

varınca, Türkiye ABD'den uzak bir politika izlemiştir. ABD'nin protestolarını dinlememiş ve İran ile doğalgaz boru hattına yönelik bir anlaşma imzalamıştır.¹³⁷

ABD ile Türkiye arasındaki durumu asıl belirleyen ABD'nin 2001 yılında Irak'a saldırmasıdır. Bu durumda Türk bürokratlar; Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduklarını, Kuzey Irak'ta kurulacak yeni devlete izin vermeyeceklerini, Irak'taki Türklerin can ve mal güvenliğini korumanın öncelikli görevleri olduğunu özellikle vurgulamışlardır. Yeni hükümet de kuzeyden sınırlarımıza yönelik bir göç hareketi olmadığı, kuzeydeki gruplardan birinin diğerine saldırmadığı, Irak Türklerinin güvenliği sağlandığı, peşmerge grupları Musul ve Kerkük'e girmediği takdirde bir sıkıntı yaşanmayacağını ancak bunların aksi olursa TSK'nin Kuzey Irak'a gireceğini bildirmişlerdir. Ancak sonrasında gerçekleşen hiçbir olayda Türkiye bu söylediklerini gerçekleştirememiştir. Bunun nedenleri merak konusudur. Temeline indiğimizde şu sonuçlara ulaşılabilmektedir. Türkiye bu konuda yapılması gerekenleri ABD'ye bırakmıştır. Ancak ABD de Türkiye ile ilgili net bir duruş göstermemiş en basitinden peşmerge gruplarının Musul ve Kerkük'e girmesini engelleyememiştir.¹³⁸

Yukarıda belirtildiği gibi ABD'nin Türkiye ile ilgili net bir tutum izleyememesi ABD hakkında çok da masum olmayan düşüncelerin türetilmesine neden olmuştur. Albay Kocaoğlu bu konuya ilişkin Genelkurmay tarafından hazırlatılan ve yayımlanan kitabında şu cümleleri sarf etmiştir. "ABD insan haklarını koruma bahanesi altında, Kuzey Irak'ta nihai olarak Türkiye'den toprak talebinde bulunabilecek bir Kürt Devletinin kurulmasına yardım ediyor. PKK'yı yenmek güç çünkü bu örgüt ABD'den yardım almaktadır"¹³⁹ demiştir. Bugün Türkiye, Orta Doğu ile ilgili karmaşık duygular taşımakta bu nedenle de gelgitli ilişkiler içinde yer almaktadır.

¹³⁷ Harvey Scherman, **America's Alliance Anxieties: The Strange Death of Dual Containment**, "Orbis, Cilt. 41, Sayı 2, Bahar 1997, ss. 223-240.

¹³⁸ Taşkiran Cemalettin, **Türkiye Ve ABD'nin Irak Ve Orta Doğu Politikaları**, stradigma.com, Aylık Strateji Ve Analiz e-dergisi Haziran 2003, Sayı 5, ISSN:1305-9814

¹³⁹ Kocaoğlu M., **Uluslararası İlişkiler Işığında Orta Doğu**, Ankara:Genel Kurmay Basımevi, 1995, s. 372.

5. SONUÇ

Orta Doğu; Dünya tarihinin en eski yerleşim merkezi, üç semavi din açısından önemi, 19. Yüzyıl ile birlikte fosil enerji kaynaklarının bulunması ile birlikte büyük devletlerin iştahını kabartmıştır. Yahudi toplumunun ana yurtlarından sürgün edilmeleri, içlerinde hep yaşattıkları Kutsal topraklara dönme arzusu ile büyük devletlerin çıkarları birleşince tarihi emellerine ulaşma çabası içine girmişler ve sonunda bu'nu başarmışlardır. Bu emele kısaca Siyonist faaliyet yada Siyonist ülkü diyebiliriz. Bu çalışmamızda bir devletin kurulması için yapılan faaliyetleri, çalışmaları, tarihten gelen çıkar çatışmalarının ne denli önemli olduğu ve Siyonist ülkünün faaliyetlerini açıklayıcı şekilde ele almaya çalışmak oldu. Siyonist düşünce ile birlikte ortaya çıkan durumun Ora Doğuda mevcut bulunan güç dengesine etkileri, bu etkinin yarattığı ve ileride bölgede yaratması muhtemel sorunları irdeleyip tarihe bugünden ışık tutmaya çalışacağız.

Bunu yaparken de önce tezimizin konusunun geçtiği Orta Doğu coğrafyası neresidir. Bu bölgenin adının kaynağı nereden gelmektedir. Uluslararası sistem açısından bu bölge neden bu kadar önemlidir. İsrail devletinin kuruluş aşaması ve Siyonizm'in bu aşamada oynadığı rolü ve etkisi nelerdir. İsrail devletinin kurulmasından sonra bölgede meydana gelen savaşlar ve bu savaşların bölgesel ve uluslar arası sisteme etkileri neler olmuştur. Soğuk savaş döneminde ve sonrasında yaşanan siyasi ve askeri olayların günümüze kadar devam eden etkileri nelerdir sorularının cevabını bularak sonuca ulaşmaya çalışacağız.

Yaptığımız çalışmada bir yanda Tevrat'ta bildirildiğine inandıkları ana yurtlarına dönen Yahudiler, bir yanda da yıllardır toprakların da yıllardır yaşayan Filistin halkının bir anda nasıl vatansız ve mülteci konumuna düştüğünü görme fırsatını bulduk. Asıl sorunun bir yerleşim sorunu olmadığı sorunun temelinde dünya enerji kaynaklarına ve ticaretine sahip olma arzusu yattığı gözükmektedir. Çünkü dünya enerji ve su kaynaklarının çoğunluğu bu bölgede bulunmaktadır. Tarihe de baktığımızda orta doğu coğrafyasına hükmeden devlet tüm dünyaya hükmetmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası güç dengeleri bu coğrafyadan ellerini çekmediği sürece,

tarafların karşılıklı olarak gerçekten çözüm için arayışta bulunmadıkları zaman Orta Doğu sorununun çözümü imkansız gözükmemektedir.

Sorunun temeli uluslararası güç savaşıdır. Bu gün gücü elin de bulunduranlar bu bölge de kendi çıkarları açısından istedikleri siyaseti izlemekte ve bölgenin kaderini belirlemektedirler. Sorunun tarafı olan devletler ve bölgesel güçler gerçek manada söz sahibi olmaya başladığında belki sorunun barışçıl yollarla çözümü için adım atılabilir. Çalışmamızı yaparken tarihten çıkardığımız dersler ışığında şu nu rahatlıkla söyleyebiliriz sorun bölgesel değil küresel bir sorundur. özüm de bu açıdan bakıldığın da kısa vadede pek kolay gözükmemektedir.

ORTA DOĞU OLAYLARI KRONOLOJİSİ

- 1916** : İngiltere ve Fransa arasında Arap topraklarını paylaşmayı öngören Sykes Picot Anlaşması imzalandı.
- 2 Kasım 1917** : İngiltere, Yahudi halkına Filistin topraklarında devlet kurma yolunu açan Balfour Deklarasyonu'nu yayınladı.
- 29 Eylül 1923** : Filistin'de İngiliz mandası resmen yürürlüğe girdi.
- 22 Temmuz 1946** : İsrail terör örgütü Irgun'un Kral Davud Otel'ine düzenlediği saldırıda, 96 kişi hayatını kaybetti.
- 29 Kasım 1947** : BM, Filistin'i bölme planını kabul etti.
- 9 Nisan 1948** : Irgun terör örgütüne bağlı militanlar tarafından Deir Yasin Köyünde gerçekleştirilen katliamda 254 Filistinli hayatını kaybetti.
- 14 Mayıs 1948** : İsrail devleti kuruldu.
- 15 Mayıs 1948** : İsrail devletinin kurulmasını kabul etmeyen Arap devletleri, İsrail'e saldırdı. Bu ilk Arap-İsrail savaşıydı.
- 29 Ekim 1948** : İsrail ordusunun Safsaf Köyü'ne düzenlediği saldırı sırasında köylülerin üzerine rastgele açılan ateş, 70 kişinin ölümüne neden oldu.
- 11 Mayıs 1949** : İsrail BM'ye kabul edildi.
- 23 Aralık 1950** : İsrail Kudüs'ü başkent ilan etti.
- 2 Kasım 1956** : Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine, İsrail, Fransa ve İngiltere, Mısır'a saldırdı.

- 12 Ekim 1958** : Şaron önderliğinde, Batı Şeria'da bulunan Kibya Köyü'ne düzenlenen saldırıda 67 kişi hayatını kaybetti, 75 kişi de yaralandı.
- 29 Mayıs 1964** : Filistin Kurtuluş Örgütü kuruldu.
- 5 Haziran 1967** : İsrail; Mısır, Suriye ve Ürdün'e saldırdı ve 6 günde, Sina Yarımadası, Golan Tepeleri, Batı Şeria, Gazze ve Doğu Kudüs'ü işgal etti.
- 22-25 Eylül 1969** : 21 Ağustos 1960'da Mescid-i Aksa'nın Yahudilerce yakılmak istenmesi, İslam dünyasında tepkilere yol açtı ve bunun üzerine İslam Konferansı Örgütü Rabat'ta ilk kez bir araya geldi.
- 7 Haziran 1970** : Ürdün Kralı Hüseyin İsrail ve ABD'den aldığı destekle Filistin mülteci kamplarını yoğun top ateşine tuttu. Kral Hüseyin'e bağlı Bedevi Milisleri tarafından gerçekleştirilen bu katliam, "Kara Eylül" olarak nitelendirildi. Bu katliam sırasında onbinlerce Filistinli hayatını kaybetti. Bir yıl sonra FKÖ Ürdün'den sürüldü ve Lübnan'a yerleşti.
- 8 Ağustos 1973** : Filistin Ulusal Cephesi işgal altındaki topraklarda kuruldu.
- 6 Ekim 1973** : Mısır, Suriye ve Ürdün'ün, Sina Yarımadası'nda ve Golan Tepeleri'nde bulunan İsrail kuvvetlerine saldırmasıyla Yom Kippur Savaşı başladı.
- 13 Kasım 1974** : Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkını tanıdı. FKÖ, BM'de gözlemci statüsü elde etti.
- 13 Nisan 1975** : Hristiyan Falanjistlerin, içinde Filistinlilerin bulunduğu bir otobüsü makineli tüfeklerle taramaları üzerine Lübnan'da iç savaş başladı.

- 6 Eylül 1976** : FKÖ Arap Birliği'ne tam üye oldu.
- 17 Mayıs 1977** : İsrail genel seçimlerinde ilk kez Menahem Begin'in liderliğindeki sağcı Likud Partisi iktidara geldi.
- 14 Mart 1978** : İsrail Güney Lübnan'ı işgal etti.
- 17 Eylül 1978** : Mısır, İsrail ve ABD arasında Camp David Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma Arap Birliği Zirvesi'nde kınandı.
- 1980** : İsrail parlamentosunda alınan bir kararla Kudüs, İsrail'in değişmez ve bölünmesi başkenti olarak ilan edildi..
- 14 Aralık 1981** : İsrail, Golan Tepeleri'ni ilhak etti.
- 6 Haziran 1982** : İsrail Lübnan'ı işgal etmeye başladı. Eylül'de FKÖ Beyrut'tan çekilmeye başladı.
- 9 Eylül 1982** : Arap Birliği Zirvesi'nde bölge ülkelerinin barış içinde yaşaması için, FKÖ'nün Filistin halkının tek meşru temsilcisi olması gerektiği kabul edildi.
- 15-16 Eylül 1982** : İsrail, Filistin mülteci kampları olan Sabra ve Şatilla'ya kanlı bir saldırı düzenledi. 991 Filistinli hayatını kaybetti.
- 1 Ekim 1985** : İsrail Tunus'taki FKÖ karargâhına hava saldırısı düzenledi. Saldırıda 70 kişi hayatını kaybetti.
- 8 Aralık 1987** : Gazze'de bir Yahudi kamyonetinin Filistinli işçileri taşıyan bir araca çarparak dört Filistinlinin ölümüne dokuzunun yaralanmasına neden olmasının ardından, Filistinliler intifada hareketini başlattılar.
- 16 Nisan 1988** : FKÖ'nün ikinci komutanı Ebu Cihad İsrail askerlerince öldürüldü.

- 12 Kasım 1988** : Cezayir’de toplanan Filistin Ulusal Konseyi, Filistin Devleti’ni ilan etti.
- 20 Haziran 1990** : Ocak ayında başlayan Sovyet Yahudilerinin yoğun bir şekilde İsrail’e göçü Filistinliler ile İsraililer arasında büyük sorun oldu. Bunun üzerine Filistinli bir komando grubu İsrail’e girmeye kalkıştı. ABD Başkanı Bush bu olaydan dolayı ABD-Filistin görüşmelerini askıya aldı.
- 8 Ekim 1990** : Kudüs’te Mescid-i Aksa’da katliam gerçekleştirildi. 30 Filistinli hayatını kaybederken 800 kişi de yaralandı.
- 15 Ocak 1991** : FKÖ’nün ikinci komutanı Salah Halef, danışmanı Ebu Muhammed ve FKÖ güvenlik şefi Ebu el-Hol bir suikast sonucu öldürüldüler.
- 30 Ekim 1991** : ABD Başkanı Bush ile SSCB lideri Gorbaçov’un Madrid Konferansı’ni başlatmalarından sonra, İsrail ile Arap komşuları arasında ilk görüşmeler başladı. Filistin, Birleşik Ürdün-Filistin delegasyonunun parçası olarak görüşmelere katıldı.
- 13 Eylül 1993** : İsrail Devlet Başkanı İzak Rabin ve FKÖ lideri Yaser Arafat arasında Washington’da, beş yıl sonra Filistin’de özerk bir devletin kurulmasını öngören, Filistin Özerklik İlkeleri Deklarasyonu (Oslo Anlaşması) imzalandı.
- 25 Şubat 1994** : Batı Şeria’nın El Halil kentinde bulunan Hz. İbrahim Camii’ne sabah namazı esnasında bir Yahudi tarafından gerçekleştirilen saldırıda, aralarında çocukların da bulunduğu 50’nin üzerinde kişi hayatını kaybetti, yaklaşık 300 kişi de yaralandı.

- 4 Mayıs 1994** : İzak Rabin ve Yaser Arafat arasında İsrail-Filistin İlkeleri Deklarasyonu'nu tamamlayıcı düzenlemeler içeren Kahire Anlaşması imzalandı.
- 26 Ekim 1994** : İsrail ve Ürdün arasında barış anlaşması imzalandı.
- 28 Eylül 1995** : II. Oslo Anlaşması Washington'da imzalandı.
- 4 Kasım 1995** : Oslo Anlaşması'nın altına imza atan İsrail Başbakanı İzak Rabin, aşırı sağcı Yigal Amir tarafından öldürüldü.
- 20 Ocak 1996** : FKÖ lideri Yaser Arafat, Filistin Özerk Yönetimi'nin başkanı seçildi.
- 18 Nisan 1996** : İsrail Başbakanı Şimon Peres, Lübnan'a karşı "Gazap Üzümler" operasyonunu başlattı. Güney Lübnan'daki Kana BM mülteci kampında 109 sivil, İsrail saldırıları sonucu hayatını kaybetti.
- 29 Mayıs 1996** : İsrail seçimlerini Benjamin Netanyahu liderliğinde aşırı sağ partilerden oluşan koalisyon kazandı.
- 27 Eylül 1996** : Kudüs belediye başkanının Kubbet'üs-Sahra'nın altına tüneller açtırması sonucu patlak veren olaylarda üç günde 76 kişi öldü.
- 15 Ocak 1997** : II. Uygulama Anlaşması olan el-Halil Protokolü imzalandı.
- 1 Ekim 1997** : Ürdün'ün baskısıyla İsrail, 16 Ekim 1991'de müebbet hapis cezasına çarptırılan Hamas'ın manevi lideri Şeyh Ahmed Yasin'i serbest bırakmak zorunda kaldı.
- 14 Mayıs 1998** : İsrail Devleti'nin kuruluşunun 50. yıldönümünde, Filistinlilerin protesto gösterileri sırasında çıkan

çatışmalarda dokuz Filistinli hayatını kaybetti, 1.200 Filistinli yaralandı.

21 Haziran 1998 : İsrail hükümeti Netanyahu'nun Büyük Kudüs planını onayladı.

7 Temmuz 1998 : BM Genel Kurulu Filistin delegasyonuna gözlemci statüsü verdi.

23 Ekim 1998 : İsrail ile Filistin arasında Wye River Memorandum'u imzalandı.

18 Aralık 1998 : İngiliz birlikleri Irak'ı bombalarken İsrail hükümeti Wye River Memorandum'unu uygulamayı askıya aldığını bildirdi.

4 Mayıs 1999 : Mayıs 1993 İlkeler Deklarasyonu'nda Filistin özerkliği için verilen sürenin sona ermesi üzerine, ABD Başkanı Clinton'ın Arafat'a nihai statü görüşmelerinin bir yıl içinde sonuçlanacağı garantisini vermesi dolayısıyla, Filistin Merkez Konseyi bağımsız Filistin Devleti'nin ilanını erteledi.

17 Mayıs 1999 : İsrail'de yapılan seçimleri, Likud Partisi lideri Netanyahu'yu yenilgiye uğratan İşçi Partisi lideri Ehud Barak kazandı.

25 Temmuz 2000 : Camp David Zirvesi, ABD Başkanı Clinton'ın "anlaşmaya varamadılar" şeklindeki açıklamasıyla sona erdi.

28 Eylül 2000 : İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa'ya yaptığı provakatif ziyaret Filistinlilerin tepkisine neden oldu. El-Aksa intifadası başladı. İsrail Başbakanı Ehud Barak, ilk kez Kudüs'te Filistin ve İsrail'e ait iki başkent olabileceğini ifade etti.

- 6 Şubat 2001** : İsrail’de yapılan erken genel seçimlerde Likud Partisi genel başkanı Ariel Şaron ezici üstünlükle başbakan seçildi.
- 17 Ekim 2001** : İsrail-Filistin barış anlaşmalarına karşı çıkan Ulusal Birlik Partisi Genel Başkanı Rehavam Zeevi silahlı saldırı sonucu öldü. Saldırıyı FHKC üstlendi.
- 19 Kasım 2001** : Sabra ve Şatilla Katliamı’ndan kurtulan Filistinlilerin suç duyurusu üzerine Belçika, katliamın sorumlusu olan İsrail Başbakanı Şaron’u ifade vermeye çağırdı.
- 23 Kasım 2001** : İsrail ordusunun roketli saldırısında Hamas’ın askerî kanat liderlerinden Muhammed Ebu Hanud öldürüldü.
- 2 Aralık 2001** : Kudüs’te ve Hayfa’da meydana gelen dört patlamada 26 kişi öldü, 220 kişi yaralandı. Saldırıyı Hamas üstlendi. İsrail hükümeti, Arafat’ı saldırıdan sorumlu tuttu.
- 3 Aralık 2001** : Kudüs ve Hayfa’da gerçekleştirilen bombalı saldırılar ardından harekete geçen İsrail, Gazze’ye ve Batı Şeria’ya saldırdı. Batı Şeria’da birçok eve füze isabet ederken, Gazze’deki hedef Arafat oldu.
- 13 Aralık 2001** : İsrail Güvenlik Kabinesi, Arafat’la tüm ilişkilerini kesme kararı aldı ve Arafat’ı saldırı dalgasının doğrudan sorumlusu olmakla suçladı.
- 27 Mart 2002** : Suudi Arabistan Veliht Prensi Abdullah’ın Filistin-İsrail sorununun çözümüne yönelik olarak hazırladığı ‘‘Orta Doğu Barış Planı‘‘, Beyrut’ta gerçekleştirilen Arap Birliği Zirvesi’nde onaylandı.
- 29 Mart 2002** : İsrail Başbakanı Ariel Şaron Batı Şeria’daki tüm Filistin kentlerine tanklarla girerek Koruyucu Duvar Operasyonu’nu başlattı. Arafat’ın Ramallah’taki

karargâhını kuşattı. İsrail askerleri karargahı tahrip ederek, elektrik, su ve telefon bağlantısını kestiler.

19 Nisan 2002 : BM Güvenlik Konseyi toplantısında Cenin’de İsrail tarafından yapılan katliamları araştırmak üzere bir komisyonun kurulmasına karar verildi. Söz konusu katliamda bini aşkın kişi hayatını kaybetti.

1 Mayıs 2002 : BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın oluşturduğu Araştırma Komisyonu’nun üyeleri konusunda İsrail’in gösterdiği tepkiler nedeniyle Annan komisyonun dağıtıldığını açıkladı.

2 Mayıs 2002 : Arafat’ın karargâhında yanında bulundurduğu, Zeevi’nin ölümünden sorumlu tutulan altı kişinin Eriha’daki hapisaneye gönderilmesi karşılığında Arafat’ın Ramallah’taki karargahı çevresinde bulunan kuşatma kaldırıldı ve Arafat’ın karargahtan çıkmasına izin verildi.

30 Eylül 2002 : Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıyan yasa ABD Kongresi’nden geçti.

5 Ekim 2002 : ABD Kongresi’nin kararına karşılık Arafat, iki yıl önce Filistin Konseyi’nden geçen Doğu Kudüs’ü Filistin Devleti’nin başkenti olarak kabul eden yasayı imzaladı.

17 Kasım 2002 : İsrail Dışişleri Bakanı Benjamin Netanyahu Oslo Anlaşmaları’nın tamamen iptal edildiğini bildirdi.

30 Kasım 2002 : İsrail kuvvetleri BM Gıda Programı’nın Gazze’deki gıda deposunu yerle bir etti.

28 Ocak 2003 : İsrail’de yapılan erken genel seçimlerde Ariel Şaron başkanlığındaki Likud Partisi milletvekili sayısını ikiye katlayarak (38) seçimin galibi oldu. İşçi Partisi ise altı sandalyeyi kaybederek 19 milletvekilli çıkardı.

- 19 Mart 2003** : Arafat, Mahmud Abbas'ı başbakanlığa atadı.
- 30 Nisan 2003** : Orta Doğu Yol Haritası ilan edildi.
- 25 Mayıs 2003** : İsrail hükümeti Yol Haritası'nı 14 çekince ile 7'ye karşı 12 oyla onayladı.
- 3-5 Haziran 2003** : Mısır'ın Şarm el-Şeyh kasabası ve Ürdün'ün Akabe kentinde Yol Haritası'nın hayata geçirilmesine ilişkin ABD Başkanı Bush'un öncülüğünde iki zirve gerçekleştirildi.
- 9 Haziran 2003** : Akabe Zirvesi'nin sonuçlarını reddeden Filistinli direniş örgütleri ilk kez ortak silahlı eylem gerçekleştirerek dört İsrail askerini öldürdüler.
- 10 Haziran 2003** : Hamas liderlerinden Dr. Abdülaziz el-Rantisi'ye yönelik füzeli saldırıda biri bebek, dört kişi öldü. El-Rantisi yara almadan kurtuldu.
- 11 Haziran 2003** : Kudüs'ün merkezinde düzenlenen intihar saldırısında 17 kişi öldü, 65 kişi yaralandı.
- 29 Haziran 2003** : Başta Hamas, İslami Cihad ve el-Aksa Şehitleri Tugayı olmak üzere direniş örgütleri üç aylık şartlı ateşkes ilan ettiler.
- 15 Temmuz 2003** : İsrail Parlamentosu 8'e karşı 26 oyla Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze'nin ne tarihi açıdan ne uluslararası hukuk ne de İsrail devletinin daha önce imzaladığı anlaşmalar açısından "işgal edilmemiş" topraklar olduğu yönünde bir karar çıkardı.
- 31 Temmuz 2003** : İsrail, Batı Şeria ve Kudüs çevresine inşa edilen güvenlik duvarının ilk etap inşasını tamamladı.

- 19 Ağustos 2003** : Filistinli direniş örgütlerinin ilan ettikleri şartlı ateşkes İsrail'in saldırılarına devam etmesi sonucu bozuldu.
- 20 Ağustos 2003** : Hamas ve İslami Cihad'ın Kudüs'te ortaklaşa düzenledikleri saldırıda 20 İsraili öldü, 120 kişi de yaralandı. İsrail saldırısının ardından Filistin yönetimiyle ilişkilerini dondurdu.
- 21 Ağustos 2003** : İsrail'in Gazze'ye düzenlediği füze saldırısında Hamas liderlerinden Ebu Şenneb iki korumasıyla birlikte hayatını kaybetti.
- 6 Eylül 2003** : Filistin Başbakanı Mahmud Abbas görevinden istifa etti. Aynı gün İsrail'in, Hamas'ın kurucusu ve manevi lideri Şeyh Ahmed Yasin'e yönelik düzenlediği saldırıdan, Ahmed Yasin yardımcısı ile birlikte hafif yaralı olarak kurtuldu.
- 11 Eylül 2003** : İsrail Güvenlik Kabinesi Filistin lideri Arafat'ı sürgüne gönderme yönünde ilke kararı aldı. Ayrıca 15 AB üyesi, Hamas'ı AB'nin terör listesine alma konusunda uzlaşmaya vardı.
- 25 Eylül 2003** : 20. yüzyılın önemli düşünürlerinden Filistin asıllı Edward Said hayatını kaybetti.
- 4 Ekim 2003** : Hayfa'da düzenlenen intihar saldırısında 20 İsraili ölümlü, 55'i de yaralandı.
- 5 Ekim 2003** : İsrail, Hayfa'da düzenlenen saldırıya misilleme olarak, 30 yıl sonra ilk kez Suriye topraklarını bombaladı.
- 15 Ekim 2003** : Filistin 'de içlerinde CIA mensuplarının da bulunduğu dört araçlık konvoyu düzenlenen saldırıda üçü CIA mensubu dört kişi öldü, bir kişi de yaralandı.

- 9 Kasım 2003** : Berlin'deki Utanç Duvarı'nın yıkılışının yıldönümü olan 9 Kasım, İsrail'in Filistin'de inşa ettiği "İrkçı Ayrım Duvarı"na" uluslararası tepki günü olarak ilan edildi.
- 19 Kasım 2003** : BM Güvenlik Konseyi'nden oybirliği ile geçen 1515 sayılı kararla Yol Haritası taraflar açısından bağlayıcı hale geldi.
- 1 Aralık 2003** : Cenevre İnisiyatifi'nin Yol Haritası'na alternatif olarak hazırladığı bildirge resmen ilan edildi.
- 20 Aralık 2003** : 8 Aralık'ta BM Genel Kurulu'da alınan karara uygun olarak Lahey Adalet Divanı, İsrail'in Batı Şeria çevresine inşa ettiği "güvenlik duvarının" meşruiyetini şubat ayında ele almaya karar verdi.
- 14 Ocak 2004** : Gazze'de ilk kez Hamas mensubu bir bayan tarafından düzenlenen saldırıda, dört İsrail askerî öldü. Saldırının ardından İsrail Hamas'ın kurucusu ve manevi lideri Şeyh Ahmet Yasin'i her an bir suikaste hedef olabileceği yönünde tehdit etti.
- 11 Şubat 2004** : Filistin'i çevreleyen tecrit duvarına ve 15 Filistinlinin ölümüyle sonuçlanan İsrail saldırısına karşı bir tepki olarak El-Aksa Şehitleri Tugayı'nın Kudüs'te düzenlediği saldırıda 7 İsraili öldü, 60'ı da yaralandı.
- 23 Şubat 2004** : Adalet Divanı İsrail'in Batı Şeria'nın çevresine ördüğü tecrit duvarına ilişkin duruşmalara başladı.
- 22 Mart 2004** : Filistin'in manevi önderi Şeyh Ahmet Yasin sabah namazı çıkışında bizzat Şaron tarafından yönetilen bir askerî operasyon sonucu sekiz Filistinli ile birlikte hunharca katledildi. Yasin katliamı sonrası İsrail terörünün

sınırlarının artık kalmadığı anlaşılırken BM'nin katliamı kınamasının önünde yine ABD vetosu yer aldı.

17 Nisan 2004 : Şeyh Ahmet Yasin'in şehadeti sonrası Hamas liderliğine getirilen Abdülaziz el-Rantisi Ahmet Yasin'e karşı düzenlenen suikasta benzer bir yöntemle şehit edildi.¹⁴⁰

12 Temmuz 2006 : Hizbullahın iki İsrail askerini kaçırmaması ve 8 askeri öldürmesi üzerine Lübnana yaklaşık bir ay boyunca saldırdı ve Hizbullahla şiddetli çatışmalara girdi. Çatışmalarda çok sayıda sivil insan öldü. İsrail Hizbullahtan hiç beklemediği bir direniş gördü

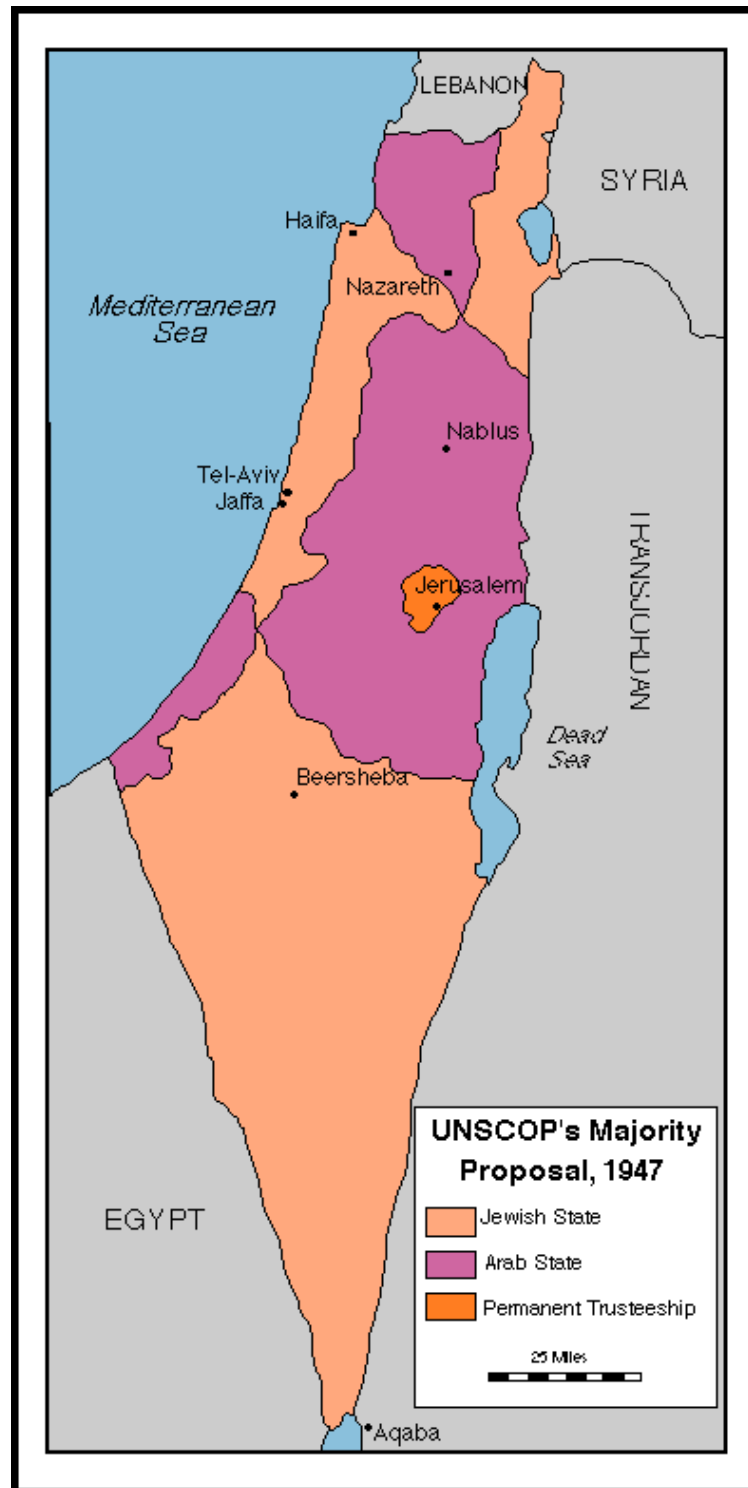
29 Ocak 2009 : İsrail, askerinin kaçırılmasını bahane ederek Gazze şeridine saldırmaya başladı .Saldırıları sonucunda yaklaşık 700 sivil hayatını kaybetti

31 Mayıs 2010 : 31 Mayıs 2010'da İsrail, Gazze'ye yardım götüren Mavi Marmara gemisine havadan helikopterlerle indirme yapmıştır. İsrail askerleri silah kullanmış, barış gönüllüsü en az 9 kişi hayatını kaybetmiştir. Ölenlerden 8'i Türk vatandaşı 1 tanesi de Türk asıllı Amerikan vatandaşıdır.

¹⁴⁰ <http://www.ortakpaylas.com/siyaset-meydani/israil-filistin-catismasinin-kronolojisi/>

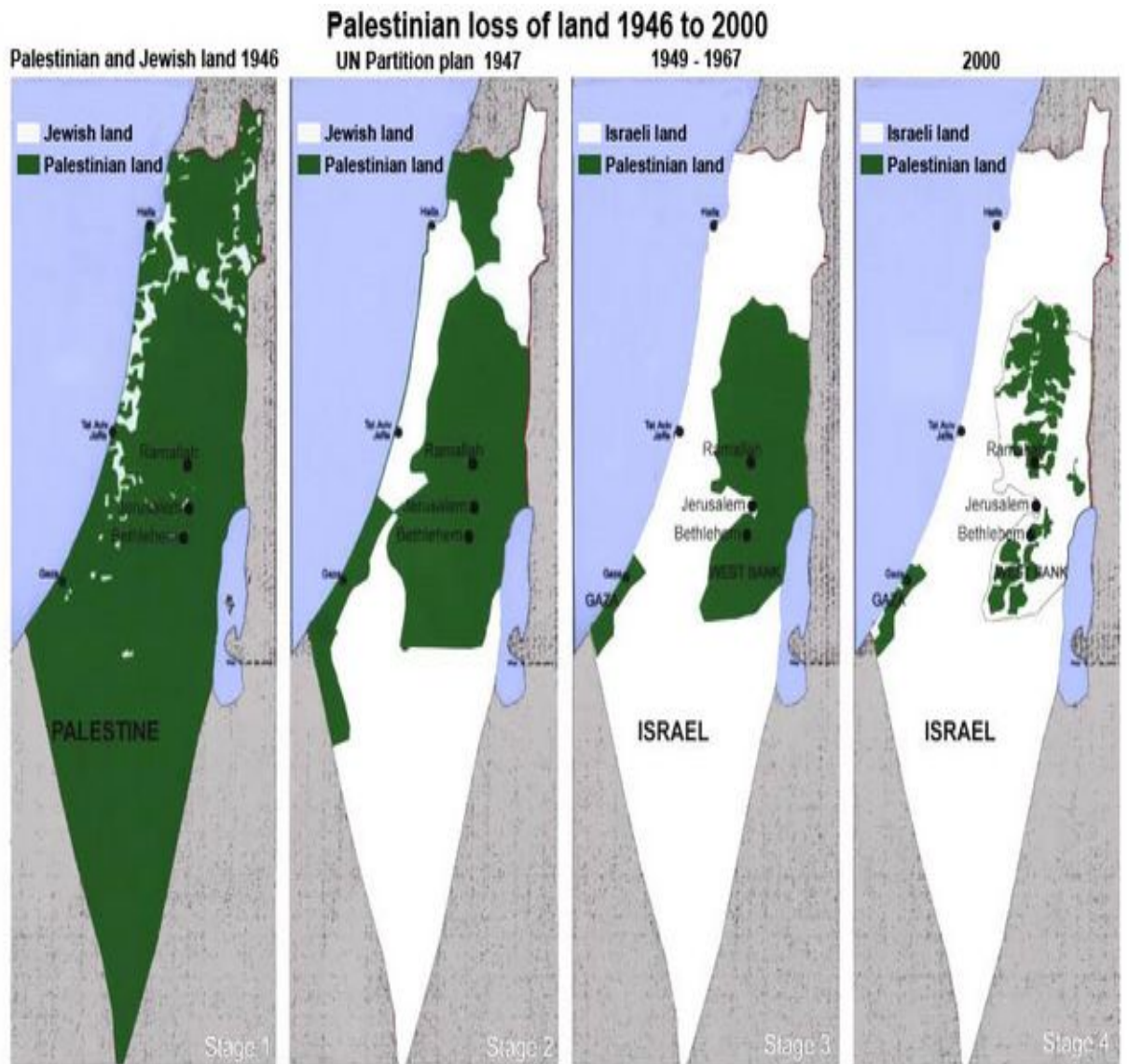
EKLER

1. Filistin Haritası¹⁴¹



¹⁴¹ http://www.worldmapfinder.com/Map_Search.php?ID=/Tr/Asia/Israel&PG

2. Filistin Haritasi¹⁴²



¹⁴² http://www.worldmapfinder.com/Map_Search.php?ID=/Tr/Asia/Israel&PG

3. Filistin Haritasi¹⁴³



¹⁴³ http://www.worldmapfinder.com/Map_Search.php?ID=/Tr/Asia/Israel&PG=7

4. Filistin Haritası¹⁴⁴



¹⁴⁴ www.sakinkafa.com

5. Dünyada Petrol Üretimi¹⁴⁵

Ülke	1987 Yılı Rezervleri	1997 Yılı Rezervleri	2007 Yılı Rezervleri	2007 Yılı Rezervlerindeki Payı
S.Arabistan	169,6	261,5	264,2	%21,3
İran	92,9	92,6	138,4	%11,2
Irak	100,0	112,5	115,0	%9,3
Kuveyt	94,5	96,5	101,5	%8,2
BAE	98,1	97,8	97,8	%7,9
Venezuela	58,1	74,9	87,0	%7,0
Rusya	---	---	79,4	%6,4
Libya	22,8	29,5	41,5	%3,3
Kazakistan	---	---	39,8	%3,2
Nijerya	16,0	20,8	36,2	%2,9
ABD	35,4	30,5	29,4	%2,4
Kanada	11,7	10,7	27,7	%2,2
Katar	4,5	12,5	27,4	%2,2
Diğer	206,6	230,0	152,6	%12,5
Toplam	910,2	1.069,3	1.237,9	%100

¹⁴⁵ <http://www.petform.org.tr/?lang=tr&a=2&s=3>

6. Dünya Petrol Tüketimi¹⁴⁶

Ülke	1997 Yılı Tüketimi	2007 Yılı Tüketimi	2007 Yılı Tüketimindeki Payı
ABD	18,62	20,69	%23,9
Çin	4,17	7,85	%9,3
Japonya	5,76	5,05	%5,8
Hindistan	1,82	2,74	%3,3
Rusya	2,68	2,69	%3,2
Almanya	2,91	2,39	%2,8
G.Kore	2,37	2,37	%2,7
Kanada	1,88	2,30	%2,6
Brezilya	1,96	2,19	%2,4
S.Arabistan	1,39	2,15	%2,4
Meksika	1,76	2,02	%2,3
Fransa	1,94	1,91	%2,3
İtalya	1,96	1,74	%2,1
İngiltere	1,75	1,69	%2,0
İran	1,23	1,62	%1,9
Diğer	21,39	25,82	31,0
Toplam	73,59	85,22	%100,0

¹⁴⁶ <http://www.petform.org.tr/?lang=tr&a=2&s=3>

KAYNAKÇA

- Achcar, Gilbert. **Kaynayan Orta Doğu**, İstanbul: İthaki Yayınları, 2004.
- Açıklalın, Serpil. **Gazze`deki Son Gelişmeler Işığında Filistin Sorunu**, Usakgündemhttp://www.usakgundem.com/yazar/1556/gazze`de-ki-son-gelişmeler-ışığında-filistin-sorunu.html.
- Altunışık, Benli Meliha, **Orta Doğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken Orta Doğu Etütleri**, , Cilt 1, Sayı 1,2009
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul 1988.
- Arı, Tayyar. **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2004.
- Aras, Bülent. **Filistin, İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.
- Arı, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: Alfa Yayınevi, 2005.
- Arı Tayyar. **2000`li Yıllarda Basra Köfezi`nde Güç Dengesi**, İstanbul: AlfaYayınları, 1999.
- Arı, Tayyar. **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914- 1995**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 1996.
- Armaoğlu, Fahir. **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1991.
- Atlıoğlu, Yasin. **Beşşar Esad Suriyesi`nde Reform**, İstanbul: TASAM Yayınları, 2007.

- Aydın, T ve Bekar O. **Türkiye'nin Orta ve Uzun Vadeli Ekonomik Çıkarları Açısından Türk- Rus İlişkileri**, İstanbul: TESEV, 1997.
- Akyan, B. Mahmut. **The Palestinian Questions in Turkish Foreign Policy from the 1950sto the 1980s**, International Journal of Middle East Studies, 1993.
- Ayman S. Gülден, **Filistin Çıkmazı Üzerinde Yeniden Düşünme Gereği, Akademik Orta Doğu - Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları**, İstanbul 2009.
- Bal, İdris. **Orta Doğu'da Savaş, ABD ve Türkiye**, http://www.stradigma.com/turkce/nisan2003/makale_01.html
- Bassa, Tibi. **Conflict and War in the Middle East**, Turkey and the Atlantic Alliance, London: Mcmillan Pres, 1983.
- Bileydi, Malike. **İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, 2005.
- Bishara, Marwan. **Filistin/İsrail: Barış veya Irkçılık**, İstanbul: Kitap Yayınevi, çev: Ali Berktaş, 2003.
- Bulloch, John ve Adel, Darwish. **Water Wars: Coming Conflicts in the Middle East**, Victor Gollancz, London 1993.
- Chomsky, Noam. **Kader Üçgeni: ABD, İsrail ve Filistinliler**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- Cleveland, William. **A History of the Modern Middle East**, San Francisco: Westview Pres, 1994.

- Çağlayan, Selin. **İsrail Sözlüğü: Siyonistler, Muhalifler, Tarihçiler, Eylemciler, Yerleşimciler, İsraililer**, İstanbul: İletitim Yayınları, 2004.
- Çalışkan, Koray. **Orta Doğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. 39, Ekim. 2008
- Çomak, Hasret. **Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısındaki Gelişmeler**, Savunma ve Havacılık, Cilt:14, Sayı: 81, 2000
- Çubukçu, Mete. **Bizim Filistin: Bir Direnişin Tarihçesi** İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
- Darkot, Besim. **Filistin**, İslâm Ansiklopedisi, C. IV. İstanbul: 1964.
- Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- Duran, Daniel. **Uluslararası Petrol Sorunları**, Çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1974.
- Dursun, Davut. **Orta Doğu Neresi?**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Dursun, Davut. **Orta Doğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi**, Elazığ: Birinci Orta Doğu Semineri, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkez Yayınları No:5, 2004.
- Erendil, Muzaffer. **Çağdaş Orta Doğu Olayları**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992.
- Erhan, Çağrı. **Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları**, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, R. İnanç, H. Taşdemir (ed.), Ankara: Seçkin Yayınları, 2002.
- Erkal, Mustafa. **Sosyoloji**, İstanbul: Der Yayınları, 1996.

- Erkmen, Serhat. **ABD, Büyük Orta Doğu ve Türkiye**, Kocaeli: Stratejik Analiz, Cilt 5, Sayı 52, 2004.
- Ertem, Barış. **Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 12 Sayı 21 Haziran 2009.
- Esmer, Ahmet Şükrü. **Siyasi Tarih**, İstanbul 1944
- Fromkin, David. **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı,1914-1922**, İstanbul: Sabah Yayınları, 1993
- Geoff, Simons. **Iraq: From Sumer to Saddam. 2nd ed.** London: Macmillan Pres, 1994.
- Gerger, Haluk. **Soğuk Savaştan Yumuşamaya**, Ankara: Işık Yayıncılık, 1980
- Gnesotto, Nicole. **AB Güvenlik ve Savunma Politikası**,Tasam Yayınları, 2009
- Gönlübol, Mehmet. **Uluslararası Politika, İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, Ankara: A.Ü.S.B.F Yayınları, Ankara, 1980.
- Gönlübol, Mehmet. **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 1917-1980,Ankara: Siyasal Kitabevi, 1988.
- Greenwood, Christopher. **Iraq's Invasion Of Kuwait: Some Legal Issues**, The World Today, Vol. 47, No: 3, 1991.
- Gürel, Şükrü S. **Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979.
- Gürpınar, Bulut. **Türk Dış Politikasında Değişimin Bir Örneği: 1967 Arap-İsrail Savaşı**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi – Sayı 229, 2008.

- Gürün Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, (1939'dan günümüze kadar), Ankara: A.Ü.S.B.F Yayınları, Yayın No 531, 1983.
- Hadawi Sami ve Mahler Walter, **Siyonizm ve Filistin Toprakları, Siyonizm ve Irkçılık**, Çev. Türkkaya Ataöv, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Halle, Louis J. **Soğuk Harp**, Çev. F. Çeliker, Gnkur, Ankara: Harp Tarihi Yayınları, 1976.
- Halloum, Ribhi, **Belgelerle Filistin: Dün, Bugün, Yarın**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1989.
- Harvey Scherman, **America's Alliance Anxieties: The Strange Death of Dual Containment**, "Orbis, Cilt. 41, Sayı 2, Bahar 1997
- İleri, Suphi Nuri. **Siyasî Tarih**, İstanbul: Güneş Matbası, 1941.
- İlseven, Nebil. **Petrol Sorunu**, "Orta Doğu Sorunları ve Türkiye", Ed. Halûk Ülman, İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 1991.
- İsmail, Tarık Y. **Arap Dünyası'nda Kominist Hareket**, çev. Kemal Sarısözen, İstanbul: Kapı Yayıncılık, 2006.
- İsrael Shahak ve Norton Mezvinsky, **İsrail'de Yahudi Fundemantalizmi**, (nşr. Mehmet Emin Dağ), İstanbul 2002
- İsrail Enformasyon Merkezi, **İsrail'in Gerçekleri**, 1997.
- Kalaycıoğlu, Sema. **Yeni Demokratikleşme Dalgası ve Orta Doğu ve Su Sorunu**, Türkiye ve Orta Doğu, der S. Şen, Bağlam Yay., 1996
- Karaca R. Kutay, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, İstanbul: IQ Yayınları, 2005.

Karaman Lütfullah M., **Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991.

Karasapan C. Tevfik., **Filistin ve Şark-ül-Ürdün**, İstanbul: 1942.

Karpat, Kemal H. **Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Çev. Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi, 2001.

Kılıç, Davut. **Orta Doğu'nun Dinî Jeopolitiği Ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme**, Elazığ: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 13/1, 2008.

Kıbaroğlu, Mustafa. **Türkiye, Almanya ve AB Bakış Açısından Orta Doğu İçin Perspektifler**, "Orta Doğu'nun Siyasi ve Stratejik Durumu", Konrad Adenauer Vakfı, Ankara 2004

Kıbaroğlu, Ayşegül. **Orta Doğu'da Barışın ve Çatışmaların Sebepleri-Tarihi ve Geleceği, Orta Doğu'nun Siyasi ve Stratejik Durumu**, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı, 2004

Kirişçi, Kemal, Ali Çarkoğlu, Mine Eder. **Türkiye ve Orta Doğu'da Bölgesel İşbirliği**, İstanbul: TESEV, 1998.

Kocabaş Süleyman, **Vaat Edilmiş Toprak Filistin için Mücadele Türkiye ve Siyonizm**, İstanbul: Vatan Yayınları, 1987

Kocaoğlu, Mehmet, **Uluslararası İlişkiler Işığında Orta Doğu**, Ankara: Gnkur Basımevi, 1995.

Koestler, Arthur, **The Thirteenth Tribe**, New York, Random House, 1976.

Kona, Güngörmüş Gamze. **Orta Doğu'da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi**, Antalya: Akdeniz Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi, cilt 4, sayı 8, 2004.

Kona, Gamze Güngörmüş. **1950 Sonrası Türk- İsrail İlişkileri**,
<http://www ulusalses.net/Detay.asp?yazar=40&yz=844>

- Krapels, N. Edwards. **Oil and Security**, Johns Hopkins, 1980.
- Kut, Gün. **Orta Doğu Su Sorunu: Çözüm Önerileri**, Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu, İstanbul 1993.
- Kut, Gün, **Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye, Orta Doğu Sorunları ve Türkiye**, İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 1991.
- Kürkçüoğlu, Ömer E., **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası**, Ankara : Sevinç Matbaası, 1972.
- Lewis, Bernard, **İslam Dünyası'nda Yahudiler**, İmge Kitapevi, İstanbul 1996
- Lewis, Bernard, **İslam'ın Krizi**, Literatür Yayınları, İstanbul 2003.
- Lewis, Bernard, **Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII, 1964.
- Lumer, Hyman, çev. K. Şensoy, **Siyonizm ve Dünya Politikasındaki Rolü**, İstanbul: Bilim Yayınları, 1976.
- Marks, John, **Reflections On The Middle East**, Paris: Studies In The Behavioral Sciences, 1970.
- Mattar, Philip, **The PLO and the Gulf Crisis**, The Middle East Journal, 1994
- Memiş, Ekrem, **Filistin Kime Aittir?**, Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 1985.
- Mesirsi, Abdülvehap M. **Siyonist Yerleşme Sömürgeciliğinin Belirgin Özellikleri, Siyonizm ve Irkçılık**, Çev. Türkkaya Ataöv, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Morgenthau, Hans J. **Uluslararası Politika**, Cilt 2, Çev. B. Oran ve Ü Oskay, Ankara: Türk Siyasî İlimler Derneği Yayınları, 1970.

- O'Connor, Harvey. **The Empire of Oil**, New York, Monthly Review Pres, 2nd printing, 1962.
- Odeh, B. J. **Lübnan'da İç Savaş**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1986.
- Öke, Mim Kemal. **Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu**, İstanbul: Ufuk Yayıncılık, 2002.
- Öke, Kemal Mim. **Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)**. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1982.
- Özden, Hakan. **Dünden Bugüne Orta Doğu Sorunu**, http://www.avrasyademokrasi.org/dunden_bugune_ortadogu_hozden.html
- Özel, Mustafa. **Büyük Orta Doğu Neresi?**, www.tumgazeteler.com
- Özey, Ramazan. **.Dünya Denkleminde Orta Doğu (Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar)**. 3 Baskı. İstanbul: Aktif Yayınları, 2004.
- Özkoç, Özge. **Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu**, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2009.
- Pacheco, Allegro. **Çığnemen Ahit: Oslo Anlaşmaları**, Carey, Roana (ed.), *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* İstanbul: Everest Yayınları, 2002.
- Pamukçu, Konuralp. **Su Politikası**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000.
- Papa, İlan Modern **Filistin Tarihi, Tek Ülke İki Halk**, çev: Nuri Plümer, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007.
- Peköz, Mustafa. **Orta Doğu'nun Coğrafik, Demografik Ve Ekonomik Yapısı Ve Küresel Güçlerin Yönelimi**, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=9710-09/07/2007

- Rabbani, Mouin. **Envai Çeşit Başarısızlık: Oslo ve El-Aksa İntifadası**, ed. CAREY, Roana., *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek*, İstanbul: Everest Yayınları, 2002.
- Roberts, J. M. **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, Çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara 20 Roberts John, Visions and Miraes: The Middle East in a New Era, Vizyonlar ve Seraplar: Yeni Bir Dönemde Orta Doğu, 1995.
- Sachar, Howard M. **A History of İsrael: from the Rice of Zionism to our Time**, New York: 1979.
- Said, Edward. **Filistin Sorunu**, Çev. Alev Alatl, İstanbul: Pınar Yayınları, 1985.
- Said, Edward. **Yeni Binyılda Filistin**, Çev. A. Cüneyt, A. Kerem, N. Ersoy, İstanbul: Aram Yayıncılık, 2002.
- Said, Edward. **The Real Meaning of the Hebron Agreement**, *Journal of Palestine Studies*, 1997.
- Sander, Oral. **Siyasi Tarih 1919-1990**, 3.Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 1991.
- Sander, Oral. **Türkiye'nin Dış Politikası**, 1.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1998.
- Sandra, Mackey. **1920–2002 Çatışmalar Yüzyılı**, Orta Doğu'da Tarih ve İnanç, National Geographic Society, Washington 2003 Türkçe: İstanbul: Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık, 2003.
- Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, **Orta Doğu ve Geleceği**, İstanbul 1992
- Soysal, İsmail. **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, Ankara: TTK Yayınları, c.II, Kesim A, 1991.

- Soysal, İsmail. **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmaları**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1965
- Sönmez, Yunus.ve Kalaycı, Ömer Faruk, **1990 Sonrası Dönemde Orta Doğu Barış Süreci'ne Bakış**, TURHAN, M. İbrahim (ed.), *Filistin Çıkmazdan Çözüme* İstanbul: Küre Yayınları, 2003.
- Sönmezoğlu, Faruk. **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 2006.
- Sönmezoğlu, Faruk. **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları, 2006.
- Sümer, Aslı. **Orta Doğu'nun İsrail Meselesi**, Kıbrıs Yazıları, Sayı 3 / Yaz-Güz 2006.
- Şahin, Mehmet. **Coğrafi Parçalılıktan Siyasi Bölünmeye: Filistin**, Bölgesel Sorunlar ve Türkiye, Sorunlar, Tehditler, Fırsatlar", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Mayıs 2008.
- Şen, Mustafa. **Su Sorunu**, Türkiye ve Orta Doğu, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993.
- Şimşek, Erdal. **Türkiye'nin Orta Doğu Politikası**, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2005.
- Taşkıran, Cemalettin. **Filistin Meselesi ve İsrail'in Son Saldırısı**, http://strateji.cu.edu.tr/ORTA%20DOGU/orta_mak_22.asp.
- Taşkıran, Cemalettin. **Türkiye ve ABD'nin Irak Ve Orta Doğu Politikaları**, stradigma.com, Aylık Strateji Ve Analiz e-dergisi Haziran Sayı 5, ISSN:1305-9814, 2003
- Taylor, Alan R. **İsrail'in Doğuşu: 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi**, Çev. Mesut Karaşahan, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000.

Tessler Mark, **A History of Israeli-Palestinian Conflict**, Indiana University Press, 1994.

Tümer, Günay ve Küçük Abdurrahman. **Dinler Tarihi**, Ankara: Ocak Yayınları, 1997

Uçarol, Rifat. **Siyasî Tarih (1789-1994)**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.

Üçok, Coşkun. **Siyasal Tarih**, Ankara: Türk Matbaası 1967

Ülman, H. **Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara: Sevinç Matbaası. 1991.

Vatandaş, Aydoğan. **Armagedon Türkiye İsrail Gizli Savaşı**, İstanbul: Timaş Yayınları, 1999.

<http://filistin.ihh.org.tr/insanhaklari/katliamlar/katliamlar.html>

http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=3933

<http://www.sakinkafa.com>

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25101110/>

<http://www.Palestineremembered.com/Acre/PaletsineRemembered/Story559.htm>.

<http://www.petform.org.tr/?lang=tr&a=2&s=3>

<http://www.ortakpaylas.com/siyaset-meydani/israil-filistin-catismasininkronolojisi/>

http://www.worldmapfinder.com/Map_Search.php?ID=/Tr/Asia/Israel&PG